

ВАСИЛЬ КОВАЛЬЧУК, ТЕТЯНА ЄРМАК

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ НАВИЧОК В УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Василь Ковальчук, Тетяна Єрмак

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ НАВИЧОК В УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Методичний посібник
(видання друге, перероблене)

Київ — 2023

УДК 373.015.31:316.46](477)(043.5)

К93

*Рекомендовано до друку та розповсюдження вченою радою
Глухівського національного педагогічного університету
ім. О. Довженка (протокол № 14 від 31 травня 2023 року)*

Рецензенти:

Петренко Л. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу теорії і практики педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України;

Ткаченко Н. М. доктор педагогічних наук, доцент, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Ковальчук В. І., Єрмак Т. М.

К93 Формування лідерських навичок в учнів закладів загальної середньої освіти: методичний посібник. — Вид. 2-ге, переробл. Київ. «Видавнича група «Шкільний світ». 2023. — 152 с.

ISBN 978-617-7644-66-7

Методичний посібник містить довідкову інформацію про лідерські навички (особистісні, соціальні, когнітивні, громадянські) та методику їх формування в учнів закладів загальної середньої освіти, зокрема мету, завдання, форми та методи роботи, які є ефективними для їх формування.

Посібник призначено для практикуючих учителів закладів загальної середньої освіти, здобувачів вищої освіти та всіх, хто цікавиться проблемою лідерства.

УДК 373.015.31:316.46](477)(043.5)

Зміст

Вступ	4
-------------	---

РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ НАВИЧОК

Ініціативність.....	6
Тайм-менеджмент	10
Гнучкість.....	15
Цілеспрямованість.....	20
Відповідальність.....	25
Стресостійкість.....	29

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ КОГНІТИВНИХ НАВИЧОК

Критичне мислення	35
Креативність.....	41
Уміння розв'язувати проблеми.....	47
Самонавчання та саморозвиток.....	56
Цифрова грамотність	62
Медіаграмотність.....	68

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК

Емоційний інтелект.....	74
Комунікативність.....	80
Робота в команді	87
Соціальна відповідальність	92
Здатність діяти автономно	98

РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ НАВИЧОК

Громадянська свідомість.....	105
Волонтерство.....	110
Безпека	115
Участь у житті громади.....	122
Толерантність	126

ДОДАТОК

Вправи для розвитку лідерських навичок.....	132
---	-----

ВСТУП

У сучасному демократичному суспільстві посилюється запит на нове покоління лідерів, які затребувані в кожному секторі економіки. Лідери є агентами змін, їхні дії значною мірою впливають на інших людей.

Лідер — це суспільно активна особистість, яка має відповідні лідерські навички, що сприяють позитивному впливу на іншого суб'єкта чи групу, організовуючи їх для досягнення суспільно значущих цілей задля зміни певних соціальних ситуацій.

Сучасна школа зобов'язана забезпечити учнів не лише певними знаннями, вміннями і сформувати у них навички, а й виховати досить соціально адаптовану та громадсько-активну особистість, яка після закінчення школи буде успішною в житті. В системі освіти, для цілеспрямованого розвитку необхідних професійної соціально значущих особистісних рис і якостей учнів, потрібно переосмислити й надати нового змісту феномену лідерства.

Заклади загальної середньої освіти мають навчати лідерства учнів і формувати досвід лідерської поведінки в модельованих ситуаціях освітнього процесу, розвиваючи тим самим актуальні для сьогодення лідерські навички.

Під лідерськими навичками учнів закладів загальної середньої освіти ми розуміємо певну сукупність стійких характеристик особистості, які забезпечують значну ефективність діяльності та допомагають не тільки посідати, а й утримувати позицію лідера в групі, проявляються в організаторських здібностях та здатності суттєво впливати на поведінку й настрій, емоції людей, а також бути прикладом для наслідування.

Лідерські навички — це інтегративна якість, вона, зокрема, об'єднує особистісну, когнітивну, соціальну і громадянську групи навичок, складовими яких є знання, здобуті в процесі навчання, а також уміння, сформовані в індивідуальній чи груповій діяльності, що спрямовані на реалізацію учнями лідерської ролі.

Особистісні навички — це якості, які певним чином характеризують особистість учня. До групи особистісних навичок ми відносимо наступні: ініціативність, тайм-менеджмент, гнучкість, цілеспрямованість, відповідальність, постійне особистісне зростання і, що важливе в нинішніх реаліях, стресостійкість.

Когнітивні навички — набір розумових навичок, що дозволяють учням обробляти інформацію про навколишній світ та вирішувати різноманітні проблеми. До когнітивних навичок увійшли такі, як критичне мислення, креативність, уміння вирішувати проблеми, самонавчання та саморозвиток, обов'язково цифрова грамотність і медіаграмотність.

Соціальні навички — це здатність успішно й ефективно взаємодіяти з конкретними людьми або різними групами, компетентно виконувати соціальні завдання, досягаючи поставлених цілей. До цієї групи слід віднести емоційний інтелект, комунікативність, уміння успішно працювати в команді, а також соціальну відповідальність і здатність діяти автономно.

Громадянські навички — навички, за допомогою яких реалізується суспільна і громадська активність учнів як відповідальних громадян. До громадянських навичок входять такі, як громадянська свідомість, волонтерство, безпека, участь у житті громади, толерантність.

Формування лідерських навичок — це якісні та кількісні зміни в структурі особистості, які чітко проявляються у здатності до виконання функцій лідера, успішного здійснення соціально значущої громадської діяльності.

В посібнику представлена інформація, що актуалізує кожну навичку, та рекомен-

дації, як в умовах освітнього процесу її сформувати. Запропоновані ресурси допоможуть розширити знання про навички та збагатять педагога практичним досвідом.

Сподіваємося, що цей посібник стане добрим помічником вчителя у формуванні лідерських навичок учнів — майбутніх будівничих української держави.

З повагою — **Василь Ковальчук**,
доктор педагогічних наук, професор
(Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка)

та

Тетяна Єрмак,
директорка Комунального закладу
«Навчально-виховний комплекс
«Спеціалізована школа I—II ступеня — ліцей»
№ 157 Оболонського району м. Києва»

Розділ 1. Формування особистісних навичок

ІНІЦІАТИВНІСТЬ

Мета сформувати в учнів навичку ініціативності.

- Завдання**
- сформувати знання про ініціативність;
 - сформувати вміння проявляти ініціативність;
 - сформувати установки до:
 - відповідальності;
 - колективної роботи;
 - реалізації ідей.

Інформація про навичку

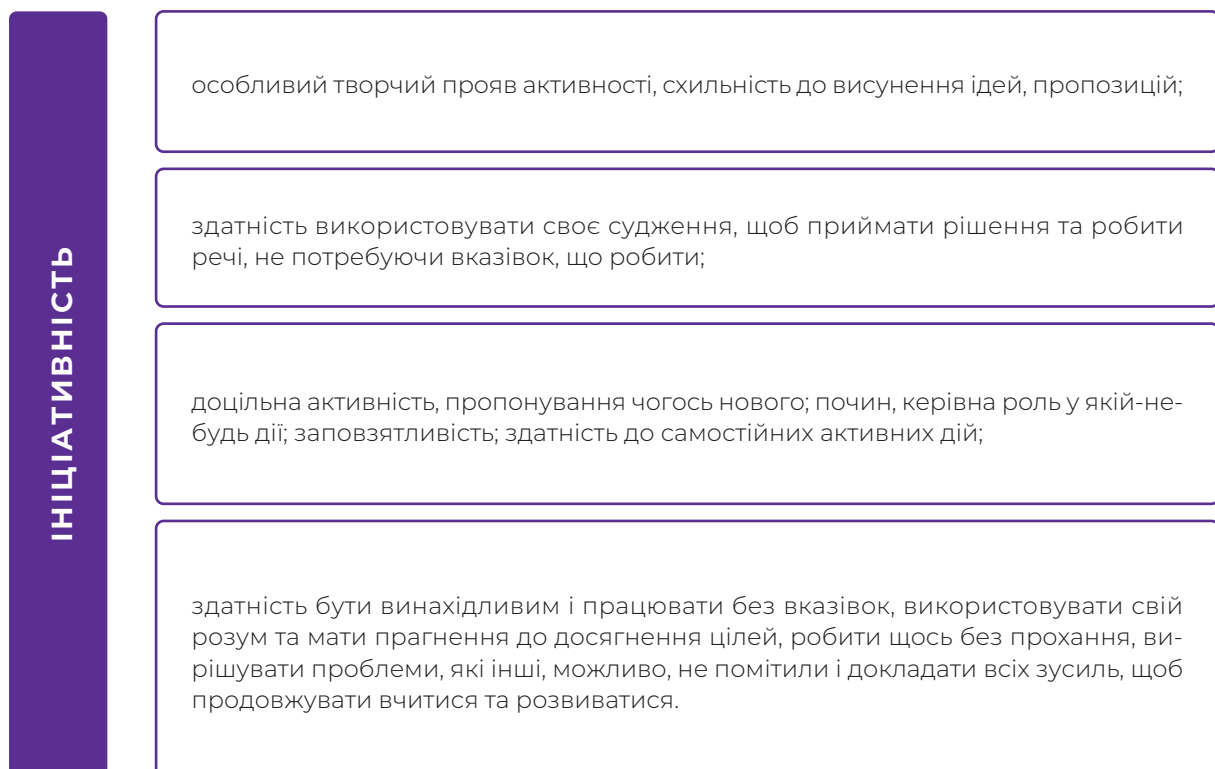

Рис. 1. Сутність поняття ініціативність

Ініціативність дозволяє людині втілювати задумане в життя. Вона охоплює насамперед такі аспекти, як постійна креативність, потяг до інновацій і здатність планувати заходи і реалізовувати їх. Люди, які володіють цією навичкою, схильні до активних і самостійних дій.

Прояв ініціативності допомагає людям не лише в їхньому щоденному приватному і суспільному житті, а й на робочому місці, спонукаючи їх усвідомити контекст роботи і здатність до використання шансів; вона є основою більш конкретних умінь і знань, необхідних тим, хто здійснює заходи суспільного чи комерційного характеру або бере в них участь.

Якщо брати до уваги моральний аспект, то ініціативність характеризується більшою мірою відповідальності, ніж того потребує просте дотримання суспільних норм. Отже, саме здатність особистості до прояву ініціативи, самостійних суспільних починань, постійної активності, неабиякої винахідливості формує справжню ініціативність.

Про актуальність формування ініціативності в школярів наголошено й у концепції «Нової української школи», де серед десяти ключових компетентностей виокремлено підприємливість та ініціативність, під поняттями яких слід розуміти вміння постійно генерувати нові ідеї, запроваджувати ініціативи та втілювати їх у життя задля підвищення не тільки власного соціального статусу та добробуту, а й розвитку громадянського суспільства і держави.

Сформована в учнів ініціативність допоможе їм нестандартно мислити, розвиваючи нетрадиційні здібності та вміння, створить можливості для розвитку, забезпечить соціальну справедливість, вселить впевненість у власних можливостях.

Учителі мають заохочувати учнів, щоб вони не боялися ризикувати і робити помилки. У ході неординарного розв'язання

будьякої проблеми учні отримують досвід, що надихає їх, робить творчими, винахідливими та ініціативними.

Методика формування ініціативності

Ініціативність в учнів формується в індивідуальній і груповій роботі, де вони мають можливість висувати і захищати власні ідеї, розв'язувати проблемні питання.

Ініціатива і самоспрямованість виражаються в умінні учня проявляти ініціативу в різних ситуаціях; намаганні об'єктивно оцінювати свої сили, знання та навички; здатності керувати своїм навчанням, формулювати власні навчальні цілі; уміти спланувати свою траєкторію навчання відповідно до власних навчальних цілей. Для цього можна використовувати онлайн сервіси, що дозволяють збирати, упорядковувати та організовувати інформацію для власної дослідницької роботи з різних типів джерел Zotero, сервісів закладок на корисні ресурси Symbaloo, ментальних карт Spicynodes та Mindmeister тощо.

Формуванню навичок самостійної роботи та ініціативності сприяє участь учнів у різноманітних інтернет-проектах. Саме в процесі проектною роботи відповідальність покладається на самого учня як індивіда.

Найважливіше це те, що учень, а не вчитель визначає зміст проекту, у якій формі і як має проходити його презентація. В проекті учні виражають власні ідеї в зручній для них, творчо продуманій формі.

Для формування відповідальності та ініціативності в учнів варто давати їм можливість вибору та ухвалення рішень у навчальній діяльності й шкільному житті.

Окрім того, відповідальність та ініціативність формуються також під час групової роботи. Для формування ініціативності

кожному учневі варто давати можливість виконувати різні ролі у групі, зокрема, обов'язково спробувати роль лідера чи організатора. Досить ефективним буде також спрямування на створення проєктів — як колективних, групових, так й індивідуальних.

Корисними будуть також *інтерактивні вправи, участь у дискусіях, мозкових штурмах*. Саме у таких видах діяльності добре формуються навички і здобувається певний досвід проявляти ініціативу, чітко формулювати, аргументувати та відстоювати власну думку, брати відповідальність за ухвалені рішення.

Учитель, який формує в учнів ініціативність, має підготувати їх до самостійного отримання знань та вмінь, також він є не тільки організатором, а в значній мірі співвиконавцем процесу навчання через пізнавання учнями довколишнього світу та реальної дійсності. Вчитель підтримує розвиток учасників занять, дбає про розвиток їхньої вправності, відчуття власної гідності, готує до діалогу в неоднорідному середовищі, до співпраці в колективі. Він упорядковує інформацію, турбується про безпеку, водночас заохочує до нового досвіду, що сприймається як виклик і можливість удосконалити вміння.

Формуванню ініціативності школярів сприяє також підтримка їхніх добродійних ініціатив та проєктів, спрямованих на розв'язання актуальних проблем громади.

Спрямування ініціативності учнівської молоді на добродійну діяльність може бути корисним не лише для особистості учня, але й громади загалом. Адже у добродійності власні інтереси поєднуються з інтересами громади, проявляється творче, активне і небайдуже ставлення до навколишнього світу, прагнення до самовдосконалення та саморозвитку.

Ініціативна особа, маючи мотивацію, проявляє сильне, стає прагнення впливати на соціальні процеси, беручи участь

успільних справах, намагаючись змінити, удосконалити або, навпаки, зберегти, зміцнити існуючий соціальний лад, його форми та елементи.

Одним зі шляхів формування ініціативності учнівської молоді може бути залучення її до добродійної діяльності. Саме така діяльність спрямована на вирішення актуальних проблем, що часто виникають у різноманітних сферах суспільного життя, а також безкорисливу допомогу різним категоріям населення, які її особливо потребують.

Програма формування ініціативності учнівської молоді у добродійній діяльності містить заходи, які проводять з учнями соціальний педагог, психолог чи класний керівник. До таких заходів належать:

1. *Тренінгова програма «Школа добродійних справ, або Як створити та реалізувати благодійний проєкт»*, що передбачає формування команди однодумців для створення та реалізації добродійного проєкту. Виховний процес спрямовується на розкриття сутності та інноваційного потенціалу благодійного проєкту, розроблення плану, етапів проєкту; визначення найбільш необхідних ресурсів і джерел їх отримання для реалізації благодійного проєкту; визначення різноманітних інформаційних джерел популяризації проєкту; формування навичок оцінювання проєкту та аналізу перспектив його розвитку.

2. *Виховні заняття добродійності* (з використанням інтерактивних вправ, методу кейс стаді, програвання проблемних ситуацій), що спрямовані на формування усвідомлення суті добродійної діяльності та мотивування учнівської молоді до активної участі у ній; усвідомлення власної ініціативності у груповій добродійній діяльності як можливості змінити на краще, вирішити проблемну ситуацію, підвищити рівень власної комунікативної культури.

ри, організаційних навичок, налагодження взаємозв'язків з однолітками, можливості допомагати іншим.

3. *Реалізація розроблених учнями добродійних проєктів, акцій, заходів* сприяє отриманню практичних навичок реалізації соціального проєкту; розвитку комунікативних та організаційних навичок; формуванню соціальної компетентності школярів.

4. *Зустрічі-консультації* з метою підтримки та супервізорства учнівської молоді під час реалізації добродійної діяльності.

5. *Ярмарок добродійних справ «Добро починається з мене»*. Передбачає презентації добродійних справ, акцій, проєктів серед учнів школи. Така діяльність сприятиме підвищенню мотивації до реалізації добродійної діяльності як учасників соціальних проєктів, так і відвідувачів ярмарку; популяризації добродійної діяльності школярів; презентації добродійного доробку учнівської молоді.

У ході реалізації цих заходів учителям доцільно запроваджувати різноманітні форми й методи відповідно до вікової категорії учнів та завдань проєкту.

Використана та рекомендована література:

1. Борисов В. Сучасний тлумачний психологічний словник. 2007. Х. : Прапор. 640 с. С. 175.
2. Данілова А. П. Програма формування ініціативності учнівської молоді у добродійній діяльності. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*. 2014. 4. С. 166-169.
3. Олійник І. П. Використання методу проєктів на уроках англійської мови як один із шляхів формування комунікативної компетентності учня. *Методична розробка з досвіду роботи*. 2012. Котівськ: Котівськ. 21 с. URL: <http://www.nmc.od.ua/wp-content/uploads/2013/10/Oliynik.pdf>.
4. Соціальні цінності малої групи школярів: монографія / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. К. : Педагогічна думка, 2012. — 180 с.
5. Унгурян І., Куриш Н. Формування ключової компетентності підприємливості та ініціативності у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: збірник наукових праць*. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. 2016. №. 2. С. 99-102.
6. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>.
7. What Is Initiative And Why Is It Important? URL: <https://shorturl.at/CHKL7>.

РЕСУРСИ

Навчити вчитися:
як учителі можуть
допомогти дітям
здобути цю навичку?
Нова українська
школа

Навички ХХ століття
та умови їх
формування
і розвитку для
молоді

EdCamp
Ukraine 2019 —
Як прищеплювати
цікавість
та ініціативність

Нова школа.
Простір освітніх
можливостей.
Елекгронний ресурс

ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ

Мета: сформувати в учнів навички тайм-менеджменту.

- Завдання:**
- сформувати знання про тайм-менеджмент;
 - сформувати вміння контролювати час та правильно його використовувати;
 - сформувати установки до:
 - керування часом;
 - корекції часу;
 - переформатування часу для певних ділянок роботи.

Інформація про навичку

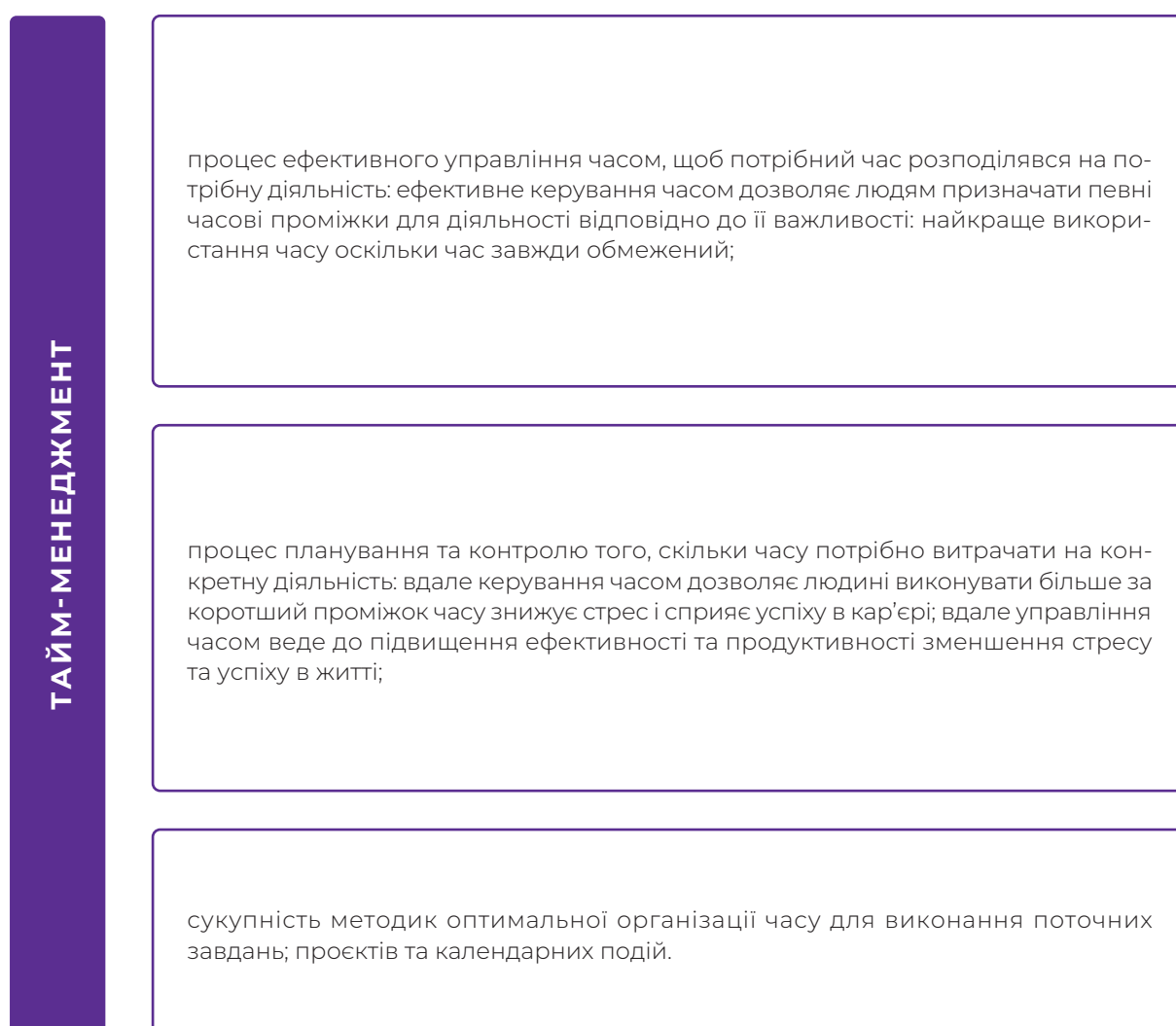

Рис. 2. Сутність поняття тайм-менеджмент

Завдяки кращому розумінню часу учні можуть планувати і розставляти пріоритети у своїй роботі таким чином, щоб сприяти успіху в навчанні.

Успішні учні можуть ефективно використовувати власний час для виконання своєї роботи. Учителі часто спонукають учнів розумно використовувати свій час і бути ефективними в своїх робочих справах, не кажучи їм явно, як це зробити. Надання детальних рекомендацій щодо розумінням часу може бути особливо складним для молодих учителів, але є кілька простих способів навчити учнів відчувати час. Ці рекомендації значно полегшать учням самоконтроль і покращать організацію свого часу.

Технологію планування часу, як робочого, так і особистого, застосовують для підвищення ефективності його використання. Зрозуміло, що часом, як об'єктивною реальністю, володіти неможливо, тому

тайм-менеджмент — це наука і мистецтво *ефективного управління людини собою*, раціональне використання власного часу і часу інших.

Категорія «час» виступає зовнішнім і незалежним чинником організації діяльності людини.

Варто зазначити, що керування часом — це комплексна навичка (див. рис. 2.1).

Тайм-менеджмент для дітей — це раціональне планування дитячого часу. Гарне навчання та всебічний розвиток дитини є пріоритетним бажанням кожних батьків. Інколи малюкові через тренування, відвідування гуртків, занять з репетиторами не вистачає часу для ігор, спілкування з друзями чи відпочинку. Впоратися з таким надмірним фізичним та психоемоційним навантаженням може допомогти дитячий тайм-менеджмент.

Організованість	— здатність розумно планувати і впорядковувати свою діяльність.
Пріоритезація	— здатність визначати пріоритети та ключові завдання.
Постановка цілей та планування	— навичка розподіляти завдання задля досягнення цілі.
Делегування	— інструмент передачі окремих завдань та відповідальності за їх виконання.
Стрес-менеджмент	— саморегуляція та здатність керувати станом емоційного стресу у різних обставинах.
Комунікація	— побудова ефективної взаємодії з оточуючими.

Рис. 2.1. Аспекти керування часом

Методика формування тайм-менеджменту

Вчителі використовують різні підходи, щоб сформувати навичку тайм-менеджменту. Розглянемо деякі з них.

Підхід перший:

1. *Заохочуйте оцінювання.* Перш ніж учні розпочнуть виконувати завдання, попросіть їх оцінити, скільки часу, на їх думку, це займає. Після того, як вони виконають завдання, попросіть їх записати, скільки часу насправді зайняло виконання завдання, і оцінити, що відбулося. Часто учні очікують, що завдання займе менше часу, ніж насправді потрібно для його виконання. Як результат, вони не можуть виділити достатню кількість часу для виконання певного завдання. І навпаки, якби учень знав, що завдання буде виконано швидко, він міг би по-іншому розставити пріоритети в роботі.

По тому, як учні розвиваються в школі, ми хочемо, щоб вони краще організували свій розклад і розставляли пріоритети в завданнях. Коли учні оцінюють, а потім аналізують, вони можуть краще усвідомлювати, скільки часу займає виконання того чи іншого завдання і відповідно прогнозувати час. Спочатку краще практикуватися в рамках класних завдань. Після того, як учні практикувалися, їх можна включити в домашнє завдання.

2. *Використовуйте наочність.* Використовуйте таймер, який дає учням візуальне уявлення про тривалість часу. Це допомагає учням зосередитися на завданнях і дає їм можливість ефективно організувати свій час. Наприклад, якщо в учня є 10 хвилин, то, щоб закінчити чотири коротких письмових відповіді, коли таймер досягає 5 хвилин, учасникам слід запам'ятати, що вони повинні бути зроблені приблизно наполовину. Якщо це стає рутиною в класі, учні

можуть почати організовувати і розставляти пріоритети в роботі, які вони виконують самостійно.

3. *Встановіть мінімум.* Учителі часто обмежують учнів у часі, який вони можуть використовувати, наприклад: «Ви маєте 30 хвилин для виконання поставленого завдання». Замість цього попробуйте встановити мінімум, а не максимум. Повідомляємо учасникам, що завдання має зайняти не менше 20 хвилин, цим ви закликаєте їх сповільнити темп і виконувати послідовно. Учні можуть сплутати швидкість з успіхом. Їм не терпиться оголосити: «Я готовий», тому вони поспішають з процесом.

Крім того, учитель може запровадити інші методи і системи, які допомагають учням зосередитися і на процесі, і на результаті. Наприклад, учитель може дати контрольну роботу, яку учні повинні виконати успішно, а отже, врахувати і час на виконання, й результат. Це створює природні моменти для комплексного підходу до розуміння суті питання.

4. *Включіть час тиші.* Час або відчуття того, що час розраховано, може викликати зростання безтурботності. У міру збільшення стресу здатність використовувати свої виконавські функціональні навички знижується.

На початку завдання або оцінки встановіть таймер на невеликий час тиші, наприклад 5 хвилин. У цей час учням не дозволяється ставити запитання. Ви можете виявити, що за 5 хвилин учні відфільтрували свої питання і або приступили до роботи, або визначили, що заплутались. Використання часу тиші спонукає учнів до самостійної реалізації плану та ініціювання завдання.

5. *Спробуйте наполовину вчасно, а наполовину — ні.* Даючи завдання учням, наприклад згадати математичні факти, попросіть їх у першу хвилину написати свої відповіді ручкою. Потім дозвольте учням продовжити роботу олівцем без урахування часу. Це дозволяє їм відрізнити автоматизм від

обов'язковості виконання роботи в певний проміжок часу. Часто стрес через хронометраж може негативно вплинути на здатність учнів демонструвати свої знання. Використання олівця і ручки також дозволяє учням задуматися над тим, як обмеження часу впливає на їхнє навчання.

Учні повинні навчитися організовувати час, щоб бути ефективними та продуктивними. П'ятнадцять хвилин ігрового часу і навчального часу відчуються по-різному. Коли вчитель чітко і зрозуміло навчає учнів, як використовувати час, і дає їм значний обсяг практики, учні можуть самостійно планувати і розставляти пріоритети для цього завдання.

В міру того, як учні просуються в навчанні, вони, в кінцевому підсумку, повинні не тільки планувати і розставляти пріоритети для завдань, але й планувати і розставляти пріоритети для багатьох завдань протягом кількох тижнів. Щоб отримати успіх, учні повинні навчитися ефективно організовувати свій час і не менш ефективно його використовувати. Якщо учні можуть організувати свій час у роботі над одним завданням і досягати в цьому успіху, вони можуть почати узагальнювати цю навичку і застосовувати її у своїх самостійних завданнях.

6. *Делегування*. Це засіб ефективного управління часом, при якому відбувається передача завдання, а також повноважень і відповідальності за виконання іншим особам.

Вміння концентруватися на головному, не відволікаючись на сторонні справи, — найважливіша практична навичка, яка допоможе розв'язати пріоритетні завдання. Одна з найбільш дієвих технік вивільнення часу — делегування. Це складова класичного менеджменту; це спосіб доручити частину наших справ іншим людям.

Прикладом може бути:

- підготовка до позакласного заходу;

- проведення години спілкування;
- випереджаючі завдання.

Ще одна важлива навичка для реальної економії часу: вміння говорити «ні». Це не означає, що потрібно відмовляти всім підряд.

Уміння сказати «ні» стосується, в першу чергу, тих людей і справ, які позбавляють нас енергетичних і тимчасових ресурсів, не даючи нічого натомість.

Отже, важливо навчити учнів:

- складати план на тиждень;
- складати план на місяць;
- планувати завдання на майбутній рік;
- формувати цілі;
- створювати список завдань та візуальний розклад;
- вести щоденник.

Формування планів допоможе скоординувати навчальний процес. Учень повинен сам їх скласти, батьки можуть тільки допомогти, не нав'язуючи свою думку. Самостійні дії навчать учнів бути відповідальними за свої рішення, вчинки, аналізувати їх наслідки.

Використана та рекомендована література:

1. Ватаманюк Г. Тайм-менеджмент як засіб організації освітньої діяльності студентів у системі роботи куратора. *Сучасні технології початкової освіти: реалії та перспективи*: збірник наукових праць. Київ: Міленіум, 2020. Випуск 3. С. 28-33.
2. Лукашенко М. Тайм-менеджмент для дітей. URL: <http://psychologis.com.ua/-1-203.htm>
3. Andrew Ayers, Amelia Glauber. Teaching Time Management Skills. URL: <https://cutt.ly/cwbUHUMr>
4. Time Management — Meaning and its Importance. URL: <https://cutt.ly/qwbUHxnX>
5. Time Management. URL: <https://cutt.ly/XwbUHWGF>

ГНУЧКІСТЬ

Мета сформувати в учнів навички гнучкості.

- Завдання**
- сформувати знання про гнучкість;
 - сформувати вміння швидко адаптуватися до змін;
 - сформувати установки до:
 - розв'язання нових проблем;
 - адаптації до змін;
 - нестандартного мислення.

Інформація про навичку

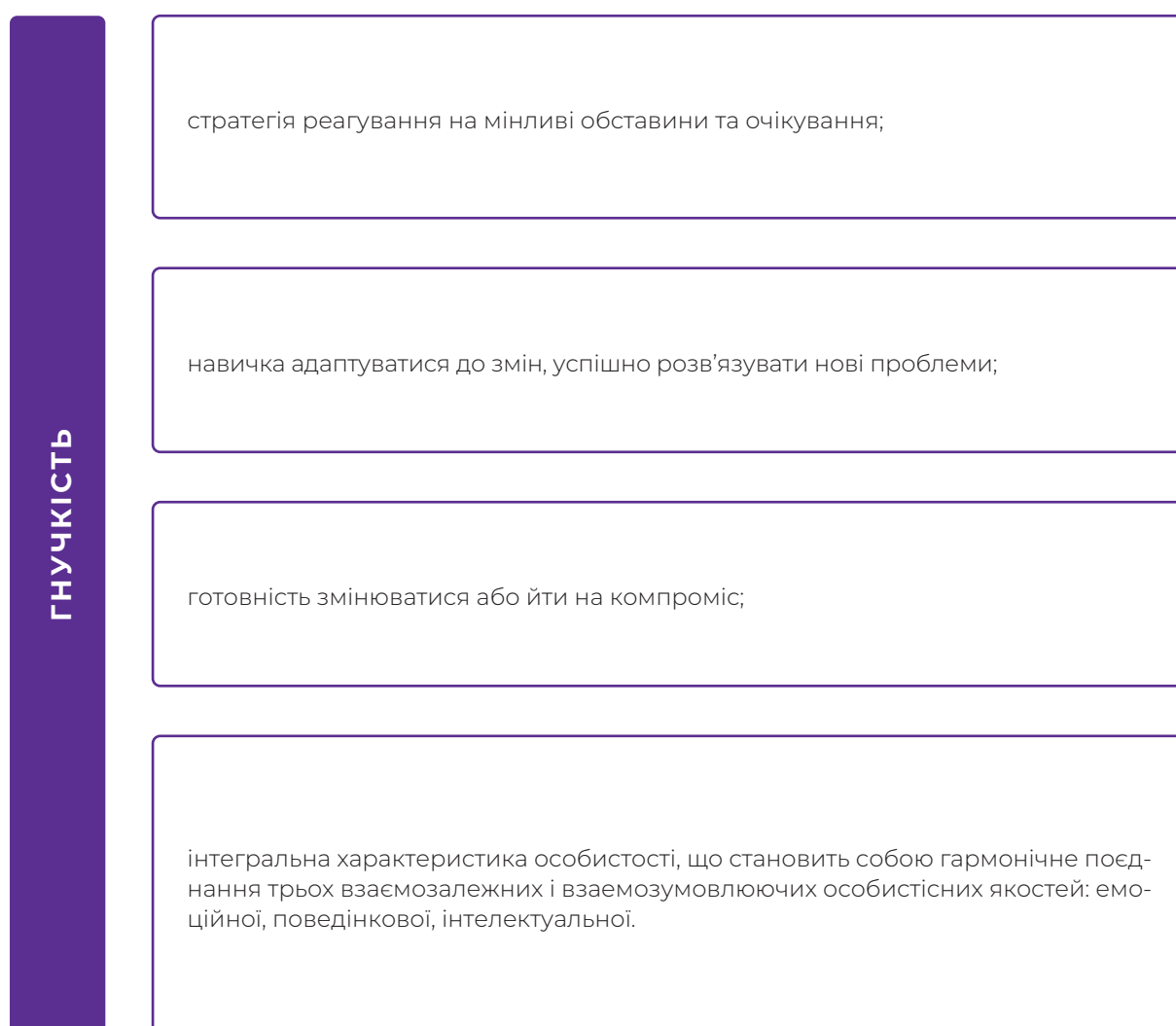

Рис. 3. Сутність поняття гнучкість

Найпоширенішими проявами гнучкості є емоційна, поведінкова, інтелектуальна.

Емоційна гнучкість проявляється в усвідомленні людиною ролі й значення афекту, як певної сфери особистості, в оптимізації діяльності, спілкування, свого психічного і фізичного здоров'я. Динаміка емоційної гнучкості визначається гармонізацією й ускладненням її афективних виявів, а саме: здатністю «оживляти» справжні емоції, викликати позитивні емоції, контролювати негативні, тобто виявляти гнучкість поведінки, нестандартність, творчість.

Емоційна гнучкість дуже тісно пов'язана з гнучкістю поведінковою, під якою розуміють здатність людини не включати поведінку, яка не відповідає ситуації, і виробляти або застосовувати нові оригінальні підходи до розв'язання проблемної ситуації за незмінних принципів і моральних засад життєдіяльності.

Поведінкова гнучкість — це оптимальне (найбільш гармонійне) поєднання індивідуальних ефективних (принципово значущих) патернів поведінки та різноманітних (оригінальних) способів рольової взаємодії.

Інтелектуальна гнучкість — інваріантна особистісна характеристика, структура якої — оптимальне сполучення двох груп якостей: легкості, спритності, ініціативності, оригінальності при прийнятті рішень, з однієї сторони, і автономності, незалежності у судженнях, критичність, толерантність до плюралізму поглядів, з іншої.

Основним критерієм гнучкості інтелектуальної діяльності є такі показники, як доцільне варіювання способів дій, а також зміна таких способів дії, які перестають бути ефективними. Ці результати свідчать, що гнучкість є тим психологічним феноменом, який, проявляючись в умовах проблемної ситуації, змушує суб'єкта, що має досвід володіння розумовими операціями, перебудувати їх.

Інтелектуальна гнучкість відіграє значну роль у навчанні та здатності розв'язувати складні завдання. Вона допомагає учням вибрати стратегію, якої вони повинні дотримуватися, щоб адаптуватися до різних обставин, які виникають у них на шляху. Це дає їм можливість отримувати інформацію з навколишнього середовища та гнучко реагувати на неї, коригуючи поведінку відповідно до змін та вимог ситуації.

З добре розвинутою гнучкістю учні зможуть швидко адаптуватися до змін навколишнього середовища, сприйняти зміни, які можуть виникнути у процесі вирішення проблем чи виконання завдань, знаходити альтернативи, переходити від одного виду діяльності до іншого, правильно поводитися в будь-якій ситуації, можуть встановлювати приховані зв'язки, що дає можливість знайти кілька рішень однієї проблеми тощо.

Методика формування гнучкості

Така особистісна навичка, як гнучкість, формується через вимушеність адаптуватися до мінливих умов у ході навчання і роботи. Найкраще сформувати її можна безпосередньо у процесі діяльності, спрямованої на розв'язання будь-яких проблем, а також під час роботи в групах, де найяскравіше проявляється необхідність адаптуватися до незвичних умов, враховувати думку інших тощо.

Що стосується саме поведінкової гнучкості, то психологічною умовою її розвитку є усвідомлення ролі й значення поведінкової сфери особи в оптимізації діяльності, спілкування, свого психічного і фізичного здоров'я.

Найефективнішими засобами розвитку поведінкової гнучкості є насамперед: а) навчання методів і прийомів саморегуляції; б) організація соціально-рольових тренінгів, які спрямовані на формування в учнів гнучкої рольової поведінки.

Розвинути інтелектуальну гнучкість не просто, але можливо. Гнучкість розуму людина розвиває з народження протягом усього життя, тільки от деякі справляються з цим добре, а деякі з важкістю. Когнітивна гнучкість — це вроджений інстинкт, що дозволяє нам у будь-якій ситуації бачити альтернативу і адаптуватися до неї. Але, щоб її розвинути, мало просто попрактикувати якісь вправи.

Головне — створити для себе середовище, в якому б учні практикували цю навичку. Але такі ситуації, як правило, трапляються з людиною, коли вона перебуває на межі. За таких умов мозок починає активніше думати про те, де знайти ресурси.

Але, крім створення потрібного середовища, можна спробувати кілька цікавих способів для розвитку когнітивної гнучкості: мозковий штурм. Якщо під час вирішення будь-якої проблеми учень знаходить лише одне правильне рішення, значить, він не володіє достатньою гнучкістю розуму. Для її розвитку потрібно завжди намагатися знаходити кілька правильних рішень, щоб у нього був вибір. Під мозковим штурмом мається на увазі ідея не про те, що кілька людей обмірковують рішення, а саме конкретний учень. Йому потрібно розглянути проблемну ситуацію з усіх можливих сторін, намагаючись знайти якомога більше рішень. Навіть якщо спочатку у нього не буде виходити, не потрібно зупинятись, потрібно проявити свій характер. Тільки розумовими зусиллями і самодисципліною вдасться домогтися потрібного результату.

Вправи з розвитку гнучкості розуму

Біном. Підберіть два слова, абсолютно незв'язані одне з одним, наприклад «літак» і «озеро», і подайте не менше 10 пропозицій, у яких вони будуть використовувати-

ся. Перші 4—5 варіантів досить стандартні (наш мозок видає їх на 1, 2, 3), а кожен наступний змушує напружитися.

Фокальні зв'язки. Вправа трохи складніша, вона підійде як для школярів, так і для дорослих людей. Знову загадуємо два максимально різні слова (цибуля, спортзал), з ними потрібно придумати і подати кілька речень.

Наприклад: «Я люблю ходити в спортзал. Дорога до нього лежить повз невеликий овочевий магазинчик. Там завжди на викладках є кілька сортів цибулі, яку просто неможливо не помітити».

Слова навпаки. Перебуваючи в транспорті або на вулиці, читайте вивіски задом наперед. Це зразу буде дуже важко. Спочатку будуть вдаватися тільки короткі слова, та згодом ви опануєте здатність до читання цілих фраз! Для чого? Це чудове тренування мозку показує, що бувають альтернативи. І, потрапивши в проблемну ситуацію, буде легше побачити інші варіанти її вирішення.

Якби... У будь-яку вільну хвилину займіть свій мозок питанням: що було б, якби? Наприклад: «Якби я написав книгу, то про що б вона була?» Потім намагайтеся в двох реченнях пояснити собі, чому саме такий вибір був зроблений. Для чого? Це дасть можливість мозку знайти незвичний спосіб вирішення простої задачі, «розговорити себе», проаналізувати ті плани, про які ви, можливо, забули.

Читаємо з кінця. Крім зрозумілих труднощів з виконанням цього завдання, є ще нюанси. Для чого? Наш мозок звик до того, що розв'язка може наступити тільки при здійсненні конкретних дій. Але, як у житті, так і в книгах, це не завжди правильно. Часом найнесподіваніші події призводять до тих результатів, до яких б не мали. Поступовий перехід від розв'язки до передмови допоможе розвінчати свої здогади і навчитися абстрактного бачення ситуації, розвиваючи рухливість, гнучкість мислення.

Зупини внутрішній діалог. Йдучи по вулиці, в громадському транспорті починайте один за іншим загинати й розгинати пальці руки (скажімо, лівої). Не думайте ні про що інше. Внутрішній діалог миттєво зупиняється. Звичайно, на перших порах невідворотно в голову все одно будуть лізти мотиви пісеньок і т. д., з часом рідше, а потім пройде і це. Не те, що слід концентруватися на цій дії — це тільки відверне вас від важливих моментів і дій. Для чого? Десять хвилин цієї вправи забезпечують як мінімум півгодини внутрішньої безмовності навіть після припинення, що дозволить тренувати увагу і навчить концентруватися.

Почніть вивчати щось нове. Виберіть сферу знань, яка абсолютно для вас не властива. Щоб розвинути гнучкість мислення, відкрийте для себе щось нове. Наприклад, якщо ви любите математику, займіться малюванням. Якщо ви любите дизайн, прочитайте книгу з психології. Коли ми постійно займаємося одним і тим самим, обертаємося в колі людей зі схожими інтересами, то ми нібито припиняємо розширювати межі своїх інтересів. Ми замикаємося на одній-двох спеціалізованих сферах знань, що формує вузькість поглядів і мислення.

Виконуйте рутинні дії іншою рукою. Така нехитра вправа здатна поліпшити функціонування вашого мозку і його продуктивність. Цю концепцію популяризував нейробіолог доктор Лоуренс Кац і його колеги. Наприклад, якщо ви правша, то кожен раз, коли ви набираєте номер телефону, чистите зуби або виконуєте інше рутинну дію, використовуйте ліву руку.

Ідея полягає в тому, що, коли ми все життя виконуємо щось однією рукою, ми задіюємо певні ділянки головного мозку і не даємо навантаження (і отже, розвитку) іншим «мозковим стежках».

Якщо ж ми почнемо виконувати звичні дії протилежною рукою, то тим самим ми почнемо стимулювати вироблення нових хімічних речовин, що беруть участь у розвитку нових клітин мозку.

Дайте виклик своїй слабкій стороні. У кожної людини є свої сильні і слабкі сторони — це нормально. Люди із закостенілим способом мислення схильні всіляко уникали тих сфер діяльності, де вони слабкі, і фокусуватися виключно на сильних сторонах. Щоб розвинути гнучкість розуму, спробуйте виконати завдання, які здаються для вас важкими. Наприклад, якщо вам важко працювати з числами, займіться вирішенням математичних задач. Якщо вам важко дається читання, купіть собі книгу

Використовуйте всі свої п'ять органів чуттів. Ще одним способом, спрямованим на розвиток гнучкості мислення, є задіяння органів чуттів у нестандартних і нетипових для них ситуаціях. Справа в тому, що ми звикли на автоматі концентрувати своє почуття адекватно до ситуації і тимчасово вимикати інші. Наприклад, заплющіть очі, коли ви обідаєте, і спробуйте визначити інгредієнти на смак. Або, прийшовши додому з роботи, пройдіться по квартирі з заплющеними очима, задіявши органи дотику.

Використана та рекомендована література:

1. Білас Л. Когнітивна гнучкість — основна навичка епохи пандемії. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/04/11/244495/>
2. Гнучкість та адаптація. URL: <http://surl.li/lqrmw>
3. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості: Навч. посібник. К.: Либідь, 2007. 256 с.
4. Савчук Б., Височан Л., Височан З. Формування когнітивної гнучкості як базової компетентності майбутнього педагога: педагогічний експеримент. *New pedagogical thought*, 2022. 109 (1), С. 55—60.

5. Тішко Л. Адаптивність суспільства у сучасному світі. *Науково-теоретичний альманах Грани*, 2022. 25 (1), С. 58—63. URL: <https://doi.org/10.15421/17228>

6. Швєнь Я. Л. Нейропсихологічні особливості когнітивної гнучкості як базової навички особистості нової формації. URL: <http://surl.li/jjuxf>

7. Alison Doyle. What Is Workplace Flexibility? URL: <https://11l.ink/s2Vvj>

8. Dina R. Dajani, Lucina Q. Uddin. Demystifying cognitive flexibility: Implications for clinical and developmental neuroscience. *Trends in Neurosciences*, 2015; 38 (9): 571

9. New model of cognitive flexibility. URL: <https://www.sciencedaily.com/releases/2015/09/150903131555.htm>

10. Roger David. Flexibility: Every Corporation's Most Important Strength During The Pandemic. URL: <http://surl.li/jjvdq>

11. Spiro, R. J., Feltovich, P. J., Jacobson, M., Coulson, R. L. Cognitive flexibility, constructivism and hypertext: advanced knowledge acquisition in the structured domains. *Educational Technology*. 1991. No 31 (5). Pp. 24-33.

12. VUCA світ: що це таке і як з цим жити. URL: <https://11l.ink/Dfoc8>

РЕСУРСИ

Навички XXI століття та умови їх формування і розвитку для молоді

Як ефективно мислити в умовах війни? Розвиток адаптації та гнучкості

Повідомлення «Виховання конкурентоспроможної особистості»

НОТАТКИ

ЦІЛЕСПРЯМОВАНІСТЬ

Мета сформувати в учнів навички цілеспрямованості.

- Завдання**
- сформувати знання про цілеспрямованість;
 - сформувати вміння встановлювати цілі та досягати їх;
 - сформувати установки до:
 - наполегливості;
 - рішучості;
 - аналізу.

Інформація про навичку

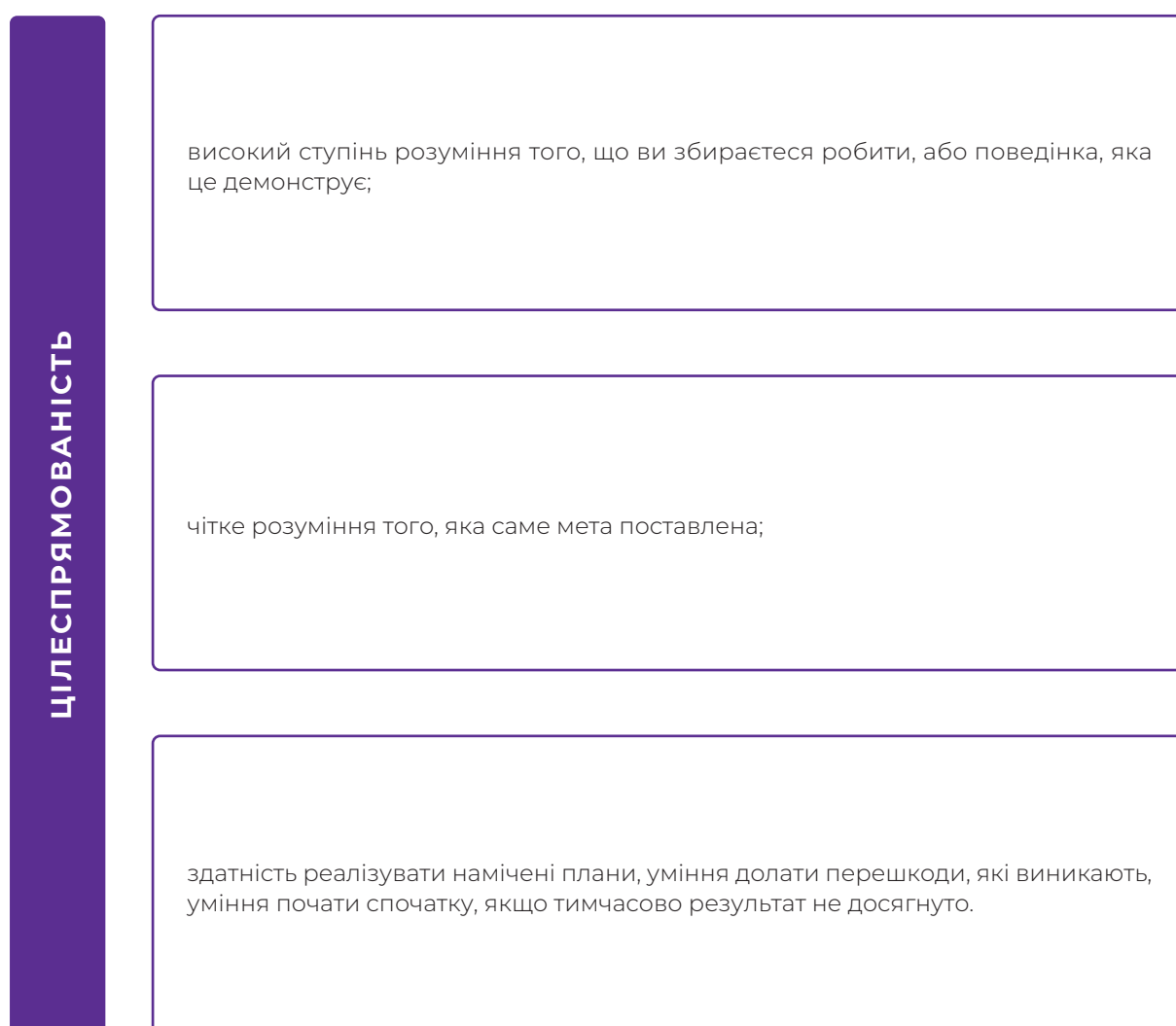

Рис. 4. Сутність поняття цілеспрямованість

Якщо людина вміє ставити цілі і наполегливо досягати їх, вона неодмінно приїде до успіху. Цілеспрямованість — не вроджена якість.

Це одна з безлічі корисних звичок, результат правильного виховання й розвитку дитини. Щоб зробити дитину цілеспрямованою, їй потрібно з раннього дитинства привчати до наполегливої роботи над собою, до рішучості в боротьбі з труднощами заради намічених цілей.

Цілеспрямованість допомагає нам не збитися з наміченого шляху, попри перешкоди й складнощі тощо.

Цілеспрямованість — це рушійна сила людського прогресу. За кожною активністю стоїть вагомий мотив. Цілеспрямованість розвивається тоді, коли дитина бачить практичний зв'язок між метою та особистими цінностями. Чим більше таких цінностей прив'язано до результату, тим більше завзяття проявить дитина. *Найсильніші мотиви — це внутрішні потреби дитини.*

Мотивація допомагає розвивати цілеспрямованість, якщо:

- мотив має позитивну основу (хочеться творити). Будь-який намір чи мотив з негативною часткою «не» не працює (до прикладу: не хвилюватися перед виступом, не засиджуватися за планшетом і т. д.);
- якщо те, що збирається робити учень, з розряду обов'язків плавно переходить у розряд особистих інтересів.

Для батьків, учителів та вихователів важливим завданням є навчити дитину правильно ставити цілі, визначати переваги своїх досягнень, зацікавити в виконуваних діях і нагороджувати за результати.

Цілеспрямованість для дорослого — здатність пам'ятати про намічені плани і не втрачати з виду сформульовану мету, вміння долати перешкоди, які виникають, і не опускає руки при виникненні труднощів.

Цілеспрямованість для учня — це досягнення результатів при зусиллях пам'яті, уваги, волі, наміру, наполегливості.

Для цілеспрямованості важливо ставити конкретні і цілком вимірні цілі, щоб при їх досягненні можна було визначити і проаналізувати пройдений результат.

Важливо дати відповідь на запитання, поставлені собі самому: «Наскільки для мене це важливо? Чи готовий я витратити свої ресурси на їх досягнення? Як мінімізувати ці ресурси?». Отримані відповіді допоможуть скласти план майбутніх дій. План, за потреби, добре мати, але важливі етапи необхідно позначити на самому початку. Також необхідно позначити основні пункти та тези.

В результаті недосягнення цілей або отримання небажаного результату виникає депресія, поганий настрій, розчарування.

Методика формування цілеспрямованості

Цілеспрямованість розвивається з малечого віку шляхом формування вміння доводити до кінця виконання посильних для дитини завдань. При цьому позитивну роль відіграють значимі цілі й усвідомлення обов'язку та відповідальності за доручену справу. Важливо привчати дитину не зупинятися в досягненні цілей при виникненні перешкод.

Щоб навчити учня досягати успіхів у реалізації цілей, потрібно:

- давати свободу його прояву волі, заохочувати прагнення до самостійності;
- налаштовувати на те, що помилки і невдачі — це не проблеми, а завдання, які можна і потрібно вирішити;
- привчати до постійної праці, формуючи розуміння, що будьяке благо — це результат бажання, помножений на докладені зусилля;

- гармонійно розвивати розум, таланти учня, вчити допитливості, навчальних навичок;
- коли в учня щось добре виходить і він цим самим підвищує власну планку можливостей, обов'язково хвалити його;
- не вимагати від учня більше або менше, ніж він може зробити, але при цьому поступово підвищувати рівень складності завдань.

Методи виховання, які завжди заважають розвивати у дітей цілеспрямованість до навчання:

- знецінення досягнень, критика, покарання за допущені помилки;
- надмірна опіка, прагнення батьків вберегти дитину від будьяких труднощів, вирішувати за неї всі побутові і навчальні завдання;
- формування негативного ставлення до навчання.

Формування цілеспрямованості слід відокремити від формування та розвитку мотиваційної сфери. Тому починати самовиховання наполегливості треба з вирішення повсякденних навчальних завдань і сімейних доручень. Тільки після цього можна переходити до спеціальних вправ.

Формування наполегливості пов'язане також із емоційно-вольовою сферою особи. Тому учневі треба розповісти про прийоми виховання волі і допомогти її розвинути і зміцнити. Однак небажано, щоб виховання наполегливості було пов'язано тільки з почуттям напруги або із болісним подоланням зовнішніх і внутрішніх труднощів.

Треба намагатися всіляко полегшити задачу учня, допомагаючи йому сформулювати внутрішні мотиви діяльності, далеку перспективу особистості, вміння керувати своєю увагою, викликати позитивні емоції. Вони не тільки істотно допоможуть процесу самовиховання, але й зроблять його в певній мірі приємним.

Виховання цілеспрямованості безпосередньо пов'язане із формуванням інших рис характеру: активності, організованості, знятості, впевненості в собі, усвідомленості (уникнення «сізіфової праці») та ін.

Часто виникає конфлікт між довгостроковою домінантою, що відображає цілеспрямованість дитини, і ситуативними інтересами, бажаннями, потребами, що знижують її активність. У зв'язку з цим необхідно знати і слідувати основними шляхами підтримки цілеспрямованості.

Конкретизація цілі та перспектив діяльності — це один із методів формування навички цілеспрямованості.

Це положення має особливе значення в навчальному процесі. Тому кожне заняття потрібно проводити так, щоб учні вправлялися не «взагалі», а опановували конкретний матеріал. Потрібно домагатися, щоб, ідучи із занять, *якомога частіше усвідомлювали, що вони чогось досягли, просунулися вперед.*

Невизначеність мети і ситуації знижує ступінь мобілізованості і старанності, призводить до зменшення працездатності.

Мета, яку ставить перед собою учень, не завжди повністю збігається з цілями і завданнями вчителя.

Такий збіг бажаний, але на перших етапах навчального процесу деколи важкодосяжний. Справа в тому, що школярі спочатку керуються конкретними найближчими мотивами діяльності.

Для виховання цілеспрямованості вчителю не слід в деяких випадках нехтувати саме цими мотивами. Навпаки, їх треба використовувати для формування позитивного ставлення школярів до навчального процесу, а більш серйозні навчальні завдання намагатись висувати поступово, у міру прогресування учня.

Тривала і деколи одноманітна тренувальна робота, повторювана день у день, призводить часто до розвитку хронічних станів монотонії і психічного перенасичення, які не тільки знижують ефективність занять, але й зменшують наполегливість і цілеспрямованість учня.

Тому для підтримки цілеспрямованості необхідно урізноманітнити засоби, форми і методи проведення навчальних занять.

Відомо, наприклад, що цікавий матеріал і запам'ятовується краще, і закріплює інтерес до навчання, а перебіг біохімічних процесів в організмі спортсмена після тренувальних занять залежить від його настрою і від ставлення до занять: при позитивних емоціях зрушення в перебігу цих процесів бувають значними.

Через задоволення, одержуване від занять, формується задоволеність всім навчальним процесом, яка підтримує цілеспрямованість. У цьому випадку і невдачі, які, звісно, неминучі при досягненні віддаленої за часом мети, будуть переживатися учнями не так гостро і, отже, справлять менший негативний вплив на формування цілеспрямованості.

Звичайно, в гонитві за емоційною привабливістю занять їх не слід перетворювати на розважальний захід. Однак і ігнорувати цей фактор не можна. Тому вчитель повинен, не втрачаючи змістовності занять, ретельно продумувати і серйозно підходити до чергування засобів і методів їх організації.

Цілеспрямованість підтримується досягненням поетапних цілей. У зв'язку з цим для розвитку вольової сфери особистості необхідно долати труднощі, які їй під силу. Рівень труднощів завжди повинен бути досить низьким, щоб забезпечити безперервність отримання учнями підкріплювальних стимулів для досягнення успіху.

Занадто легке завдання неефективне для підтримки цілеспрямованості і виховання в учня наполегливості. Однак і надмірно важке завдання може викликати у нього почуття розчарування, втрату віри в свої сили. Оптимальна ж важкість, що лежить десь поблизу верхньої межі, підштовхує учня до більшої мобілізації своїх можливостей, кидає виклик самолюбству і стимулює активність учня, спрямовану на подолання труднощів.

У певні моменти навчального процесу для підтримки цілеспрямованості та підвищення наполегливості доцільно використовувати ефект суперництва. Найбільш простим і дієвим способом його досягнення є змагальний метод.

Можна, наприклад, повідомити учням, що в попередній групі запропоновану вами програму успішно засвоїли всі учні, або наголосити: «У паралельному класі успішно вирішили ту ж саму задачу. Подивимося, який клас краще впорається з цим завданням».

Посилення мотиву такими способами значно підвищить наполегливість, створить новий емоційний заряд для підтримки цілеспрямованості.

Важливо також виховувати усвідомлення учнем свого обов'язку і відповідальності. Усвідомлення людиною свого обов'язку, відповідальності за розвиток і реалізацію свого таланту свідчать про те, що у неї є всі передумови для саморозвитку цілеспрямованості та наполегливості.

Якщо учень сам не буде хотіти досягти віддаленої мети, ніякі зусилля педагога не допоможуть. Якщо ж в учня є яскраво продемонстроване прагнення подолати всі труднощі, він може компенсувати деякі недостатньо виражені у нього якості і досягти поставленої мети.

Використана та рекомендована література:

1. Бінецький Д. О. Виховання в молодших підлітків прагнення до самостійності у процесі спортивно-ігрової діяльності: дис... канд. пед. наук: 13.00.07. Інститут проблем виховання НАПН України. Київ, 2020. 244 с.
2. Висоцький В., Калугін І., Коваленко, О., Линник, А. Формування цілеспрямованості в студентської молоді засобами фізичного виховання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2020. 3(123), С. 29-33. URL: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.3\(123\).05](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.3(123).05)
3. Касіч Н. П. Виховання цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності: дис... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ. 2019. 252 с.
4. Масол В. В., Тимчик М. В. Теоретичні аспекти виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць / За ред. О. В.Тимошенка. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. Випуск 3 К (123) 20. С. 266-269.
5. Цілеспрямованість. URL: <http://psychologis.com.ua/celeustremlennost.htm>
6. Чижма Д. М. Психологічні особливості мотивації досягнення та цілеспрямованості як структурних компонентів особистісної саморегуляції. URL: <http://social-science.uu.edu.ua/article/192>
7. Cambridge Dictionary. URL: <http://surl.li/lrnrw>
8. Collins. English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/>

РЕСУРСИ

Що таке
цілеспрямованість?

Виховати в дитині
цілеспрямованість
на навчання:
як це зробити

Мотивація та
наполегливість
через формування
цілеспрямованості
у дітей дошкільного
віку

ДНК Лідерів

Що таке
цілеспрямованість?
Цілеспрямованість —
якість людини

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Мета сформувати в учнів навички відповідальності.

- Завдання**
- сформувати знання про відповідальність;
 - сформувати вміння бути відповідальними за власні дії;
 - сформувати установки до:
 - ініціативності;
 - дисциплінованості;
 - дотримання прав та виконання обов'язків.

Інформація про навичку

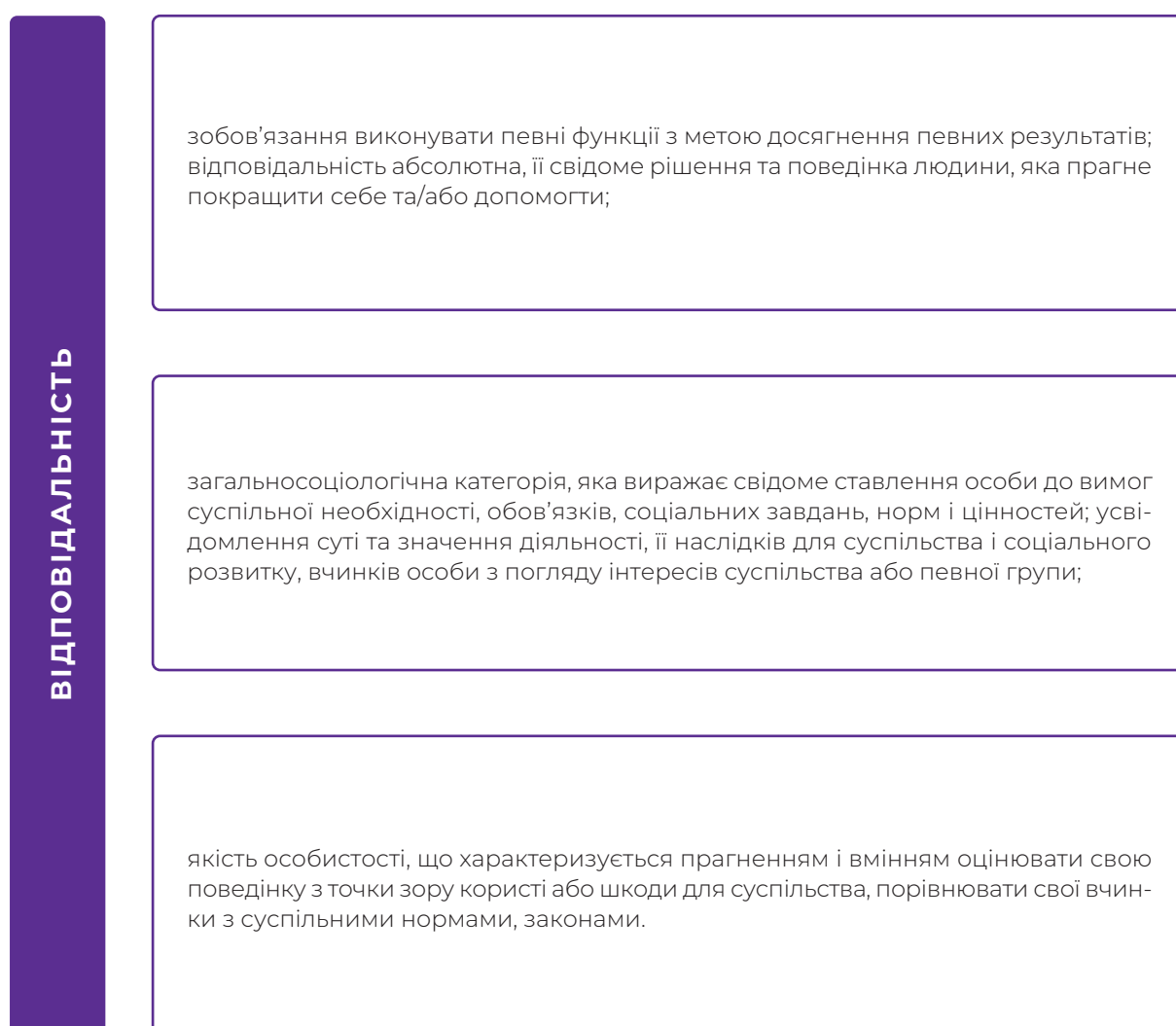

Рис.5. Сутність поняття відповідальність

У формуванні відповідальності в учнів важлива роль відводиться вчителю.

Учні мають чітко засвоїти і виконувати правила поведінки в школі. Вчитель формує в них потребу в постійному їх дотриманні, нагадує їх зміст та вимоги. Важливо, щоб правила поведінки не поділялися на вагомий і другорядні, а за порушення одних учень несе відповідальність, а недотримання інших залишається непоміченим. Вчитель має працювати у взаємодії з батьками, оскільки правила охоплюють основні обов'язки школярів і сумлінне виконання їх демонструє загальну вихованість учнів. Батьки мають знати також правила, які встановлені в школі, й володіти певними педагогічними прийомами для формування відповідних якостей у дітей.

Важливим елементом професійної майстерності вчителя є вміння розвивати в учнів почуття обов'язку і відповідальності не тільки в навчальній, а й повсякденній діяльності учнів. Це допоможе їм у подоланні труднощів і сформує позитивну мотивацію до розв'язання нових завдань і вирішення проблем.

Причинами ж негативної мотивації можуть бути труднощі в опануванні шкільної програми, зростання вимог та навантаження, відсутність заохочення, несприятлива атмосфера в класі тощо.

В учнів можуть формуватися як позитивні мотиви (розуміння доцільності виконання завдань, турбота про ближнього, співчуття, отримання задоволення від виконаних справ), так і негативні (страх, жадібність, корисливість, нерозважливість, гордіня, честолюбство, марнославство, заздрість).

Відповідальність не виникає сама по собі, а зароджується, розвивається і виховується, а також закріплюється тими суспільними умовами, у яких живе особа. Це — важкий, тривалий і наполегливий процес, який іде паралельно із формуванням почуття обов'язку і людської гідності.

Методика формування відповідальності

У вітчизняній педагогіці поширені дві концепції формування відповідальності підрастаючої особистості:

1) *реалізація відповідальної залежності, у межах якої має функціонувати вихованець, який здійснює різні види діяльності.* При цьому методична перевага надається вихованню особистості у колективі і тільки через колектив. Автор цієї концепції А. Макаренко наголошував на вихованні відповідальності як сильного почуття, емоційного переживання особистістю своєї відповідальності;

2) *формування відповідальності особистості у контексті виховання її громадянськості та морально-духовної ціннісної спрямованості.* Дану концепцію реалізував В. Сухомлинський у своїй виховній системі. Вчений переконаний, що здатність жити за принципами добра, справедливості, відповідно до високих ідеалів, що передбачає розвиток душевності, сердечності, людяності, свіпереживання, милосердя тощо, слід формувати з раннього віку.

Серед поширених методів формування відповідальності є позитивний приклад, переконання, заохочення і пошук, довірливе спілкування, дотримання вимог, контроль за виконанням вимог, подяка, нагорода тощо.

Відповідальність формується в соціально активній діяльності. Одним із прикладів такої діяльності є залучення учнів до реалізації соціальних проєктів.

Участь учнів у проєктах дає можливість їм реалізуватися у груповій діяльності, відчути не тільки комфорт від узгодженої командної колективної діяльності, а й проявити власну ініціативу та відповідальність, ствердитись у своїй компетентності, підвищити власну самооцінку та отримати заслужений авторитет, набути позитивного досвіду соціальної взаємодії.

Прикладом шкільного соціального проєкту є проведення ярмарку доброчинності. Прикладами таких проєктів можуть бути:

- для учнів основної школи: «Дай лапу! заповітну», «Хай оживає істина стара — людина починається з Добра!», «Щаслива лапа», «Підтримай друга», «Я — Українець», «Я люблю Україну», «Козак квест»;
- для старшокласників: «Милосердя», «Я маю заповітну мрію!», «Любов'ю збережемо мир в Україні!», «Нам 18+ і ми можемо більше», «Ековолонтер», «Екологічна незалежність України».

Серед важливих проєктів є волонтерські, спрямовані на допомогу ЗСУ: намалюй листівку воїну, конкурс-ярмарок малюнків, благодійні ярмарки та ін.

Соціальні проєкти є найбільш важливими у становленні ціннісних орієнтацій підлітків, оскільки містять значний потенціал духовності, що проявляється у душевній безкорисливості, щирості або правдивості, любові й красі.

Педагогам важливо дотримуватись провідних принципів стимулювання соціальної активності підлітків, якими є:

- добровільність і свобода вибору форм соціально значущої діяльності;
- свідоме та послідовне залучення підлітків до соціальної діяльності з урахуванням різного рівня розвитку їхньої соціальної активності;
- індивідуалізація соціально значущої діяльності, яка забезпечує відповідність її змісту інтересам, здібностям і нахилам учнів;
- самоорганізація, яка сприяє включенню учнів в суб'єкт-суб'єктні стосунки в процесі здійснення соціально значущої діяльності;
- інтеграції учня в середовище, яке дає змогу здійснювати на нього цілеспрямований педагогічний вплив, стимулювати прояв ініціативи;

- забезпечення суспільного визнання результатів діяльності;
- об'єднання учнів з різними групами однолітків на основі єдності їх інтересів і духовної спільності.

Розподіл обов'язків необхідно здійснювати відповідно до можливостей й інтересів учня, ні в якому разі не нав'язувати ту чи іншу діяльність. Важливо давати учням можливість вибору та ухвалення рішень. У груповій роботі варто давати можливість учневі випробувати себе у різних ролях у групі і обов'язково — спробувати роль лідера чи організатора.

Проєктну роботу доцільно вибудовувати, йдучи від колективної, групової до індивідуальної. Під час проєктної роботи учні спочатку разом, а потім і самостійно вчать планувати, розподіляти час і завдання, проводити відповідні дослідження, моделювати кінцевий продукт, працювати на результат, презентувати та оцінювати результати — тобто навчаються вчитися.

Участь у дискусіях, мозкових штурмах формують досвід проявляти ініціативу, формулювати, аргументувати та обстоювати власну думку, брати відповідальність за ухвалені рішення.

Відповідальність не виникає нізвідки, сама по собі, а зароджується, формується й розвивається в тому середовищі й умовах, в яких перебуває учень. Тому педагогам потрібно:

- формувати відповідні знання, вміння і навички відповідальної поведінки;
- розвивати мотиваційну сферу учня;
- сприяти набуттю позитивного досвіду комунікативної взаємодії;
- формувати механізми саморегуляції поведінки.

Не секрет, що діти часто копіюють поведінку батьків, тому так важливо, щоб дитина щоденно бачила зразки відповідальної поведінки своїх батьків. Тільки відповідальні батьки можуть виховати відповідальних дітей. У спільній діяльності батьків і педагогів досягається позитивний результат у вихованні учнів.

Використана та рекомендована література:

1. Актаєва М. Г Психологічні чинники формування громадянської відповідальності у юнацькому віці. Дисертація к.психол.н. :спец.. 19.00.07 — Педагогічна та вікова психологія. 2017 . Національний авіаційний університет.
2. Кірюха К. І. Формування громадянської відповідальності учнівської молоді в умовах підготовки до майбутньої професійної діяльності. Дисертація доктора філософії: спец. 015 — Професійна освіта (за спеціалізаціями). 2022. Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг.
3. Куниця Т. Ю. Соціальний проект як засіб формування відповідальності підлітків. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*. 2014. 4. С. 182-185.
4. Макаренко А. С. Методика організації виховного процесу. Твори: у 7-ми т. Т. 5. К., 1954.
5. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибр. твори: В 5-ти. Т. 3. К.: Рад. школа, 1997. 670 с.
6. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибр. твори : в 5-ти т. Т. 1. К. : Рад. школа, 1977. 653 с.
7. Шиян Т. В. Формування відповідальності старшокласників у процесі факультативних занять гуманітарного профілю в загальноосвітніх навчальних закладах. Дисертація к.пед.н. : спец.. 13.00. 07 — Теорія і методика виховання. 2009. Миколаївський державний університет ім. В. О.Сухомлинського.
8. Concept of Responsibility. URL: <http://surl.li/lqsas>.
9. Responsibility — what is it? URL: <http://surl.li/jjynk>

РЕСУРСИ

«Способи формування почуття обов'язку і відповідальності у школярів»

Навчання в умовах війни: як сформувати в учнів уміння вчитися

Як змусити дітей слухатися? — психолог Джон Роузмонд

Безвідповідальні діти? Виховання відповідальності у дітей, або НЕДОВиховання

Що таке власна відповідальність

Як бути відповідальним

Відповідальність у дітей. Етапи формування відповідальності. Зрілість дитини

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ

Мета сформувати в учнів навички стресостійкості.

- Завдання**
- сформувати знання про стресостійкість;
 - сформувати вміння бути стресостійкими, берегти свою життєву енергію, тримати емоційний баланс;
 - сформувати установки до:
 - здоров'язбереження;
 - самопізнання;
 - критичного мислення;
 - аналізу та синтезу.

Інформація про навичку

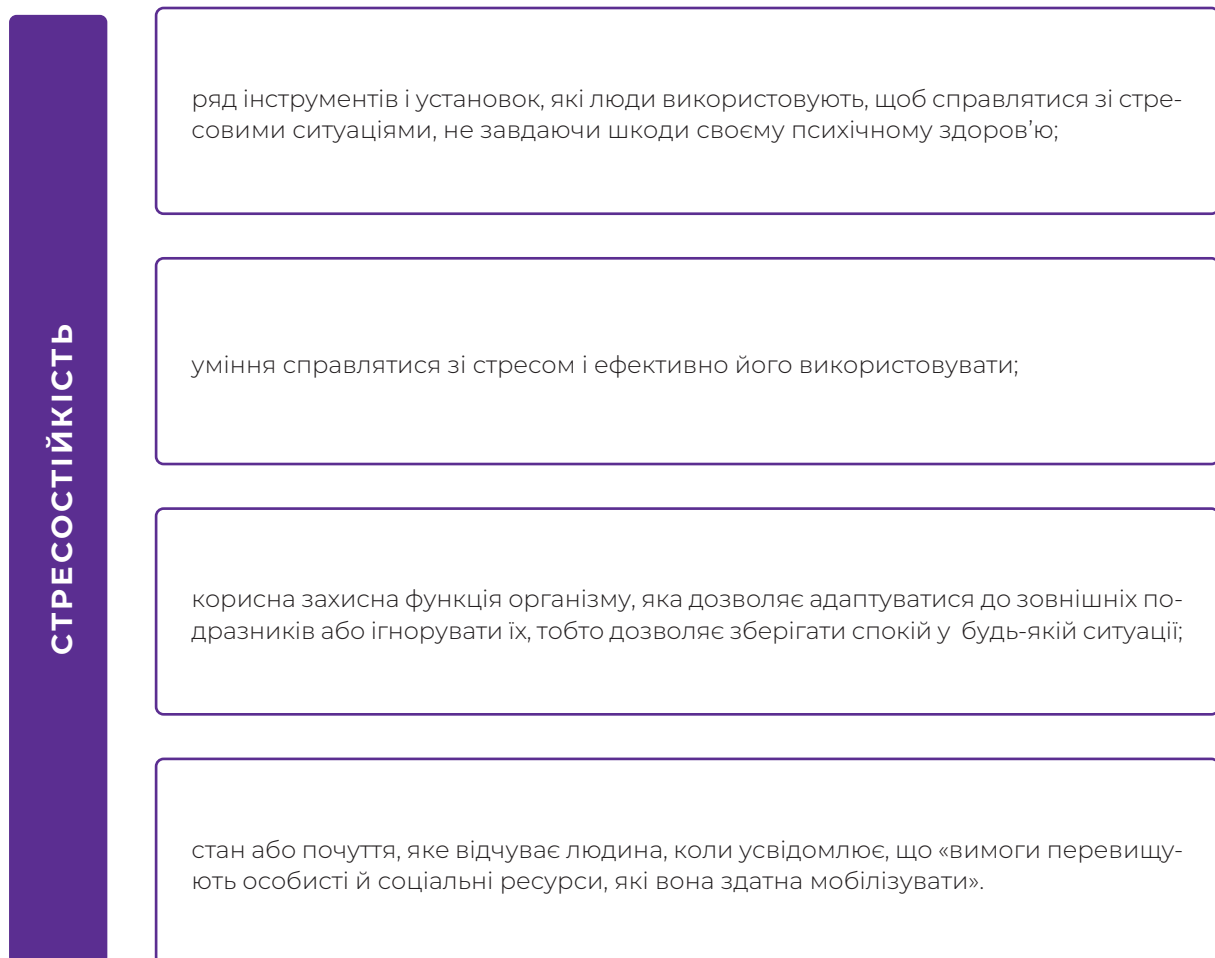

Рис. 6. Сутність поняття стресостійкість

У кожної людини різний рівень чутливості до стресу. Є певні ділянки мозку, які мають рецептори для хімічних речовин, що спричиняють стрес, і, всупереч інтуїції, чим більше у людини рецепторів у цих ділянках, тим менш вона чутлива до стресу. Іншими словами, людина з великою кількістю рецепторів у цій ділянці матиме високу

стійкість до стресів. Стресостійкість — це майже як імунітет до стресу. І так само, як справжня вакцинація, деякі люди культивують цей стан імунітету, навмисно піддаючи себе контрольованим дозам стресу.

Усіх людей можна умовно поділити на 4 групи.

Стресостійкі люди	Завжди готові до змін і з легкістю їх приймають. Вони з легкістю долають труднощі в кризових ситуаціях.
Стресонестійкі люди	Важко адаптуються до змін, їм важко змінювати свою поведінку установки, погляди. Якщо щось пішло не так, то вони вже перебувають у стані стресу.
Стресотренуючі люди	Готові до змін, але тільки не до раптових і не до глобальних. Таким людям притаманно адаптуватись до навколишньої ситуації поступово, але якщо це не можливо, то вони легко впадають у депресію.
Стресогальмуючі люди	Не стануть змінюватись під дією зовнішніх обставин, вони мають сталі позиції і своє світобачення. Однак такі люди можуть піддатись змінам психотравмуючої сфери життя.

Рис. 6.1. Ставлення людей до стресу

Сучасний швидкий темп життя, суспільна ситуація часто спричиняють проблеми з психічним та фізичним здоров'ям людей, тому стрес є неминучою реальністю нашого життя.

Навичка стресостійкості потрібна людині для того, щоб витримувати стресові ситуації, уникати негативних наслідків, які виникають у процесі життєдіяльності в оточенні, та вдосконалювати психічні процеси мислення. Стрес дозволяє нам швидко приймати рішення і адекватно діяти в складних ситуаціях.

Часто людина відчуває стрес, коли розуміє, що не може контролювати певні речі. Проте важливо знати, що наше тіло може ефективно справлятися лише з невеликими

дозами стресу В кожній людині стрес проходить по-різному: інколи він проходить безслідно, а інколи призводить до тривожних станів, нервового зриву, апатії, депресії або навіть появи суїцидальних думок.

Стрес, якого зазнають діти, спричинений складними соціальними обставинами та подіями, не повною сформованістю психічних процесів, відсутністю навичок саморегуляції, а також надто високим рівнем конфліктності, збудливості, швидкою зміною настрою. Причиною стресу в учнів може бути й складність, і різноманітність навчальних завдань, а також дефіцит часу та надлишок інформації.

Зазвичай чинниками, що провокують появу стресу в учнів, є такі:

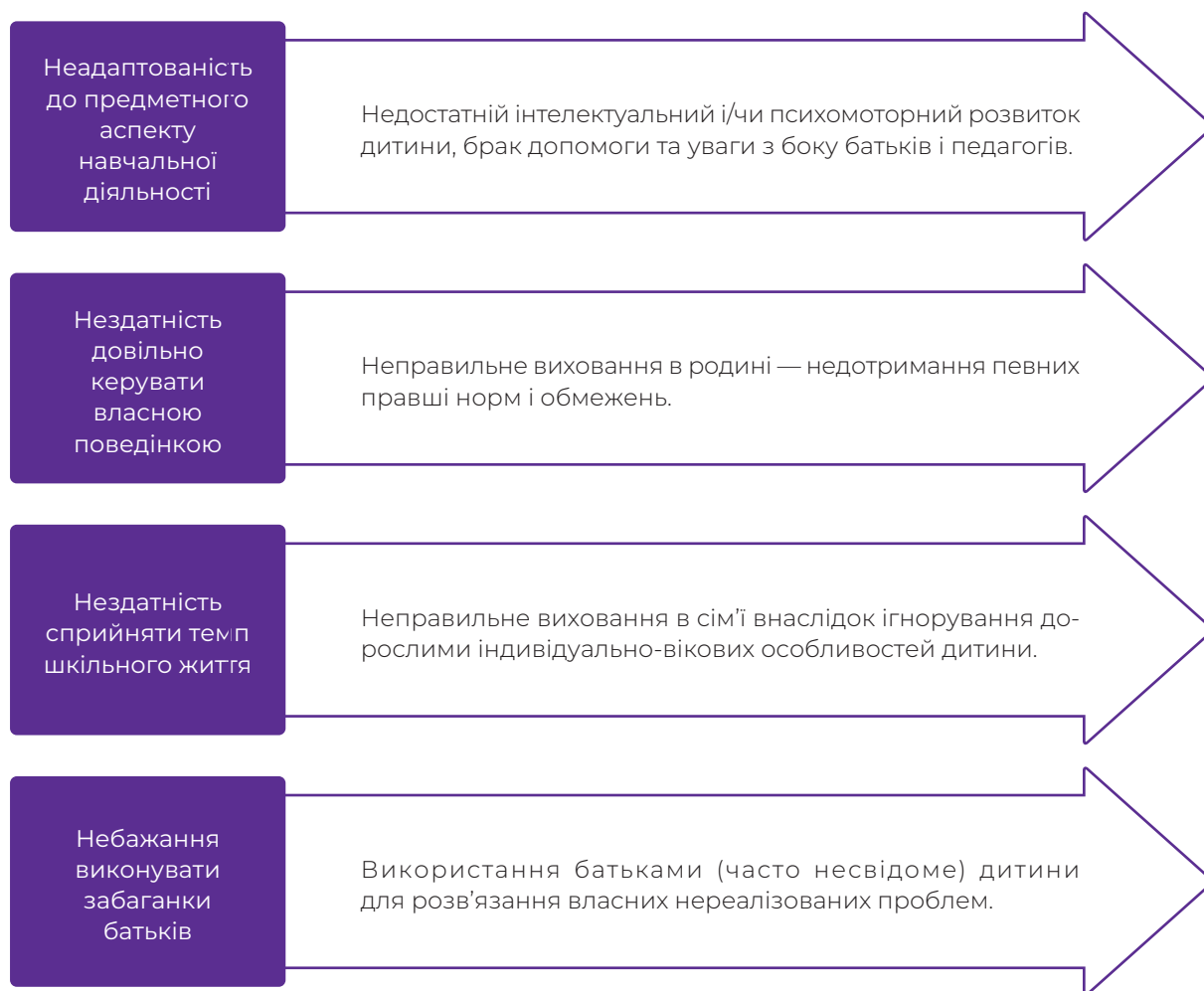

Рис. 6.2. Чинники, що провокують появу стресу в учнів

Методика формування навички стресостійкості

Рівень стресу, як виявляється, можна знизити з допомогою внутрішніх механізмів, що створюють і утримують у свідомості людини відчуття стресу. Потрібно розібратися, а в чому причина стресу? Сприйняття людиною самої себе і навколишнього світу залежить від її внутрішніх станів, що виникають раніше, ніж вона встигає зрозуміти те, що відчуває.

Одним з найефективніших способів боротьби зі стресом вважають фізичні навантаження і заняття спортом. Регулярна фізична активність значно підвищує стійкість до стресів. Це можуть бути як тривалі тренування, так і короткі помірні фізичні навантаження. Фізичні навантаження дозволять оптимізувати емоційний стан у високотривожних учнів.

До найбільш популярних видів фізичної активності можна віднести плавання, йогу, біг, спортивні ігри та гімнастику. Поширеним методом боротьби зі стресом та поліпшення загального стану організму є йога.

Формуванню стресостійкості в учнів сприятимуть такі форми конкурентної взаємодії, коли вони враховуватимуть погляди інших людей і прагнуть координувати свою позицію з їхніми діями. Це допоможе їм правильно оцінювати ситуацію, розуміти й адекватно визначати своє ставлення до неї.

Вправи на самопізнання допоможуть адекватно оцінити власну поведінку, щоби визначити, які саме емоції та ступінь їх прояву виправдані в тій чи іншій ситуації, а також з'ясувати походження переконань, що породжують ті чи інші реакції. Це дозволить учням, за можливості, змінювати характер негативних переживань і навчить їх уникати надмірно стресових ситуацій.

Важливо створити в школі середовище взаємопідтримки, коли учні можуть звертатися по допомогу одне до одного.

Підвищенню рівня стресостійкості учнів сприятимуть різноманітні вправи.

Вправа «Казковий ліс»

Запропонуйте учням сісти в зручне положення й випрямити спину. Зауважте, що в такій позі під час вдиху в легені потрапляє більше кисню, відповідно мозок отримує також його більше й краще функціонує.

Необхідно зробити кілька повільних глибоких вдихів так тихо, щоб ніхто їх не почув, а потім так само повільно видихнути.

Запропонуйте учням здійснити уявну подорож. Потрібно створити в уяві різні картини. Спочатку помандруємо до лісу. При цьому ви дихаєте спокійно й уявляєте, що йдете лісовою стежиною. Погода прекрасна, вас оточує казковий ліс. Яскраво світить сонце, ви відчуваєте його приємне тепло. Дме легкий прохолодний вітерець.

Сонце світить крізь листя дерев, а в повітрі витає дивовижний аромат лісу. Ви йдете вперед, відчуваючи твердий ґрунт і шелест листя під ногами. Стежка приводить вас до прекрасного лісового джерела, від якого віє легкою прохолодою.

Гра «Руки-танцюристи»

Дайте кожному учневі великий лист паперу. Запропонуйте покласти його на підлогу. Потім необхідно обрати для кожної руки крейду того кольору, яка найбільше сподобалася. Далі потрібно лягти на лист так, щоб руки від кисті до ліктя були над папером. Заплющивши очі, слід починати малювати обома руками під музику, що звучатиме. Рухати руками в такт музики. Після закінчення музики можна подивитися, що ж вийшло.

Вправа «Гімнастика Гермеса»

Запропонуйте учням виконати вправу, яка побудована на ритмічних переходах від максимального напруження до максимального розслаблення всієї м'язової системи. Ці вправи потрібно робити з перервою 4 секунди після кожної фази, так поступово доводячи до періоду 6 секунд на кожен фаза дихання.

Вправи слід добирати з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку учнів, типу нервової системи, життєвого досвіду, а також адекватно організованого психологічного супроводу освітнього процесу.

Використана та рекомендована література:

1. Висідалко Н. Л., Бабенко А. І. Психологічний аналіз стресу в навчальній діяльності студентів. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1 (40). С. 199-201.
2. Іванцанич В. І. Особливості розвитку стресостійкості у школярів. URL: <https://lbku.krok.edu.ua/krok-university-law-journal/article/view/183>
3. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу в дітей дошкільного віку та школярів «Безпечний простір»: навчально-методичний посіб. Київ: НаУКМА, ГЛПФ Медіа, 2017. 208 с.
4. Корміло О. М. Стрес та особливості його прояву у підлітковому віці. *Актуальні питання сучасної психології*. 2015. С. 86-90.
5. Кудінова М. С. Екзогенні та ендогенні фактори стресу в учнів: психологічний аналіз. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія*. 2017. Том 22. Випуск 4 (46). С. 24.
6. Кудінова М. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «Стресостійкість». *Молодий вчений*. 2019. 3 (67), 137-143. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-3-67-28>
7. Макаренко О., Вінс В., Ходос О. Психолого-педагогічні особливості прояву стресу у молодших школярів. *Соціальна психологія*. № 6. URL: <https://cutt.ly/OwRBbRNj>
8. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти. *Методичний посібник / Упор. Д. Д. Романовська, О. В. Ілащук*. Чернівці: Технодрук, 2014. 133 с.
9. Родовенчик А.І. Сучасні методичні підходи до формування в учнів стресостійкості засобами фізичної культури. URL: <https://cutt.ly/KwRBnzMH>
10. Руда Т. Стрес та стресостійкість у підлітків. URL: <http://infiz.dp.ua/misc-documents/2018-02/2018-02-21.pdf>
11. Стрес. Формування стресостійкості особистості: корекційно-розвиткова програма / уклад. О. І. Михайлова. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 55 с.
12. Чистенко, І. Г. Особливості адаптації учнів різних вікових груп до стресових чинників. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Сер.: Психологічні науки. 2013. Вип, 114, 204-207.
13. Як розвивати в дітях стресостійкість через ігри. URL: <https://vseosvita.ua/news/yak-rozvyvaty-v-ditiakh-stresostiikist-cherez-ihry-5302.html>
14. Best Stress Resistance Techniques for Work & Life. URL: <https://cutt.ly/owRBYZ4f>
15. James E. Porter. URL: <http://surl.li/kehvp>

РЕСУРСИ

Стресостійкість у сучасному світі

Методичні підходи до формування стресостійкості дітей

Розвиток стресостійкості в дітей: ігри та прийоми

Як розвинути в собі стресостійкість

Як перевірити себе на стресостійкість та 6 способів її підвищити

Як позбутися тривожності, стресу та депресії?

НОТАТКИ

Розділ 2. Формування КОГНІТИВНИХ НАВИЧОК

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ

Мета сформувати в учнів навички критичного мислення.

- Завдання**
- сформувати знання щодо методів розвитку критичного мислення учнів;
 - сформувати вміння використовувати методи критичного мислення;
 - сформувати установки до:
 - відповідальності;
 - колективної роботи.

Інформація про навичку

ІНІЦІАТИВНІСТЬ

інтелектуально дисциплінований процес активної та вмілої концептуалізації, застосування, аналізу, синтезу та/або оцінки інформації, зібраної або створеної в результаті спостереження, досвіду, роздумів, міркувань або спілкування, як керівництва до переконань і дій; у своїй зразковій формі він базується на універсальних інтелектуальних цінностях, які виходять за межі поділу предметів: ясність, точність, послідовність, релевантність, вагомі докази, вагомі причини, глибина, широта та справедливість;

здатність мислити раціонально, розуміючи логічний зв'язок між ідеями;

самоспрямоване, самодисципліноване, самоконтрольоване і самокоректувальне мислення; передбачає здатність до ефективного спілкування та вирішення проблем, а також прагнення подолати наш рідний егоцентризм і соціоцентризм;

вміле відповідальне мислення, що дозволяє людині формулювати надійні вірогідні судження, оскільки воно: а) засновується на критеріях, б) є таким, і самокоректується, в) пливе до контексту.

Рис. 7. Сутність поняття критичне мислення

Едвард Глейзер визначає критичне мислення, як здатність критично мислити, що передбачає:

- схильність вдумливо розглядати проблеми та предмети, які перебувають у межах досвіду людини;
- знання методів логічного дослідження та міркування;
- навички застосування цих методів.

Критичне мислення вимагає вмінь розпізнавати проблеми, знаходити дієві засоби їх вирішення, збирати та розподіляти відповідну інформацію, розпізнавати невисловлені припущення та цінності, розуміти та використовувати мову з певною точністю, ясністю та розрізненням, інтерпретувати

дані, оцінювати докази й аргументи, визнавати наявність (або відсутність) певних логічних зв'язків між пропозиціями, робити виправдані висновки й узагальнення, перевіряти висновки й узагальнення, до яких приходить, реконструювати свої моделі вірувань на основі ширшого досвіду, а також виносити точні судження про конкретні речі та певні якості в повсякденному житті.

Критичне мислення об'єднує шість ключових елементів (див. рис. 7.1).

Критичне мислення завжди діалогічне й передбачає дискусії між учнями, під час яких вони висувають критерії, ідентифікують й обговорюють контексти, а мисленнєвий процес у цілому піддається оцінюванню.

Уміння мислити	передбачає володіння певними прийомами, які в сукупності створюють перевірену на практиці ефективну методологію опрацювання інформації.
Відповідальність	передбачає, що людина, звертаючись до інших, усвідомлює обов'язок надавати слухачам чи читачам доводи та приклади відповідно до прийнятих стандартів; піддавати їх сумніву за допомогою переконливої аргументації.
Формулювання самостійних суджень	як продукт критичного мислення означає, що воно спрямоване на творчу мисленнєву діяльність, а не на репродуктивне мислення, що базується на жорстких алгоритмах і стереотипах.
Критерії	це положення, яке бере до уваги критично мисляча людина, оцінюючи ідеї у процесі їх аналізу чи критики (стандарти, закони, правила, інструкції, вимоги, процедури тощо).
Самокорекція	потребує, щоб людина використовувала критичне мислення як метод, звернений найвласні судження з метою їх виправлення чи покращання.
Увага та чуйність до контексту	загальні критерії мають обов'язково перевірятися на відповідність і на можливість зміни у кожному конкретному випадку; критично мисляча людина розуміє критерії у зв'язку з контекстом їх використання та допускає інші альтернативи, що відповідають ситуації.

Рис. 7.1. Елементи критичного мислення

Методика формування критичного мислення

Коли учні на заняттях мислять критично, те, що вони думають та як вони думають, завжди перебуває у фокусі їхньої уваги. Учні, які мислять критично, як правило, навчаються з неабияким інтересом. Навіть у надто важких інтелектуальних завданнях вони бачать можливості для навчання і свого зростання.

Особливостями навчального процесу в рамках будь-якого предмета, побудованого на засадах критичного мислення, є такі:

- у навчання включаються такі завдання, розв'язання яких потребує мислення вищого рівня (аналіз, синтез і оцінювання);
- навчальний процес обов'язково організований як дослідження учнями певної заданої теми, що виконується шляхом інтерактивної взаємодії між ними;
- результатом навчання є не засвоєння фактів чи чужих думок, а вироблення власних суджень через застосування до інформації певних прийомів і способів мислення. Це дозволяє учням зрозуміти тонку взаємодію встановлених критеріїв та їхньої модифікації, якщо її може потребувати певний контекст;
- викладання у цьому процесі є стратегією постійного оцінювання результатів із обов'язковим використанням зворотного зв'язку «учні-вчитель» на основі дослідницької активності вчителя у класі;
- критичне мислення потребує від учнів достатніх навичок оперування доводами та формулювання своїх умовиводів. Сюди ж відноситься і здатність сприймати відповідно схеми та графіки в розв'язанні актуальних питань, знаходити та інтерпретувати оригінальні документи і джерела інформації, а також аналізувати аргументи, обґрунтовуючи висновки міцними доводами;
- відповідальність вимагає, щоб учні були вмотивовані для публічного обговорення

проблем, а не намагались усіма силами уникнути їхнього розв'язання. Вони мають працювати всі разом, щоб досягти консенсусу, навіть якщо це «згода не погоджуватись». Така здатність до співпраці є найважливішою умовою розвитку критичного мислення, оскільки вона підтримує діалог, спільну мету та взаємне вивчення цінностей.

Етапи критичного мислення в рамках навчального процесу

На думку Ж. Піаже та його послідовників, процес розвитку критичного мислення складається з певних компонентів навчання:

- *актуалізація (передбачення)* — вчитель спрямовує учнів на те, щоб вони активно думали над темою, яку починають вивчати, і ставили запитання;
- *побудова знань (конструювання)* — вчитель наполегливо підводить учнів до формулювання запитань, пошуку, осмислення матеріалу, відповідей на попередні запитання, визначення нових запитань і намагається відповісти на них;
- *консолідація* — вчитель спонукає учнів відрефлексувати те, про що вони дізналися, та запитати себе, що це означає для них, як це змінює їхні попередні уявлення.

Важливе значення для розвитку критичного мислення має організація середовища. Заняття, де учнів заохочують до активного навчання та критичного мислення, мають між собою такі спільні риси:

- Учителі й учні однаково відповідальні за психологічний клімат на занятті. Учні створюють відповідну поведінку в групі.
- Учителі моделюють процес мислення учнів, демонструють, як можна мислити критично, формулюючи ідеї надто обережно, обґрунтовано та звертаючи увагу на певні умови, заохочують їх поважати різні точки зору, підтримують учнів, коли вони розповідають про свої стратегії мислення.

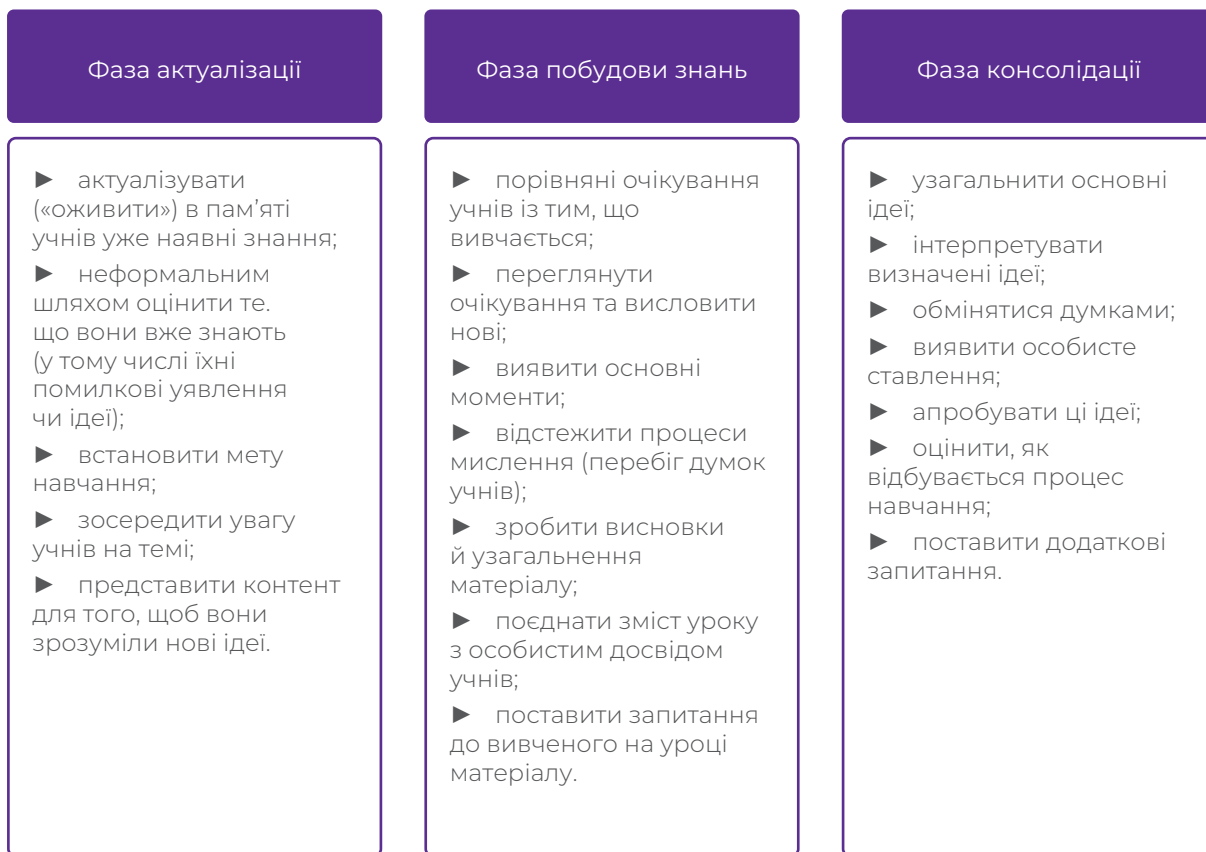

Рис. 7.2. Етапи критичного мислення

На кожному етапі уроку розвитку критичного мислення можна використати наступні методи:

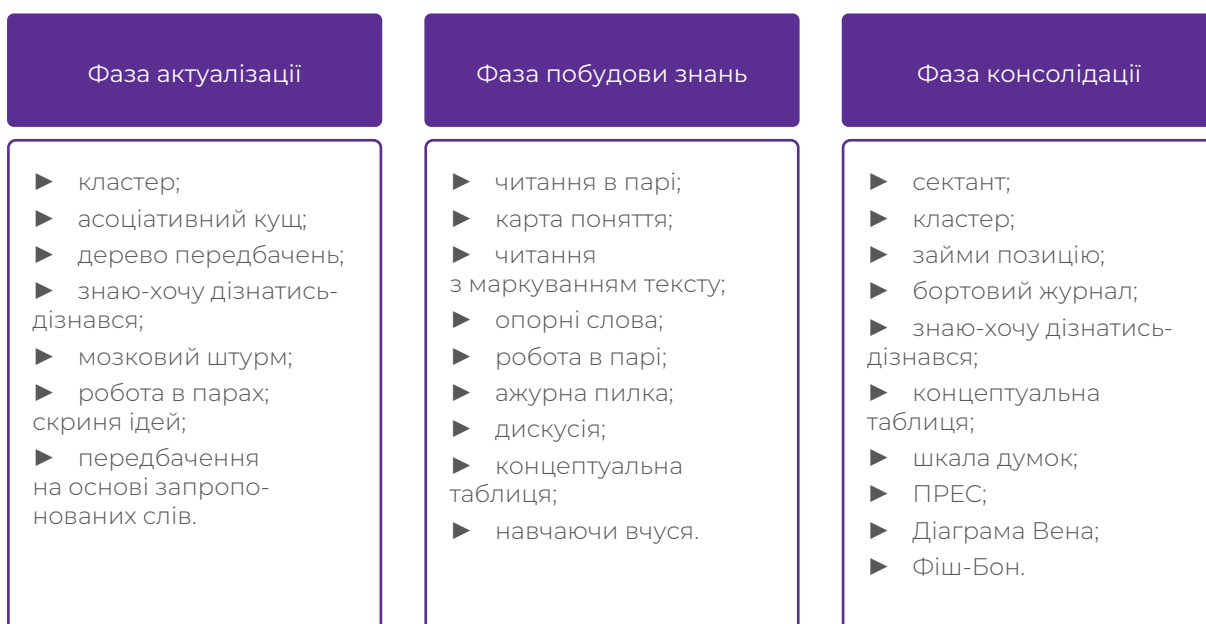

Рис. 7.3. Методи розвитку критичного мислення

Повинна панувати атмосфера пошуку та відкритості. Вчитель та учні використовують запитання вищого рівня, аналізуючи проблему та приймаючи рішення.

Учням надається підтримка, але тільки в певній необхідній формі та обсязі, їх заохочують відслідковувати власне навчання та покращувати свій рівень виконання роботи.

Навчальний простір вибудовується таким чином, щоб співпраця та комунікація учнів була легкою та природною. Традиційні класні кімнати більше спрямовані на активну роль учителя та пасивну роль учнів.

Активне навчання потребує організації класного середовища таким чином, щоб учні могли спілкуватися, працювати разом.

Використана та рекомендована література:

1. Ковальчук В. І. Інноваційні підходи до організації навчального процесу. 2-е вид. доп. і перероб. К.: Шк. світ, 2011. 128 с.
2. Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів. К.: Видво «Плеяди», 2008. 220 с.
3. Critical Thinking Skills. URL: <https://www.skillsyouneed.com/learn/critical-thinking.html>
4. Edward M. Glaser, An Experiment in the Development of Critical Thinking, Teacher's College, Columbia University, 1941 Defining
5. Critical Thinking. URL: <https://www.criticalthinking.org/pages/defining-critical-thinking/766>
6. Richard Pauland, Linda Elder. The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools. Foundation for Critical Thinking Press, 2008.

РЕСУРСИ

Наука повсякденного мислення (онлайн-курс критичного мислення)

Подумай двічі: платформа критичного мислення

Критичне мислення для освітян

Як розвивати критичне мислення в учнів

Як розвивати критичне мислення в учнів (з прикладом уроку)

Критичне мислення — запорука пізнання

РЕСУРСИ

Що таке критичне мислення та як його розвивати?

Розвиток критичного мислення: кому, для чого і як?

Critical Thinking Hub

Освітній Хаб міста Києва

6 вправ, які допоможуть розвинути креативність та гнучкість мислення

Навчальний курс «Освітні інструменти критичного мислення»

Критичне мислення — поради з розвитку

Критичне мислення. Як його розвивати?

Навчальний курс «Критичне мислення для освітян»

Подумай двічі: платформа критичного мислення

НОТАТКИ

КРЕАТИВНІСТЬ

Мета сформувати в учнів навички креативності.

- Завдання**
- сформувати знання про креативність;
 - сформувати вміння проявляти креативність у навчальній і творчій діяльності;
 - сформувати установки до:
 - нестандартного мислення;
 - генерування нових ідей;
 - оригінальності та інноваційності в діяльності;
 - пошуку складних та нестандартних шляхів вирішення проблем.

Інформація про навичку

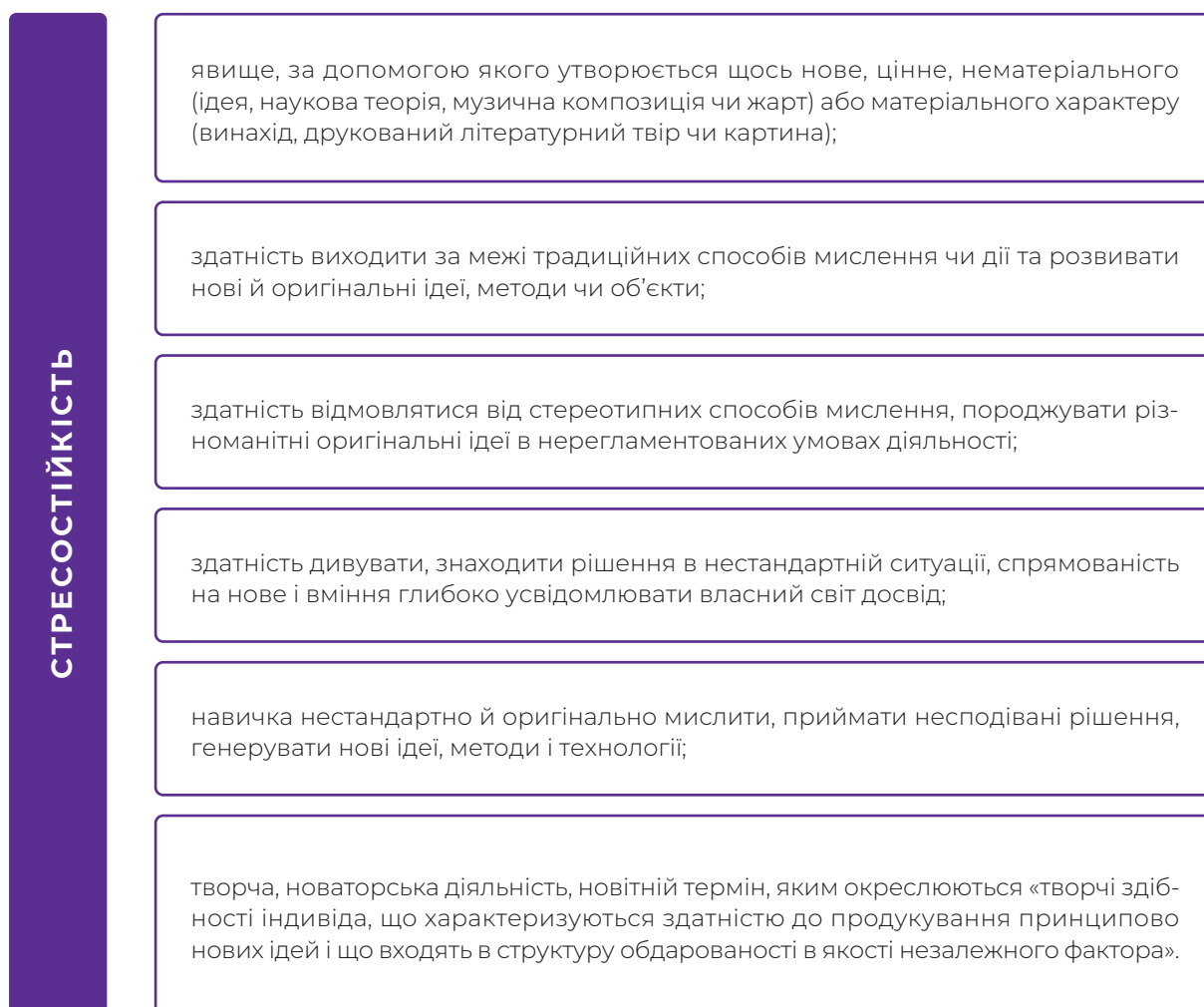

Рис. 8. Сутність поняття креативність

Основними параметрами креативності вважають оригінальність, гнучкість і продуктивність (багатство ідей, асоціацій, варіантів вирішення проблеми). До переліку якостей креативних особистостей також належить самодисципліна, здатність відкласти задоволення, впевненість у собі, незалежність думок, терпимість до невизначеності, високий ступінь автономності, схильність до ризику, енергійність, високий рівень самоініціативи та прагнення виконати завдання якнайкраще, досягти успіху.

Креативність — це загальна характеристика особистості, яка впливає на творчу продуктивність незалежно від сфери прояву особистісної активності.

Дж. Гілфорд виділяє таких *шість параметрів креативності*:

- здатність до віднайдення і постановки проблеми; здатність до генерування значної кількості ідей;
- гнучкість — здатність до продукування різноманітних ідей;
- оригінальність — здатність відповідати на виклики нестандартно;
- здатність удосконалювати об'єкт, додаючи певні деталі;
- здатність розв'язувати проблеми, тобто повна здатність до аналізу і синтезу.

Саме тому креативність мислення полягає в умінні висувати нові неординарні ідеї та уникати в мисленні традиційних схем. Тобто вчителю потрібно відмовитися від механічного перенесення знань і створити проблемно-пошукову діяльність на уроці, яка допоможе учням у формуванні власних гіпотез і шляхів розв'язання, адже вміння самостійно знаходити вихід із будь-якої ситуації є найбільш цінним інтелектуальним умінням людини.

Креативне навчання — це процес спільної діяльності вчителя та учня на кожному уроці. Характерними рисами креативного

навчання є те, що освітній процес співвідносний з життям, із вирішенням життєвих творчих задач, які базуються на життєвому досвіді учнів.

Учитель має сформувати в учнів уміння керувати процесами творчості: фантазуванням, розумінням закономірностей, розв'язанням складних проблемних ситуацій.

Дитина високої творчої спрямованості бажає з головою заглибитися в те, що її цікавить, вона дуже винахідлива в образотворчій діяльності, іграх, висловлює багато різних міркувань.

Методика формування креативності

Під час роботи зі школярами значну увагу слід приділяти розвитку не лише інтелекту, але і творчих здібностей, і, навпаки, під час розвитку творчих здібностей не слід забувати про інтелект. Адже, коли високий інтелект поєднується з високим рівнем креативності, творча людина частіше добре адаптована до будь-якого середовища, активна, емоційно врівноважена. У поєднанні креативності з невисоким інтелектом бачимо невротичну, тривожну особистість із поганою адаптованістю до вимог соціального середовища і важкою долею.

Для подолання інерції мислення можна пропонувати учням початкової школи практичні вправи, ігри і завдання, виконання рисунків, схем; експериментальних завдань, головна мета яких полягає в розвитку творчої уяви, фантазії, концентрації уваги, оригінальності, креативності мислення.

Щоб у школяра сформувати креативне мислення, вчителю вкрай необхідно застосовувати у своїй професійній діяльності різні види творчо-розвивальних технологій: навчального дослідження; проблем-

ного навчання; інтерактивного навчання; ігрового навчання; проєкту технологію. Сучасний урок має бути побудований на творчій співпраці вчителя з учнем. Чим меншу активність під час уроку виявляє вчитель і чим більше спонукає до активності учня, тим інтенсивнішим буде креативний розвиток учнів.

Творчий характер мислення проявляється в таких його якостях, як гнучкість, оригінальність, швидкість, глибина, рухливість. Гнучкість розуму складається зі здібності до відокремлення суттєвих ознак від безлічі випадкових і, зокрема, здатності швидко переключатися з однієї ідеї на іншу. Діти з гнучким розумом, як правило, одразу пропонують значну кількість варіантів рішень, комбінуючи та переставляючи окремі елементи проблемної ситуації.

Тому вчителі мають обов'язково враховувати ці особливості, здійснюючи діяльність із розвитку творчого мислення. Різного роду завдання по-різному впливають на розвиток мислення учнів.

Креативне мислення передбачає здійснення нешаблонних дій, уміння ставити перед собою нові цілі. Тому учням буде доречно давати такі завдання: сформулювати питання до змісту тексту, поставити додаткове запитання до відповіді свого однокласника. До нешаблонних належать і такі завдання з даними, що відсутні. Вони дають можливість сформувати в учня гнучкість мислення.

Для розвитку нешаблонного мислення вчителю варто застосовувати і проблемні ситуації, які допоможуть пробудити пізнавальну потребу, дати необхідну спрямованість їхній думці і тим самим створити всі необхідні умови для створення нового матеріалу. Із застосуванням ігрових технологій учитель має змогу розвивати постійно, систематично, цілеспрямовано гнучкість та рухливість мислення.

Наприклад, метод «Придумай кінець до казки», який часто використовується на уроках української мови та літературного читання. Метод полягає в тому, що він дає можливість розвинути в учнів логічне мислення, уміння правильно закінчити думку, осмислити почуте й на основі цього викладати власні думки. Завдання вчителя — озвучити початок казки, далі діти самостійно продовжують її.

Якщо для учнів буде складним цей процес, то вчитель має поставити їм різні запитання, які надихнуть їх на роздуми. Учитель уважно спостерігає за ситуацією, допомагає тим, хто потребує його допомоги, може попросити учнів проілюструвати свої думки. Учні можуть складати власні оповідання, вірші, казки. Зокрема, молодшим школярам дуже подобається метод «Інсценування казки», адже вчитель лише роздає ролі, а вся робота покладається на учнів, де вони можуть пофантазувати над костюмами, словами і сюжетом.

Креативність може підвищитись, коли вчитель підкаже, як можна навчитися мислитися по-іншому. Також ефективним буде метод мозкового штурму, коли учні швидко вигадують ідеї або розв'язують їх.

Стимулювати учнів до креативності можна в командній роботі над проєктом чи завданням; розв'язанням кейсів; моделюванням, навчанням на основі спостереження за іншими; використанням гри при навчанні.

Важливо, щоб у процесі навчання учень усвідомлював власний хід мислення, виявляв обмеження в своєму сприйнятті та пізнанні, вмів імпровізувати та легко вживався в різні ролі, вмів розвіювати стереотипи.

Щоб учень міг генерувати унікальні та корисні ідеї, він має мати знання теоретичної бази предмета. Тому учнів слід поступово заохочувати виходити за межі шаблонного мислення. Також слід брати

до уваги фактори, пов'язані з креативним потенціалом, та створити в класі атмосферу, яка б сприяла творчому самовираженню кожного учасника навчального процесу. Наприклад, креативні елементи можуть бути у звичайних завданнях: сформулювати пояснення чи припущення щодо певних даних або ж застосувати знайому вже теорію до зовсім нової сфери знань, де вона, на перший погляд, не застосовується. Завдання під час занять мають бути такими, щоб учні не боялися, що їх висміють чи покарають за помилки та погані ідеї.

Поради для розвитку креативності в учнів

Створіть вільний простір у класній кімнаті. Необхідно змінити звичне розташування парт у класній кімнаті, коли учні дивляться в спину один одному. Мобільні парти дозволяють гнучко змінювати простір кімнати. Створювати зони для співпраці, спілкування, релаксації. Якщо тіло має вільний простір для руху, то так само й діє мозок. Експериментування та зміна фізичного середовища в класі сприятиме розкриттю творчого потенціалу учнів у різних видах діяльності.

Запропонуйте учням проекти відповідно до їх інтересів та захоплень. Практикуйте діяльність, не пов'язану з навчальною програмою. Придумайте разом з учнями цікаву назву цьому заходу Така діяльність надихатиме й мотивуватиме учнів до активної діяльності. Можна запропонувати провести дослідження або презентацію, які б відповідали їхнім захопленням. Дайте їм волю в експериментуванні, пошуку ресурсів і засобів для реалізації й віднайдення нових ідей та інноваційних рішень.

Використовуйте нетрадиційні навчальні матеріали. Сучасні технології захоплюють учнів. Традиційний підручник уже не так зацікавлює учнів, як короткі відео та подкасти. Використовуйте такі матеріали для

дискусії і обговорення. Це чудовий спосіб надати їм можливість покреативити. Можна запропонувати їм у якості домашнього завдання подивитися фільми або послухати захопливі виступи, а на наступному уроці провести провокаційне обговорення. Ці розмови сприятимуть виникненню оригінальних ідей школярів та зможуть підвищити інтерес до вивчення навчального предмета й надихнути на нові звершення.

Заохочуйте учнів ризикувати. Креативність зазвичай потребує певних досліджень, а також хоробрості, наполегливості та готовності йти інколи на ризик.

Школярі мають розуміти, що під час реалізації ідей можуть виникати невдачі, позитивного результату можна досягти інколи після кількох спроб. І це є складовою творчого процесу. Учнів потрібно заохочувати експериментувати з різними ідеями, шукати новаторські рішення для розв'язання різноманітних завдань, над якими вони працюють. Помилки чи критику мають сприймати як можливості для зростання та способи розкриття своїх здібностей.

Залучайте учнів до викладання навчального матеріалу. Це мотивуватиме їх до навчання й спонукатиме проявляти ініціативу та творчий підхід. Можна запропонувати учням підготувати прості завдання до уроку (наприклад, вікторину в Kahoot або онлайн-тест за темою) або підготувати авторський план мініуроку та провести його у ролі вчителя. Взаємонавчання під час виконання певних завдань також неабияк стимулює творче мислення та дає можливість подати навчальний у матеріал у цікавій формі.

Візуалізуйте ідеї та цілі. Візуалізація є потужним інструментом для розвитку креативності. Навчайте учнів постійно візуалізувати власні цілі та ідеї, використовуючи різні типи графічних органайзерів (інтелект-карти, інфографіки, діаграми Венна, візуальні часові шкали тощо).

Це допоможе їм структурувати й систематизувати думки та розв'язувати поставлені завдання незвичними способами.

Практикуйте ефект неочікуваності. Креативні рішення потребують розширення традиційних кордонів та нестандартного мислення. Щоразу ставте учням запитання, яке вони не очікують (наприклад, «Що може статися, якщо...?»). Щоби підвищити творчу ефективність самостійної роботи школярів, постійно додавайте до поставлених завдань такі слова, як «створити», «спроєктувати», «уявити», «припустити». Це сприятиме стимулюванню нестандартного мислення під час виконання звичних завдань.

Експериментуйте з різними видами діяльності. Практикуйте під час уроку короткі творчі завдання. Це урізноманітнить освітній процес та сприятиме творчому вирішенню проблем. Наприклад, метафори, завдання на логіку, візуальні загадки, складання історії на основі запропонованих слів, перевтілення і виконання різних ролей, використання анаграм, метаграм, скоромовки тощо.

Щоб запропонувати творчі завдання, вчитель має знати інтереси та захоплення своїх учнів і створити сприятливе освітнє середовище.

Використана та рекомендована література:

1. Беженар А. А., Янківська Г. А. Розвиток креативності як спосіб формування компетентної особистості в загальній середній та професійній освіті. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4415.
2. Воробйова Т. В. Формування креативних здібностей молодших школярів у процесі розв'язання навчальних завдань: авто-реф... канд. пед. наук: 13.00.09. Тернопіль, 2014. 19 с.
3. Кушнір Ю. В. Креативність в умовах сучасного освітнього простору як складова здорової особистості. URL: <https://cutt.ly/iwRNramk>
4. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т — 2-е вид., випр. / укл.: В. Яременко, О. Сліпущко. К.: Аконіт, 2007. Т. 1. А — К. 862 с., с. 859.
5. Павленко В. В. Розвиток креативності молодших школярів як педагогічна проблема. *Проблеми освіти: Наук-метод. зб. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України*. Київ, 2015. Вип. 85. С. 152-158.
6. Понасенкова С. В. Обдаровані діти: формування та розвиток здібностей (психологічний аспект). *Проблеми виховання*. 2003. № С.21-35.
7. Пономарьова-Семенова Р. О. Психологічні аспекти розвитку креативності обдарованої особистості. *Обдарована дитина*. 2007. № 7. С. 12.
8. Танабаш Л. Креативність або творчі здібності. *Математика в школах України*. 2004. № 11. С. 8—10.
9. Цікаві вправи для розвитку креативності школярів та дорослих. URL: <https://vseosvita.ua/news/tsikavi-vpravy-dlia-rozvytku-kreatyvnosti-shkoliariv-ta-doroslykh-38987.html>
10. Шахіна І. Ю. Креативність у навчальному процесі педагогічних університетів. *Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія*. Вип. 23. Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2008. С. 285—289.
11. Шахіна І. Ю., Цимбал Т. О. Формування креативного мислення молодших школярів у процесі навчання. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: « Педагогічні науки»*. 2018. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/2927>
12. Creativity. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Creativity>
13. Creativity Guilford, J.P. Three Faces of Intellect. *American Psychologist*. 1959. 14, 469—479. URL: <http://dx.doi.org/10.1037/h0046827>
14. Fromm E. To Have or to Be? URL: <http://surl.li/lssld>
15. Kelly Morr. What is creativity? The ultimate guide to understanding today's most important ability. URL: <https://99designs.com/blog/creative-thinking/what-is-creativity/>

РЕСУРСИ

9 стратегій
для розвитку
креативного
мислення учнів

Добірка матеріалів
з розвитку
креативного
мислення учнів

Розвиваємо навички
4К: креативність,
критичне мислення,
комунікацію
та командну працю

Ключові уміння
21-го століття

«Розвиток
креативного
мислення учнів
початкових класів
через використання
ігрових завдань
та інтерактивних
технологій»

Друдли. Розвиток
креативності
школярів

НОТАТКИ

УМІННЯ РОЗВ'ЯЗУВАТИ ПРОБЛЕМИ

Мета сформувати в учнів уміння розв'язувати проблеми.

- Завдання**
- сформувати знання про методи розв'язання проблем;
 - сформувати вміння розв'язувати проблеми;
 - сформувати установки до:
 - аналізу проблемної ситуації;
 - розв'язання проблем.

Інформація про навичку

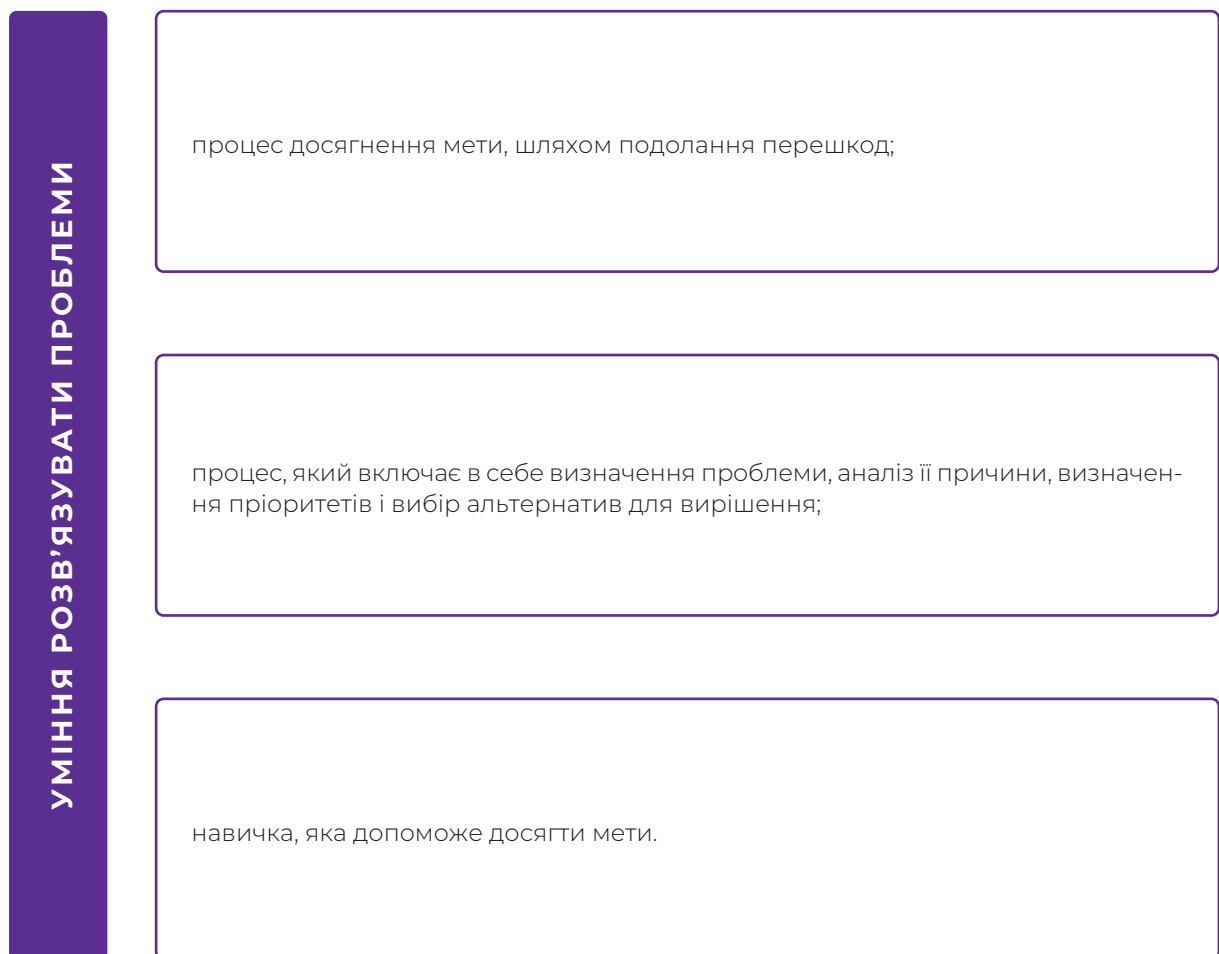

Рис. 9 Сутність поняття уміння розв'язувати проблеми

Навички вирішення проблем допомагають визначити корінь проблеми та знайти відповідне рішення. Хоча вирішення проблем часто класифікується як окрема навичка, різні пов'язані навички сприяють цій здатності.

Ці навички необхідні в побудові кар'єри на всіх рівнях. Як наслідок, ефективне вирішення проблем може вимагати технічних навичок у галузі чи спеціальності.

Типи навичок розв'язування проблем

Розв'язання проблем само по собі вважається навичкою, але воно підкріплено багатьма іншими навичками, які можуть допомогти краще розв'язувати проблеми. Ці навички класифікуються як навички вирішення проблем різними способами й мають свій алгоритм.

Визначення та аналіз проблеми

Перший крок — розпізнати проблему та з'ясувати, що її викликає.

Складання списку потенційних рішень

Ви знаєте, в чому проблема, і, можливо, навіть знаєте, чому вона існує, але що тепер робити? Ваш наступний крок — обдумати декілька рішень.

Оцінювання варіантів рішень

Тепер, коли у вас є безліч альтернатив рішення, настав час розібратися в них і почати відкидати деякі. Можуть бути деякі безглузді, жахливі або які, як визнаєте, ніколи не будуть втілені. Викиньте їх і зосередьтеся на можливих виграшних ідеях.

Реалізація рішення

Це ваш крок «зроби щось». Після того, як ви вибрали, якою дорогою йти, настав час перевірити, чи праві ви. Щоб цей етап працював на вас, вам знадобиться багато людей і навички управління.

Оцінка рішення

Чи був це життєздатний варіант? Чи була ваша стратегія успішною, чи вона зазнала невдачі? Для точного вимірювання ефективності процес оцінки може вимагати значної праці та перегляду.

Дитина, яка вміє самостійно розв'язувати проблеми, може:

- досягати поставленої мети, адже на шляху до бажаного часто зустрічається безліч перешкод;
- розв'язувати конфліктні, неприємні ситуації у стосунках;
- виявляти проблему, її джерело та зрозуміти, до яких наслідків це все може призвести;
- спрогнозувати наслідки будь-якого рішення та обирати кращий варіант для роботи;
- бути відповідальною та відповідати за власні вчинки.

Методика формування вміння вирішувати проблеми

Вчитель має організувати освітній процес, щоб учні вільно виявляли факти, розглядали варіанти розв'язання проблеми, доходили до осмислення власної позиції, підкріпленої фактами.

Особливу увагу слід приділяти аналізу інформації, в тому числі на упередження, забобони, перевірки достовірності джерел її походження. Це сприятиме формуванню учнями власних суджень та розвитку критичного мислення.

Формуванню означеної навички сприяє технологія проблемного навчання.

Потенціал технології проблемного навчання забезпечує наступне:

- спонукає до самостійної навчальної діяльності та активного пошуку;
- розвиває інтуїцію та мислення;

- стимулює прояв активності, ініціативи, самостійності та творчості;
- вчить мистецтва вирішення різних наукових і практичних проблем, досвіду творчого рішення теоретичних і практичних завдань;
- забезпечує розвиток критичного та теоретичного мислення, основних інтелектуальних умінь — узагальнення, систематизації, аналізу, синтезу, дедукції та індукції;
- викликає пізнавальний інтерес до змісту та методів навчального предмета;
- долучає до розуміння та пошуку нового наукового знання та способів отримання;
- створює умови для творчої самореалізації у навчальному процесі.

Структурними одиницями проблемного навчання є проблемна ситуація та процес її вирішення, проблемне питання та проблемне завдання.

Етапи організації проблемного навчання

1. Виявлення протиріч, невідомих моментів у вивченні навчального матеріалу, усвідомлення труднощів, виникнення прагнення до їх подолання (усвідомлення проблемної ситуації та формулювання проблемного завдання).
2. Аналіз умов проблемного завдання, встановлення залежностей між даними, між відомим і невідомим.
3. Розбивка основної проблеми на підпроблеми та складання плану, програми рішення.
4. Актуалізація знань і способів діяльності або отримання знань і співвідношення їх з умовою розв'язуваної задачі.
5. Висунення гіпотези (чи гіпотез), пошук ідеї рішення.

6. Вибір та здійснення системи дій та операцій з виявлення шуканого (власне рішення).

7. Перевірка рішення.

8. Конкретизація отриманих результатів, а також встановлення зв'язку отриманих висновків з відомими раніше теоретичними положеннями, законами, залежностями та формулювання можливих наслідків, що впливають з отриманих результатів, виявлення нових проблем, що підлягають вирішенню.

Відповідно до загального розуміння, проблема — це усвідомлення суб'єктом неможливості вирішити суперечність, що склалася в тій чи іншій ситуації, засобами готового знання або досвіду.

«Вважають, що між двома діаметрально протилежними поглядами лежить істина, нічого подібного — там лежить проблема», — писав Гете.

У будь-якій проблемі є об'єктивний момент — вихідні дані, що створюють проблему і дозволяють її вирішити; і суб'єктивний момент — готовність учня прийняти цю проблему на рівні його розвитку. Важливо пам'ятати, що пізнавальна проблема постає як подвійне явище за своєю природою:

- його зовнішня (об'єктивна) сторона породжується дійсністю (або спеціально конструюється в навчальному процесі в дидактичних цілях);
- внутрішня відбиває стан напруги людини, яка виникає (або не виникає) в момент зіткнення з тими чи іншими протиріччями.

Питання, на яке учень заздалегідь знає відповідь або знайомий із тривіальним способом її віднайдення, проблемою не є. Не є проблемою і надмірно складне питання, з приводу якого учень не має засобів рішення.

Пізнавальні проблеми у контексті технологій проблемного навчання можна розглядати:

- як найважливіший показник проблемного характеру навчання;
- засіб активізації навчальної діяльності, що гарантує вищий рівень освітніх результатів;
- засіб актуалізації та реалізації інтелектуального потенціалу суб'єктів освітнього процесу;
- інтригуючий початок, що породжує внутрішню мотивацію до навчання, самостійну пошукову активність.

Можна виділити декілька підстав для побудови типології пізнавальних проблем.

Загалом проблеми можна поділити на групи відповідно до об'єкта невизначеності. Прийнято вважати, що зміст освіти включає чотири основні компоненти: 1) систему знань; 2) систему загальних інтелектуальних та практичних умінь; 3) досвід творчої діяльності, який виступає основою для подальшого розвитку культури; 4) досвід емоційно-вольового ставлення до світу та себе.

Отже, можна побудувати чотири групи пізнавальних проблем, результатом вирішення яких буде нове знання; нове вміння; досвід творчості; ціннісно-емоційне ставлення. Проблеми першої групи будуть створюватися на основі необхідності у відкритті невідомих раніше фактів, понять, законів, теорій, знань про способи діяльності, оціночних знань. Проблеми другої групи пов'язані з умовою оволодіння логічними, предметно-типовими, науковопредметними вміннями. Третя група проблем виступить каталізатором процесу освоєння досвіду творчої діяльності, четверта — досвіду формування оціночних суджень.

Інша типологія пізнавальних проблем може бути побудована за ознакою функцій

в освітньому процесі. Пізнавальні проблеми можуть створювати умови:

- постановки мети та організації освітньої діяльності;
- організації сприйняття, усвідомлення та закріплення первинної інформації;
- організації та засвоєння способів діяльності;
- організації та освоєння способів творчої діяльності;
- узагальнення засвоєного та введення його в систему нових знань;
- проведення контролю результатів освітньої діяльності.

Вирізняють і інший різновид проблем:

- наскрізна — стрижнева для всього курсу;
- комплексна — охоплює кілька тем;
- тематична — охоплює коло питань, що стосуються вивчення навчальної теми;
- ситуаційна — пов'язана з конкретними фактами та ситуаціями на тому чи іншому навчальному занятті.

Являє особливий інтерес і представляє типологію, основою якої є ступінь самостійності учня при вирішенні проблеми. У цьому ряду виділяють проблемний виклад, частково-пошуковий та дослідницький методи.

Методи проблемного навчання

Проблемний виклад — учитель ставить питання чи формулює проблемне завдання і показує варіанти відповідей чи способи рішення, а учні спостерігають за пошуком і визначають своє ставлення.

Частково-пошуковий (евристичний) метод передбачає активне залучення суб'єктів у процес обговорення та вирішення проблеми, розбитої на підпроблеми, завдання та питання. Процес пошукової діяльності спрямовується і контролюється педагогом.

Дослідницький метод передбачає включення суб'єктів у процес формулювання наукової проблеми, відбору предмета та методів дослідження, складання його програми, відбору бази та учасників експерименту, участь у ньому, обробку та аналіз отриманих результатів. Суть проблемного викладу в тому, що педагог (або навчальний посібник) сам ставить і сам вирішує проблему, але при цьому показує шлях вирішення в його справжніх, але адаптованих для розуміння школяра протиріччях, суб'єкт же лише «спостерігає» за ходом вирішення, співпереживаючи (чи не співпереживаючи) останньому. Призначення цього в тому, щоб показати зразки рішення; суб'єкти освітнього процесу отримують можливість аналізувати переконливість аргументів, освоювати алгоритми вирішення проблемних ситуацій.

Частково-пошуковий метод спрямований на поступове освоєння суб'єктами освітнього процесу складних дій щодо самостійного вирішення пізнавальних, наукових чи професійних проблем. Реалізація цього методу передбачає постановку таких проблем, при вирішенні яких школярам пропонується самостійно виконати один із пошукових кроків:

- побачити, у чому полягає сутність проблеми;
- сформулювати гіпотезу;
- запропонувати шлях вирішення;
- побудувати доказ;
- зробити висновки з отриманих фактів тощо.

По суті проблема в даному випадку ділиться на групи підпроблем, з яких виділяються ті завдання, розв'язання яких доступне учням.

Дослідницький метод спрямований на вирішення таких проблем, у яких учні можуть виявити повну самостійність: від

постановки проблеми до її вирішення; при цьому вони реалізують повний цикл кроків, необхідних для повноцінного вирішення проблемної ситуації будь-якого типу. Власне повноцінний аналіз конкретної ситуації є класичне застосування дослідницького методу, коли матеріалом для дослідження виступає конкретна ситуація, взята для проблемного аналізу. Зауважимо, що конкретна ситуація як мінімум тричі створює умови для застосування дослідницького методу: при її конструюванні (описі, збиранні матеріалу); її аналізі; експертному аналізі отриманих рішень (матеріалів аналізу). Даний опис типологій закономірно приводить до необхідності подання пропозиції ще одного підходу до конструювання проблем.

У цьому підході важливо відповісти на питання: Хто формулює проблему? Що є джерелом проблем? Тут можна виділити дві великі групи пізнавальних проблем: у першій джерелом проблеми виступає навчальний посібник зі своїм розумінням дидактичних та змістових протиріч; у другому — проблеми формулюються учнем, а джерелом їх виступає його власний досвід. Очевидно, що опора в навчанні на цю групу проблем природним чином створює особистісно-значущі проблемні ситуації і, отже, гарантовано активізує процес навчання. Зрештою, саме вміння учня конкретизувати та вирішувати актуальні для власного розвитку проблеми та виступає мірилом якості його освіченості.

Що ж може бути джерелом проблемної ситуації? У такій ролі можуть працювати базові дидактичні протиріччя:

- між відомим та невідомим;
- знаннями та вміннями;
- складністю пізнавальної задачі та наявністю способу її вирішення;
- пізнавальними потребами та можливостями їх реалізації.

Проблемні ситуації виникають там, де є невідповідність між наявною системою знань та новими вимогами. Прикладом такого протиріччя може бути відкриття нових фактів, які не вписуються в наявні теорії; ще типовий випадок цього протиріччя — розбіжність між життєвими уявленнями і науковими знаннями.

Іншою підставою для створення проблемної ситуації може бути необхідність вибору із сукупності наявних можливостей (шляху вирішення, відповіді, оцінки) однієї; такі ситуації ускладнюються умовою аргументації причин вибору, визначенням критеріїв здійснення вибору.

Джерела проблемних ситуацій:

- завдання пошуку нових варіантів використання наявних знань;
- протиріччя між очевидністю теоретичної можливості рішення та відсутністю способу вирішення;
- складність переведення моделі (схеми, креслення, алгоритму) в реальність;
- протиріччя між статикою та динамікою, тенденцією та фактом;
- протиріччя лише на рівні пояснення розбіжності передбачуваного і реального.

Питання та завдання можуть набути проблемного характеру в наступних ситуаціях:

- якщо є ті чи інші протиріччя, які необхідно вирішити;
- потрібно встановити подібності та відмінності;
- важливо встановити причинно-наслідкові зв'язки;
- потрібно здійснити вибір на підставі «зважування» варіантів;
- необхідно обґрунтувати вибір переваги;
- потрібне підтвердження закономірностей прикладами із власного досвіду та теоретичними закономірностями;

- стоїть завдання виявлення переваг та недоліків того чи іншого рішення.

Виділено умови, необхідні для переведення «потенційних» пізнавальних проблем в «актуальні», що приймаються як особистісно-значущі, які є важливими за своєю суттю та значущістю для своєї освіти, життя або професійної підготовки. Вони такі самі, як і під час вирішення завдань формування пізнавального інтересу:

- емоційність та яскравість викладу;
- прагматична спрямованість у сферу особистих інтересів;
- можливість перенесення знань із однієї сфери до іншої;
- надання широких можливостей для самоорганізації та самореалізації;
- використання різних прийомів стимулювання пошукової активності, у тому числі і традиційні рекламні ходи з опорою на спонукальні мотиви: визнання, самоповаги, новизни, руйнування нудьги, цікавості, можливості самореалізації.

Основні функції пізнавальних проблем в освітньому процесі

1. Пізнавальні проблеми дають можливість залучити школярів у процес самостійного пошуку та «відкриття» нових знань, умінь, способів творчої діяльності, особистісних оцінок і сприйняття дійсності. Здатність до самостійного пошуку та самоосвіти при цьому виступає не тільки необхідною умовою якості освіти, а й показником її результативності.

2. Надання школярам можливості вибору різноманітних пізнавальних проблем створює умови для якісної диференціації та індивідуалізації освітнього процесу.

3. Вирішення школярем пізнавальних проблем, джерелом яких виступає власний життєвий досвід, діяльність відомих людей, однокласників чи однокурсників,

перебіг реального життя породжують розуміння значущості, важливості, доцільності вивчення даного змісту в цілому та окремих його розділів.

4. Пізнавальні проблеми можуть успішно виконувати функцію інтегратора — це відбувається, коли школяр з потужністю проблемного методу залучається до процесу встановлення закономірних зв'язків між різними фактами, явищами, поняттями, закономірностями.

5. Важкий, але посильний характер проблем формує інтерес не тільки до окремих навчальних дисциплін та процесу навчання в цілому, а й певну наполегливість у вирішенні навчальних, дослідницьких та навчально-професійних завдань.

6. Пізнавальні проблеми — це прекрасний спосіб самоперевірки, коли критерієм якості освіти виступає не процес («я вчив»), а результат («я вирішив проблему»).

7. Система відібраних пізнавальних проблем формує у школярів особливе ставлення до змісту освіти, яке виступає не у вигляді застиглих постулатів і догм, а як динамічно розвивальна структури знань та інформації різної складності. У ході вирішення цілого комплексу проблем школярі набувають досвіду доповнення та оновлення навчального, наукового чи професійного знання, особистісної причетності до цього процесу і, отже, відповідальності за нього.

8. Вирішення пізнавальних проблем — це й привід для встановлення особливих відносин співробітництва між суб'єктами освітнього процесу, коли вони можуть помінятися ролями в процесі постановки проблеми, пошуку способів її вирішення та обґрунтування правильності й ефективності обраних ресурсів.

9. Якісний освітній процес — це процес, що забезпечує сходження особистості до розуміння власного потенціалу розвитку

за рахунок розширення поля актуальних і можливих для вирішення пізнавальних проблем.

Рекомендації учням

1. Уважно прочитайте умову задачі та запам'ятайте питання (вимогу) задачі.

2. Почніть обмірковувати ці умови (елемент за елементом) і визначте, чи дають вони відповіді на проблемне питання.

3. Подумайте, чи не суперечать один одному дані за умови завдання, чи не допомагають одні дані зрозуміти значення інших.

4. Якщо в умовах не вистачає будь-яких даних, згадайте, що вам відомо з проблеми, і подумайте, що з цих знань може допомогти у пошуку способів її вирішення.

5. Запропонуйте свій спосіб розв'язання задачі.

6. Складіть план розв'язання задачі за етапами.

7. Перевірте, чи є ваше рішення відповіддю по суті питання завдання.

8. Перевірте, чи немає в задачі даних, що суперечать вашому рішенню.

9. Доведіть ефективність свого способу.

10. Перевірте, чи всі дані ви врахували. Чи всі можливі висновки щодо суті питання завдання ви зробили.

Приблизний перелік умінь, що формуються в ході вирішення проблемної задачі:

- аналіз умов проблемної ситуації;
- виявлення складу проблемної задачі (виділяти те, що відомо і що не відомо);
- переформулювання завдання;
- здійснення пошуку та розширення діапазону інформації про проблему;
- формулювання гіпотези, припущення та складання плану вирішення проблемної задачі;

- аргументування своїх дій;
- вміння узагальнювати та робити висновки, запропонувати алгоритм чи схему рішення (якщо це можливо);
- володіння евристичними методами. Евристики — спеціальні прийоми організації мислення, прояви інтуїції. Знання евристик розвиває здатність виходити за межі своїх знань. Як евристики можуть виступати евристичні правила, що містять рекомендації щодо вибору можливої дії в умовах альтернативного пошуку:
 - евристичні відомості (наприклад формули, закони), афоризми (прислів'я, приказки, крилаті вирази), правила уподобання,
 - евристичні операції — індукція, аналогія, порівняння, узагальнення тощо.

Проблемний урок та проблемна лекція — це основні форми реалізації навчальної програми (у школі) через створення проблемної ситуації, формулювання проблемних питань або постановку проблемних завдань, розбір та аналіз різних способів їх вирішення з опорою на результати наукових досліджень та практичний досвід.

Прийоми побудови проблемного навчального заняття:

- постановка проблемних питань на початку навчального заняття;
- ознайомлення з історією розвитку проблеми та пошуком шляхів її вирішення в науці та на практиці;
- ознайомлення з методами науки та практичними способами вирішення проблеми;
- порівняльний аналіз шляхів та способів вирішення проблеми;
- постановка проблемно-риторичних питань у ході навчального заняття;
- залучення учнів до участі в обговоренні, пошуку чи дослідженні;
- стимулювання до самостійності та надання можливості суб'єктам навчального

процесу висловити власну позицію та своє ставлення до способів вирішення обговорюваної проблеми;

- залучення їх до вивчення нового досвіду вирішення проблеми.

Використана та рекомендована література:

1. Аношкіна Г. Г. Формування в учнів бажання й уміння вчитися. URL: <https://cutt.ly/gwRMkaJm>.
2. Зарудня І. О. Застосування діалогових технологій навчання як засіб формування комунікативних здібностей. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 14: збірник наукових К. : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. С. 138-143.
3. Максимова В. Н. Проблемний підхід до навчання у школі. Метод. посібник. Львів, 2003. 82 с.
4. Мірошник С. І. Проблемне навчання як засіб формування творчої активності й самостійності старшокласників. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2003. № 4. С. 5-9.
5. Небеленчук І. О. Генезис проблеми діалогового навчання в педагогічній науці. *Педагогічний вісник*. 2011. № 1 (17). С. 36-38.
6. Павленко В. В. Проблемне навчання: становлення, сутність, перспективи. *Цілі та результати освітніх реформ: українсько-польський діалог: матер. міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 травня 2013 р.*, м. Київ. К.: Київ. ун-т Б. Грінченка, 2013. С.126-134.
7. Топузов О. Реалізація проблемного підходу на уроках. *Рідна школа*. 2005. № 12. С. 28-30.
8. Топузов О. Проблемна ситуація в теорії проблемного навчання. *Шлях освіти*. 2007. № 1. С. 12—16.
9. Як і коли застосовувати проблемне навчання (Problem-Based Learning). URL: <https://cutt.ly/zwRMlonU>
10. Problem solving. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Problem_solving
11. What is problem solving? URL: <https://asq.org/quality-resources/problem-solving>

РЕСУРСИ

Як навчити учнів розв'язувати проблеми? Лайфхаки

Формування навичок критичного мислення на уроках математики

Як розвивати критичне мислення в учнів (з прикладом уроку)

Навичка розв'язання проблем: навіщо вона потрібна дитині?

Важливі навички для майбутнього вашої дитини

Навички розв'язування проблем: приклади того, як їх продемонструвати

НОТАТКИ

САМОНАВЧАННЯ ТА САМОРОЗВИТОК

Мета сформувати в учнів навички самонавчання та саморозвитку.

- Завдання**
- сформувати знання про самонавчання та саморозвиток;
 - сформувати вміння самонавчання та саморозвитку;
 - сформувати установки до:
 - самостійного поглиблення своїх знань;
 - усвідомленого вдосконалення власних фізичних, розумових і моральних здібностей шляхом поєднання бажаного й потрібного.

Інформація про навичку

Рис. 10. Сутність понять самонавчання та саморозвиток

Кожна людина прагне до саморозвитку, а отже, розвитку творчих здібностей, самопізнання, саморозуміння, самореалізації в різних видах діяльності. Це не тільки природний процес, який здійснюється під впливом навколишнього середовища, але й особистісна потреба в набутті нового досвіду, що формується в психіці.

Коли людина працює над саморозвитком, у неї добре розвиваються соціальні, емоційні та практичні навички, які потрібні для успішної діяльності.

Саморозвиток — процес засвоєння інформації, що надходить ззовні і керується самою особистістю. У значній мірі він відбувається на підсвідомому рівні, що регулюється емоційно. В ньому поєднані якості, що відбивають внутрішній суб'єктивний світ кожної особистості, основні риси інтелектуальної спрямованості, її життєві прагнення, інтереси, переконання, погляди, ставлення до життя, до інших людей, до своїх обов'язків і до самої себе, її осмислення власних вчинків, бажань, волю, естетичні і моральні почуття.

Вчитель має допомогти учневі усвідомити процеси розвитку, навчити його свідомо керувати ними, ставити цілі свого розвитку.

Саморозвиток є інтелектуальним процесом і передбачає усвідомлення особистістю як себе, так і своєї діяльності. Цей процес охоплює всю життєдіяльність від конкретної ситуації до всього способу життя людини. У процесі саморозвитку проявляється духовний світ учня: його моральність, інтелект, воля, емоції.

Саморозвиток передбачає, в першу чергу, активність самої особистості у роботі над собою, емоційно-психологічні переживання і самоспонування у власному розвитку.

Результатом діяльності вчителя має стати сформована в учня готовність до самоосвіти, самонавчання, самовдосконалення,

самовибору, самореалізації упродовж життя з усвідомленням особистих і суспільних потреб.

Методика формування навички самонавчання та саморозвитку

Самонавчання і саморозвиток формуються і розвиваються завдяки наявності в особистості інтересу до знань, палкого бажання і мотивації їх отримувати. Для цього потрібно багато і постійно читати, навчатися самоорганізації і позитивного мислення, цікавитися усім новим та знаходити онлайн курси для розширення і поглиблення власних знань.

Вчителі повинні враховувати, що в цей час важливим для формування особистості є право власного вибору; учень, а не хтось із дорослих, обирає сферу його майбутньої зайнятості і самоосвітньої діяльності в шкільному віці відповідно до цієї діяльності — за дорослими тільки право спрямовальної ненав'язливої підказки.

Мотив визначає мету, а мета програмує діяльність щодо її досягнення. Як свідчать дослідження, що більше мотивів визначає мету, то більшою є її спонукальна сила. З цього погляду, завдання вчителя — примножувати мотиви до самоосвітньої діяльності учнів.

Важливим джерелом зародження інтересу до самоосвітньої діяльності учнів виступає інтелектуальна атмосфера в родині, визнання самоосвіти за цінність. Позиція батьків щодо освіти дитини відіграє важливу роль у формуванні в останньої установки на самоосвіту. Тому вчителі також повинні співпрацювати з родинами учнів.

В учнівському середовищі значну роль відіграють мотиви змагальності. Тому від загальної інтелектуальної атмосфери класу залежить спрямування окремого учня

в самоорганізації до самостійної навчальної діяльності. У такому ракурсі вчитель формує доброзичливу атмосферу в учнівському колективі, всіляко демонструє переваги передових вихованців у самоосвіті. Самоосвіта — це не лише вдосконалення учнем системи знань, а й удосконалення ним власної діяльності в цілому, це вироблення специфічних ментальних настанов, які управлятимуть діяльністю сьогоденного учня в майбутньому, стануть підґрунтям для вибору ним професії.

Формування особистості в процесі навчання — надзвичайно важлива умова самостійної освітньої діяльності. При цьому вольові компоненти відіграють вирішальну роль. Важливо продумати педагогічний вплив на учня таким чином, щоб його самоосвітня діяльність отримувала постійне позитивне емоційне підкріплення (похвала у класі та на батьківських зборах, призове місце на олімпіаді, високі оцінки, цікаве індивідуальне творче завдання, довіра вчителя, підвищення загального статусу учня в шкільному колективі) — це принесе задоволення учневі від результатів його додаткової роботи в сфері самоосвіти, активізує його самоосвітню діяльність.

Предметом самоосвіти у школі стають інформаційні матеріали, які виходять за межі шкільної програми, передбачають роботу з довідковою літературою. Тому набуття учнем навичок організації самостійної освітньої діяльності так само важливе, як і сама навчальна діяльність.

Учитель має навчити учня:

1) основних правил культури роботи з інформаційним матеріалом — прийомів смислового перетворення тексту (виділення головного, запис великих блоків у вигляді схем тощо) та пошуку додаткової інформації, зберігання її в картотеці (робота зі словниками, довідниками, енциклопедіями, бібліотечними каталогами, Інтернетом);

2) прийомів культури читання та слухання, методики здійснення виписок, різновидів цитування і бібліографії;

3) особливостей викладу власних думок у різних стилях відповідно до моделювання аудиторії, застосування композиційних елементів тексту, риторичних та стилістичних умінь і навичок;

4) прийомів запам'ятовування та зосередження уваги, які в своїй основі спираються на використання різних видів самоконтролю;

5) прийомів раціональної організації часу, розумного чергування праці й відпочинку, загальних правил гігієни праці (режим, дисципліна і порядок на робочому місці, освітлення, провітрювання робочої площі тощо).

У самоосвітній діяльності учнів важливу роль відіграють вікові особливості. Так, у початкових класах в учнів лише формується інтерес до додаткових джерел знання, які використовуються ситуативно, випадково, недосконало. Класоводи у цей період знайомлять дітей з бібліотекою та іншими джерелами інформації, навчають працювати з книгою. Важливу роль у цьому віці відіграє сім'я, читацька культура її членів, моделі поведінки щодо інтелектуальної самостійної праці, які в них склалися і які некритично наслідують дитина.

У 5-8 класах самоосвітній діяльності учня ще притаманна недостатня цілеспрямованість, невпорядкованість, тому вчитель має якомога більше зацікавити учня, активізувавши його пізнавальні можливості різними методами та прийомами як на уроці, так і під час виконання домашніх та самостійних завдань. На ці роки припадає набуття учнем навичок роботи з пошуковими інформативними системами, зокрема Інтернетом. Важливо, щоб у дітей у цей час зародилась внутрішня мотивація — зумовленість поведінки саме факторами,

безпосередньо не пов'язаними з впливом середовища і фізіологічними потребами організму, коли сам процес і зміст діяльності викликає інтерес, а не отримання чогось, що перебуває поза цією діяльністю (гроші, слава, влада тощо).

Зрозуміло, що у старшому шкільному віці (9—11 класи) школярі найбільш готові до самоосвіти, яка організовується в ракурсі їх майбутніх спеціальностей. Максимально сприяє цьому профілізація сучасної школи, розгалужена система курсів за вибором, факультативних занять та гуртків. Учитель тут має сповна використовувати бажання учня, його раніше сформований інтерес до певної галузі знань, проте при цьому ні в якому разі не слід виступати диктатором, необхідно застосовувати принципи демократизму, права вибору дитини, бути максимально уважним, активізуючи учня до пізнавальної активності та творчості. Забагато похвали, як і критика, підвищена увага чи, навпаки, неувага до результатів самоосвітньої діяльності учня можуть відкинути школяра від самостійного пошуку істини.

Педагог за умови самостійної освітньої діяльності учня показує зв'язки самоосвіти й шкільного навчання. З цією метою необхідно продумати способи контролю самостійної освітньої діяльності учня. Очевидно, що вони мають відрізнятися від традиційних, посилювати інтерес до навчання. Найдоцільніше, щоб формою контролю виступало саме виконання конкретного виду роботи, яка б становила інтерес не лише для учня, а й для інших людей зокрема.

Щоб мати можливість організовувати самоосвітню діяльність учнів, учитель сьогодні наділений академічною свободою. Але він сам повинен постійно вдосконалюватися, бути творчою особистістю, здатною думати по-новому, самостійно ставити перед собою мету й завдання, пропонувати нестандартні рішення, що має не тільки здатність, але й потребу саморозвиватися.

Спонукаючи учнів до самонавчання і саморозвитку може бути складним, але це можливо за допомогою кількох ефективних підходів. Сформулюємо декілька узагальнених порад, які можуть допомогти в цьому процесі:

Створіть стимулювальне середовище: створіть у класі атмосферу, де самонавчання і саморозвиток вважаються чимось цінним і заохочуються. Поширюйте позитивні приклади успіхів і досягнень учнів, які працюють над власним розвитком.

Віддавайте перевагу інтерактивним методам навчання: залучайте учнів до процесу навчання, надавайте їм можливість брати активну участь у діяльності на уроці. Робіть уроки цікавими та змістовними, використовуючи інтерактивні методи, такі як дискусії, проекти, рольові ігри тощо.

Забезпечте доступ до додаткових ресурсів: надайте учням доступ до додаткових матеріалів, книг, відео, онлайн-курсів тощо, щоб вони мали змогу розвивати свої інтереси поза звичайною програмою.

Сприяйте самовираженню: заохочуйте учнів висловлювати свої думки, ставити питання, вести обговорення. Саме такі дії допоможуть розвивати їхню самостійність і пізнавальні навички.

Знайомте з прикладами успіху: розповідайте учням про історії успішних людей, які досягли значних успіхів завдяки своїй самодисципліні, самонавчанню і постійному зростанню. Це надихне учнів і покаже, що саморозвиток має великий потенціал.

Використовуйте технології: сучасні технології можуть бути корисним інструментом для самонавчання. Допоможіть учням знайти підходящі онлайн-курси, вебінари, мобільні додатки й інші цифрові ресурси для їхнього розвитку.

Емоційна підтримка: похваліть зусилля учнів у самонавчанні та розвитку, навіть

якщо результати ще не такі, які вони б хотіли бачити. Підтримайте їх у важких моментах і надайте позитивний зворотний зв'язок.

Ставте провокативні питання: запитуйте учнів про те, що їх зацікавлює, що вони хотіли б дослідити додатково, які проблеми хотіли б вирішити. Допоможіть їм зорієнтуватися на власні цілі і знайти шляхи до їх досягнення.

Формування навички саморозвитку учня є важливою задачею, яка допомагає їм стати успішнішими та досягати своїх цілей. Можемо сформуванати кілька порад, які мають допомогти учням сформуванати цю навичку:

Поставте мету: допоможіть учневі зрозуміти, чого саме він хоче досягти. Поставте конкретну мету, яка буде мотивувати його для саморозвитку.

Самооцінка і свідомість: важливо вчити учня бути свідомим своїх сильних і слабких сторін. Підтримуйте учня в аналізі своїх досягнень та помилок, допомагайте йому зрозуміти, які кроки потрібно зробити для поліпшення.

Постійне навчання: підтримуйте учня у бажанні постійно навчатися. Вчіть його вчитися з книг, журналів, онлайн-курсів та інших навчальних матеріалів.

Ставте питання: спонукайте учня ставити питання про навколишній світ, про те, що його цікавить. Допоможіть йому знайти відповіді на ці питання через дослідження та пошук інформації.

Створюйте плани: навчіть учня складати плани дій для досягнення своїх цілей. Розбивайте великі завдання на менші, досяжні кроки.

Розвивайте критичне мислення: спонукайте учня аналізувати і оцінювати інформацію з різних джерел. Розвивайте критичне мислення і вміння приймати обґрунтовані рішення.

Подолання викликів: навчіть учня сприймати виклики як можливості для розвитку, а не як перешкоди. Хваліть його за наполегливість у подоланні труднощів.

Самодисципліна і організованість: спонукайте учня бути організованим і дисциплінованим у власних навчальних зусиллях.

Стимулюйте творчість: підтримуйте учня у розвитку творчих здібностей. Вчіться разом з ним шукати нетрадиційні рішення завдань та задач.

Позитивні приклади: нехай учень бачить у вас приклад саморозвитку. Покажіть свій інтерес до навчання, розвитку, читайте, досліджуйте нові теми та вдосконалюйте свої вміння.

Заохочуючи активне самонавчання і саморозвиток, ви сприяєте творчому мисленню і самостійності учнів, що в довгостроковій перспективі допоможе їм стати успішними і задоволеними своїм життям. Пам'ятайте, що розвиток навички самонавчання й саморозвитку — це постійний процес, і потрібно підтримувати учня на цьому шляху, оцінюючи його зусилля та допомагаючи подолати труднощі, які виникають. Роль вчителя — створити середовище, яке буде спонукати учня до самоосвіти і саморозвитку.

Використана та рекомендована література:

1. Бурлука Олена Вікторівна. Самоосвіта особистості як соціокультурне явище : дис... канд. філос. наук: 17.00.01. Харківська держ. академія культури. Харків. 2005.
2. Бевз О. П. Педагогічна підтримка особистісного саморозвитку обдарованих підлітків у школах США: к.пед.н.: спец.: 13.00.01
3. Загальна педагогіка та історія педагогіки. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. 2012.
4. Власова О. І. Педагогічна психологія: Навч. посібник. К.: Либідь, 2005. С. 202-209.

5. Грабовець І. В. Самоосвіта як інтегруюча детермінанта самореалізації молодих фахівців у професійній діяльності: дис... канд. соціол. наук: 22.00.04. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2004.

6. Зімовін О. І. Рефлексія та креативність як чинники саморозвитку особистості на різних етапах життєвого шляху: к.психол.н.: спец. 19.00.01 — Загальна психологія, історія психології. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків. 2017.

7. Коростіль Л. А. формування в учнів основної школи вмінь до самоосвіти в навчанні хімії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (хімія)». Київ, 2011. — 24 с.

8. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці: д.психол.н.: спец. 19.00.07 — Педагогічна та вікова психологія. Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ. 2012.

9. Мерзлякова О. Л. Психологічні чинники саморозвитку старшокласників у процесі навчан-

ня.: к.психол.н.: спец. 19.00.07 — Педагогічна та вікова психологія. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих Національної Академії педагогічних наук України. Київ. 2010.

10. Оверчук В. В. Креативність як чинник саморозвитку молодших школярів : к.психол.н.: спец. 19.00.07 — Педагогічна та вікова психологія. Інститут психології ім. Г. С. Костюка Академії педагогічних наук України. Київ. 2012.

11. Пилипенко Є. О. Самоосвіта як педагогічна проблема. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/3570>

12. Хрестоматія з української класичної педагогіки / Уклад. В. П. Кравець, О. І. Мешко. К.: Грамота, 2008.

13. The Easy Guide to Self-Learning for Remote Learning Students. URL: <https://creately.com/blog/education/self-learning-techniques-tools/>

14. Tchiki Davis. Self Development: The 9 Skills You Need to Improve Your Life. URL: <https://cutt.ly/kwRMerm3>

РЕСУРСИ

Механізми формування компетентності саморозвитку учня

Платформи для вдосконалення навичок і саморозвитку

Готовність учителя до формування в учнів умінь і навичок самоосвітньої діяльності

Дистанційні платформи для навчання, саморозвитку та отримання допомоги й перевіреної інформації

Навички XXI століття та умови їх формування і розвитку для молоді

ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ

Мета сформувати в учнів навички цифрової грамотності.

- Завдання**
- сформувати знання про цифрову грамотність;
 - сформувати вміння належно використовувати цифрові технології, інструменти та/або комунікаційні мережі для певного доступу, управління, інтегрування, оцінювання та створення інформаційних даних для успішного функціонування в суспільстві економіки знань;
 - сформувати установки до:
 - комунікативності;
 - відповідальності;
 - креативності.

Інформація про навичку

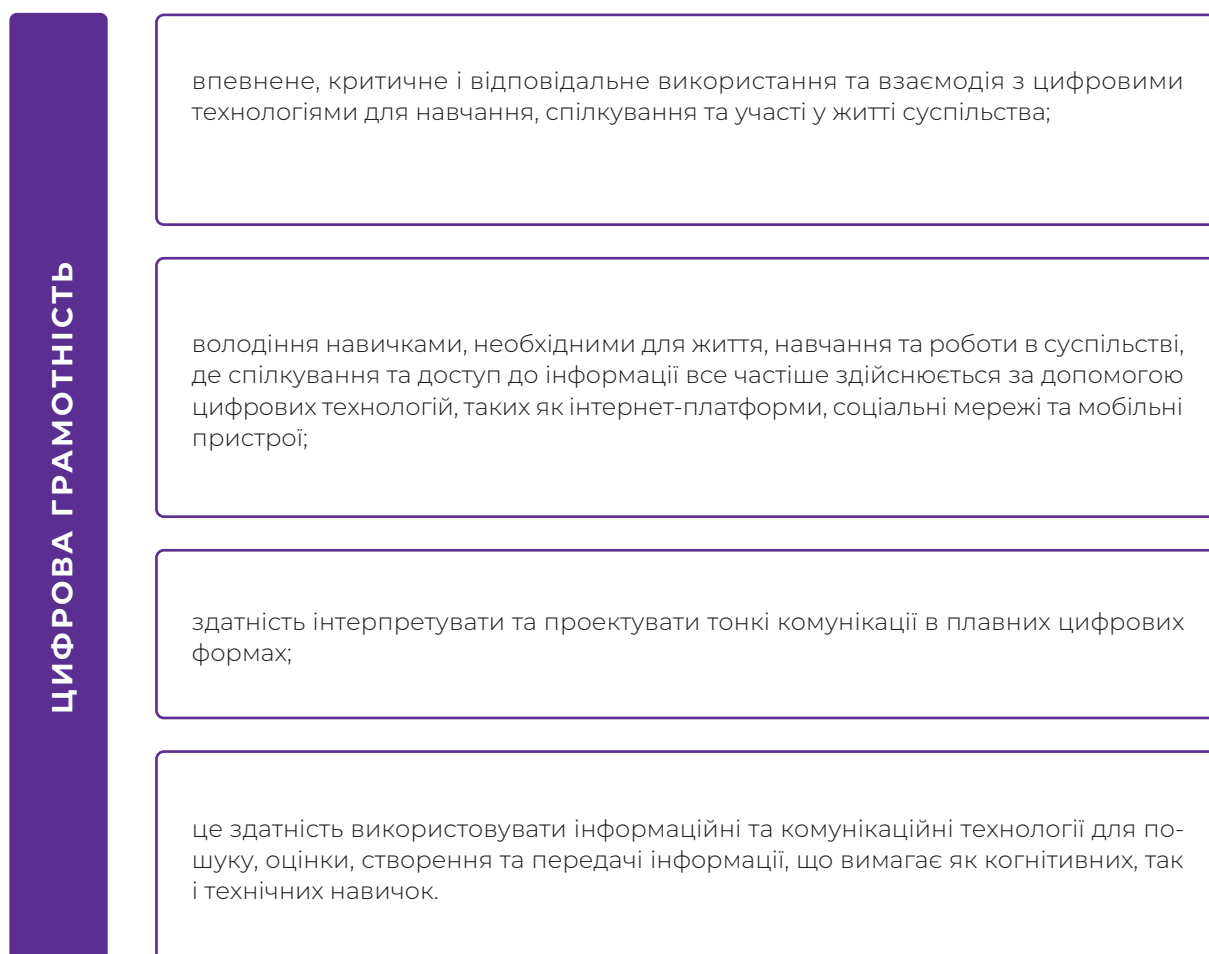

Рис 11. Сутність поняття цифрова грамотність

Цифрова грамотність є однією з ключових навичок ХХІ століття. Сучасна реальність вимагає від громадян швидкої адаптації, прийняття викликів та бажання вчитися. Навики цифрової грамотності сьогодні важливі як ніколи. Вона потрібна не тільки для побудови кар'єри, але й для освіти та соціалізації.

Важливість навичок цифрової грамотності учнів стає дедалі очевиднішою, оскільки технології продовжують проникати у повсякденне життя як дітей, так і дорослих. Від соціальної взаємодії до розваг, від освіти до професійного життя, здатність ефективно використовувати технології в даний час вважається необхідною для сучасного прогресу та успіху.

Цифрова грамотність включає навички, необхідні для безпечного, ефективного та відповідального використання технологій. У міру того, як технології продовжують все більше і більше впроваджуватись у повсякденне життя, важливість навчання навичок цифрової грамотності стає дедалі очевиднішою. Серед причин, які актуалізують потребу формування цифрової грамотності, виокремлюємо наступні:

Підтримує освітній прогрес. Однією з перших причин важливості навичок цифрової грамотності є ширше використання технологій в освіті. Використання технологій як інструменту навчання зросло за останні 15 років, при цьому технологічні платформи, такі як комп'ютери, планшети та Інтернет, стають все більш популярними в школах та університетах.

Учні з навичками цифрової грамотності будуть почуватися більш комфортно і впевнено на цих платформах навчання, у той час як прогрес тих, хто не має навичок цифрової грамотності, може бути зупинений через нездатність або відсутність впевненості в навігації за відповідною технологією. Крім того, у зв'язку з тим,

що більшість стандартних процедур оцінювання проводиться в режимі онлайн, стає все більш важливим, щоб учні могли з упевненістю зосередитися на матеріалі, а не сповільнюватися або відволікатися на використання технологій для тесту.

Підвищує безпеку в Інтернеті. Онлайн-ризиків складні і весь час змінюються, а зловмисники постійно створюють нові способи використання інших у своїх інтересах. Хоча цифрова грамотність не може завадити учням стикнутися з проблемами безпеки в Інтернеті, вона може дати їм важливі знання, інструменти, процеси та ресурси, які допоможуть максимально захистити їхню безпеку та конфіденційність.

Формує цифрову відповідальність. Поряд із онлайн-безпекою, цифрова грамотність також учить цифрової відповідальності, тобто здатності етично споживати та передавати інформацію в Інтернеті. Зростання залежності від технологій піддає учнів проблемам, пов'язаним з авторським правом і плагіатом, кіберзалякуванням, перевіркою інформаційних ресурсів та відповідальною взаємодією з іншими. Навички цифрової грамотності допомагають учням опанувати здатність розуміти та ефективно справлятися з цими проблемами, що робить їх більш відповідальними цифровими громадянами.

Поліпшує соціальні можливості. Подобається нам це чи ні, але дедалі більше соціальних взаємодій відбувається в Інтернеті. З одного боку, цифрова грамотність відіграє роль можливості спілкуватися з людьми поза нашою безпосередньою територією. Там, де дружба і навіть сімейні стосунки раніше залежали від очного спілкування, використання технологій усуває бар'єри, коли справа доходить до соціалізації. Однак цей відкритий світ соціальних можливостей також наражає людей, особливо молодь, на небезпечні соціальні сценарії. Освоєння навичок цифрової

грамотності дозволяє учням спілкуватися з іншими в Інтернеті, захищаючи свою інформацію та безпеку.

Поліпшує цифровий капітал. Цифровий капітал також допомагає подолати цифровий розрив. Навіть із поширенням технологій у домашніх господарствах та освітніх установах залишається непропорційно велика кількість працівників з числа меншин з обмеженими навичками цифрової грамотності. Роблячи цифрову грамотність пріоритетом в освіті, навчальні заклади можуть допомогти підвищити цифрову грамотність серед недостатньо представлених груп, допомагаючи цим учням підвищувати кваліфікацію, щоб вони мали більше можливостей для кар'єрного зростання в майбутньому.

Підтримує життєві навички. Хоча технології постійно змінюються, фонди цифрової грамотності дають учням базові знання та навички, які можна застосовувати до різних типів технологій, як зараз, так і в майбутньому. Наприклад, вивчення основних понять, таких як введення/виведення, робота додатків, розуміння розмаїтості апаратних пристроїв і способів їх використання і т. д., можуть дати базові знання, які слід застосувати до нових технологій, що з'являються.

Цифрова грамотність включає в себе навички, необхідні для безпечного, ефективного та відповідального використання технологій. Оскільки технології все більше вкорінюються в повсякденному житті, важливість вивчення навичок цифрової грамотності стає все більш очевидною.

Цифрова грамотність охоплює здатність ефективно користуватися цифровими технологіями і засобами інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Це включає розуміння, як користуватися різними пристроями, програмним забезпеченням, мережами та інтернет-сервісами, а також

розвиток навичок, що дозволяють успішно використовувати ці технології у повсякденному житті, освіті, професійній діяльності та інших сферах.

Основні складники цифрової грамотності:

Базова комп'ютерна грамотність: здатність працювати з комп'ютером, вміння вмикати й вимикати, керувати мишею, клавіатурою, розуміння інтерфейсу операційної системи та файлової структури.

Інтернет-грамотність: розуміння основних понять та термінів, пов'язаних з Інтернетом, вміння користуватися пошуковими системами, переглядати вебсторінки, електронною поштою, соціальними мережами, а також свідоме та безпечне поведіння в мережі.

Інформаційна грамотність: вміння оцінювати, аналізувати та вибирати інформацію з різних джерел, розуміння принципів фільтрації інформації, використання критичного мислення для перевірки достовірності та правдивості інформації.

Комунікаційна грамотність: вміння ефективно спілкуватися та обмінюватися інформацією через електронну пошту, месенджери, соціальні мережі, форуми та інші засоби комунікації, дотримання етикету в онлайн-спілкуванні.

Креативна грамотність: вміння створювати та редагувати цифровий контент, включаючи текст, зображення, аудіо та відео, розуміння правил авторського права і питань інтелектуальної власності.

Кібербезпека та приватність: знання про основні принципи кібербезпеки, вміння захищати свої дані та конфіденційну інформацію, розуміння загроз та практика безпечної онлайн-поведінки.

Інформаційні технології в освіті та професійній діяльності: використання цифрових інструментів та програм для

здійснення навчання, досліджень, творчої роботи, планування та організації роботи, співпраці з колегами тощо.

Цифрова грамотність стає все важливішою у світі, де технології швидко розвиваються і майже всі сфери життя включають у себе елементи цифрової взаємодії та інформаційних технологій.

Завданням сучасної освіти, з огляду на компетентнісний підхід, є гармонійний розвиток особистості, яка повинна володіти всіма необхідними здібностями, знаннями, уміннями та навичками для комфортного життя в суспільстві та успішної професійної самореалізації, це вимагає перегляду наявних освітніх технологій, методів та засобів навчання та їх модернізації відповідно до вимог сучасності.

В стандарті загальної середньої освіти визначено знання, вміння і навички, якими мають володіти учні й які визначають їх інформаційно-комунікаційну компетентність, а отже, і цифрову грамотність. Проте стрімкий технологічний розвиток потребує постійного оновлення знань і вдосконалення навичок.

Методика формування цифрової грамотності

При формуванні цифрової грамотності слід враховувати основні принципи:

Розуміння. Спочатку учні повинні досягти рівня розуміння цифрової грамотності за допомогою уроків, домашньої практики та підтримки групової роботи. Це допоможе дітям отримати основні поняття безпеки та цифрової грамотності, які стануть основою їх навчання.

Взаємозалежність. Це концепція, відповідно до якої різні цифрові платформи залежать одна від іншої. Учні знають, що всі форми цифрових медіа пов'язані з іншим. Це також може допомогти зняти за-

хист даних, оскільки через величезну кількість носіїв необхідно, щоб носії не просто створювали, а доповнювали один іншого.

Соціальні фактори. Важливо, щоб діти розуміли, що існують соціальні фактори і фактори, що впливають на цифрову присутність в Інтернеті. Обмін інформацією, контентом, медіа та історією через певну цифрову платформу може визначити успіх цього медіа.

Управління. Це управління власним контентом та цифровою інформацією. Найбільш простий спосіб, як це зробити — використовувати платформи, які пропонують можливість зберігати контент. Сайти, орієнтовані на це, дозволяють учасникам зберігати контент та ідеї на своїх власних платформах, надаючи при цьому мінімум особистих даних.

Формування цифрової грамотності учнів є важливим завданням у сучасному світі, де інформаційні технології та цифрові засоби займають все більше місця у нашому повсякденному житті. Цифрова грамотність передбачає здатність ефективно та відповідально користуватися інформаційними технологіями для досягнення своїх цілей, пошуку та оцінки інформації, взаємодії з іншими, розвитку творчих умінь тощо.

Пропонуємо деякі методики та підходи, які можна використовувати для формування цифрової грамотності учнів:

Інтеграція в навчальний план: цифрову грамотність можна впроваджувати в навчальні предмети, де використання технологій має сенсове значення. Наприклад, учити учнів працювати з текстовими редакторами, електронними таблицями, візуалізаційними інструментами та іншими корисними програмами.

Спеціальні курси і тренінги: організувати окремі уроки, курси або тренінги, спрямовані на навчання учнів цифрових навичок, включаючи критичне мислення, кібербезпеку, здоровий глузд у використанні технологій.

Проекти та практичні завдання: розробляти проекти, де учні зможуть застосувати свої навички цифрової грамотності на практиці. Наприклад, створення мультимедійних презентацій, вебсайтів, блогів, відео, цифрових ілюстрацій тощо.

Критичний аналіз джерел: навчати учнів критично оцінювати інформацію, яку вони знаходять в Інтернеті. Пояснити, як розпізнавати достовірні джерела, перевіряти факти, уникати поширення недостовірної інформації.

Безпека в Інтернеті: вчити учнів захищати свої персональні дані, розумно використовувати соціальні мережі, уникати шахрайств та інтернет-загроз.

Створення безпечного онлайн-середовища: підтримувати створення позитивного та поважливого онлайн-середовища, де учні вчать спілкуватися адекватно та етично.

Співпраця та комунікація: розвивати навички співпраці та комунікації через технології, вчити працювати в онлайн-коллаборативних проєктах.

Ігрові підходи: використовувати ігри та головоломки, щоб зробити процес навчання цифрової грамотності більш цікавим та залучити учнів до активного навчання.

Самостійна робота: заохочувати учнів до самостійного дослідження нових технологій та навичок. Навчити їх знаходити онлайн-ресурси для самонавчання.

Оцінювання прогресу: використовувати методи оцінювання для визначення рівня цифрової грамотності учнів і залучення їх до постійного вдосконалення.

Дотримання академічної доброчесності: популяризувати академічну доброчесність, навчати учнів уникати плагіату в онлайннавчанні.

Важливо поєднувати різні методики та створювати сприятливе навчальне середовище, щоб максимально ефективно розвивати цифрову грамотність учнів. Такий підхід допоможе підготувати їх до життя в цифровій епосі та забезпечить їх успішний розвиток у майбутньому.

На сайті Міністерства освіти і науки запропоновані ресурси, які допоможуть учням розвивати цифрову грамотність.

Для розвитку цифрової грамотності Мінцифра створила проєкт «Дія. Цифрова освіта». Тут доступні багато ресурсів на різні теми та для різних аудиторій, зокрема і для школярів.

Наприклад, освітній серіал «Підприємництво для школярів», «Вступ: діджитал-маркетинг для школярів і студентів», «Штучний інтелект для школярів» та багато інших.

З розвитком онлайн-освіти дуже важливо допомогти учням стати більш грамотними в галузі цифрових технологій, щоб краще взаємодіяти з технічними та медіа-ресурсами в реальних ситуаціях. Це не тільки може допомогти їм орієнтуватися в поточних освітніх потребах, але і підготуватися до майбутніх тенденцій і кар'єрних можливостей.

Використана та рекомендована література:

1. Андрієвська В. М., Олефіренко Н. В. Мультимедійні технології у початковій ланці освіти. Інформаційні технології і засоби навчання. 2010. № 2 (16). URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/228>
2. Гуревич Р., Коношевський Л., Коношевський О., Опущко Н., Драчук М. Цифрові грамотність, компетентність, технології — точки дотику в освітньому процесі. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: педагогічні науки: Том 32 № 1 (2023). С.64-86. URL: <https://doaj.org/article/3ffdb6d6a3140288afda037249c0743>

3. Бібліотеки — Хаби цифрової освіти : практичний посібник / автори-укладачі: О. Бруй, Т. Козицька, Г. Мацієвська, С. Моїсєєва, І. Шевченко; заг. ред. Я. Сошинської; ВГО Українська бібліотечна асоціація; Проект підтримки Дія. — Електрон. вид. Київ: ВГО Українська бібліотечна асоціація, 2023. 116 с.

4. Гаврілова Л. Г., Топольник Я. В. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 61, вип. 5. С. 1-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2017_61_5_3

5. Дзябенко О.В. Інноваційні педагогічні методи у цифрову епоху: навч. посібник. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/35888/>

6. Пометун О. І. Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук. метод. посіб. К.: Вид-во А.С.К., 2004. 432 с.

7. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посіб. Київ: ЕКМО, 2011. 324 с.

8. Цифрові Діти. Підручник для учня (рівень 1, 2, 3, 4, 5, 6).

9. What is digital literacy? URL: <http://surl.li/mxhd>

10. Terry Heick. Digital Literacy: A Definition. URL: <http://surl.li/keizj>

РЕСУРСИ

Навчальна платформа: Онлайн-курс Ключові уміння 21-століття

Освітній хаб. Цифрова грамотність

Що таке цифрова грамотність та навіщо вона українським школярам

Освіторія. Цифрова грамотність

Дія. Безпека дітей в Інтернеті

Як навчити дитину цифрової грамотності: платформа Дія. Цифрова освіта та поради NewYorkTimes

Дія. Цифрова освіта

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ

Мета сформувати в учнів навичку медіаграмотності.

- Завдання**
- сформувати знання про медіаграмотність;
 - сформувати вміння медіаграмотності в навчальній діяльності та соціальному житті;
 - сформувати установки до:
 - аналізу;
 - критичності;
 - аналітичності.

Інформація про навичку

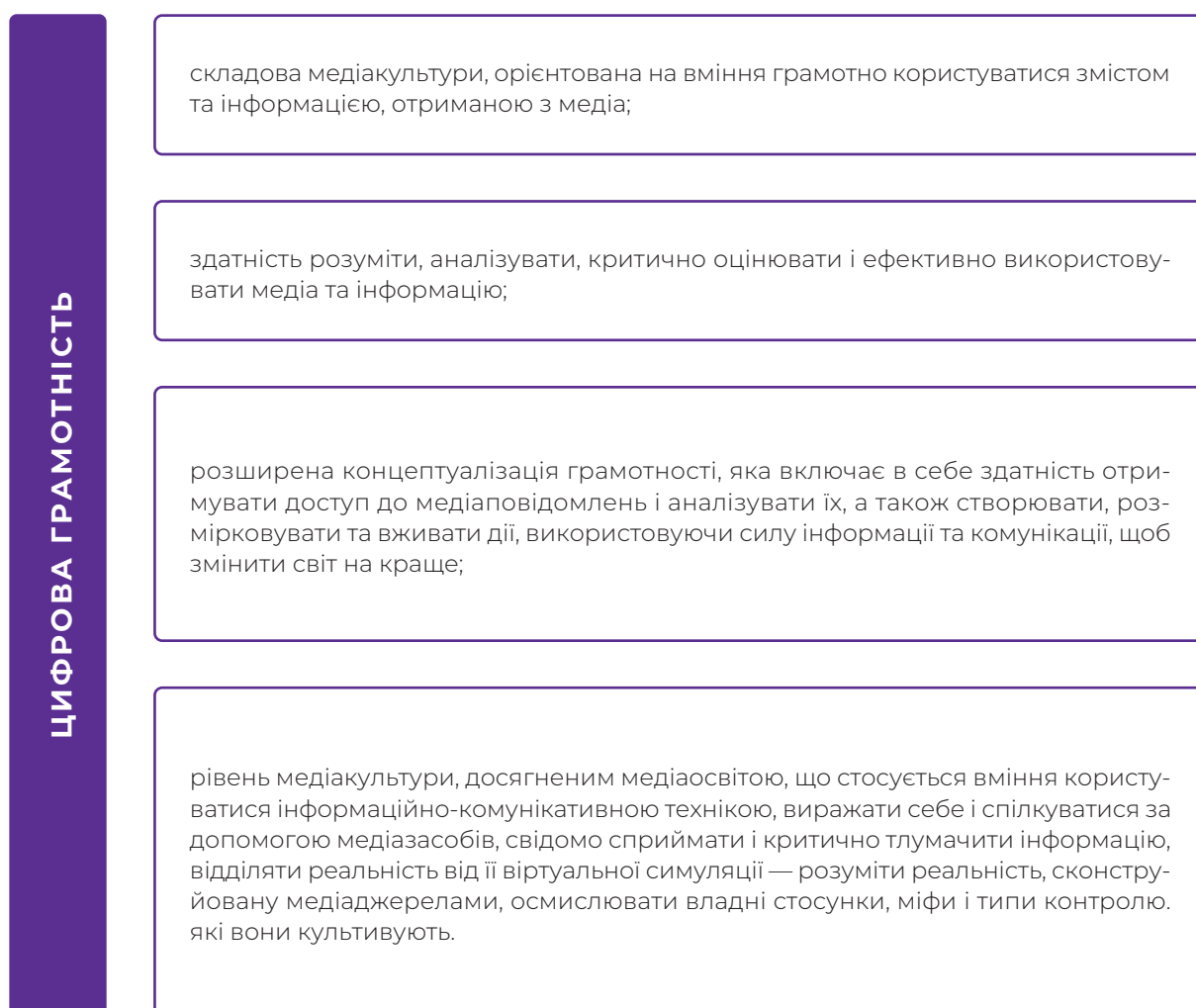

Рис. 12. Сутність поняття медіаграмотність

Формування медіаграмотності є важливим завданням у сучасному інформаційному суспільстві. Медіаграмотність забезпечує основу для доступу, аналізу, оцінки, створення та участі з повідомленнями в різноманітних формах — від друківаних до відео до Інтернету. Медіаграмотність створює розуміння ролі медіа в суспільстві, а також основні навички дослідження та самовираження, необхідні громадянам демократії.

Медіаграмотність означає здатність критично сприймати, аналізувати та оцінювати різноманітні медійні повідомлення, що надходять до нас з різних джерел, таких як телебачення, радіо, газети, журнали, інтернет, соціальні медіа тощо.

Навички медіаграмотності є надзвичайно важливими для сучасних учнів у світі, насиченому інформацією та медіа. Діти є активними споживачами медіаконтенту сучасного інформаційного суспільства. Вплив різноманітної інформації формує їхній світогляд, систему цінностей, поведінку. Завдання педагога полягає в тому, щоб навчити учнів використовувати медіа в процесі навчання і суспільному житті.

Медіаграмотність допомагає учням розвивати критичне мислення, допитливість і здатність аналізувати інформацію. Це дозволяє розрізнити достовірну і недостовірну інформацію, перевіряти джерела та розуміти, яка мета стоїть за висвітленням певної теми.

При появі надлишку інформації важливо навчитися використовувати її з розумінням і відповідальністю. Медіаграмотність допомагає уникнути поширення недостовірних чи шкідливих даних, а також бути свідомим споживачем медіа.

Медіаграмотність допомагає збагачувати знання учнів, дозволяючи їм легше знаходити, розуміти та використовувати інформацію для навчання, розвитку і розв'язання проблем.

Медіаграмотність допомагає учням усвідомити, що навіть якісні джерела можуть містити помилки чи приховувати певні факти. Це дозволяє уникати поширення міфів та допомагає боротися з проблемою фейкових новин.

Медіаграмотність сприяє формуванню соціальної свідомості, допомагає зрозуміти позиції різних груп, відчуті перспективи інших людей та культур, а також розвиває толерантне ставлення до різних поглядів.

Медіаграмотність включає розуміння реклами, маркетингових стратегій та впливу реклами на споживача. Це допомагає уникати неконтрольованого споживання, розуміти мотивації продавців і зберігати фінансову грамотність.

Навички медіаграмотності допомагають учням захищати свою інформацію в Інтернеті, уникати шахрайств та кіберзагроз, а також зберігати під контролем свою цифрову пильність.

Загалом медіаграмотність є ключовим компонентом сучасної освіти, оскільки допомагає учням розвиватися як критично мислячих, відповідальних громадян і активних учасників суспільства, здатних відрізнити правдиву інформацію від дезінформації та маніпуляцій.

Структура медіаграмотності охоплює такі ключові аспекти:

Розуміння медіа та їх ролі: знання про типи медіа (телевізія, радіо, газети, інтернет), їх призначення та вплив на суспільство. Усвідомлення, як засоби масової інформації впливають на думки, переконання та поведінку людей.

Критичне мислення: розвиток навичок критичного мислення, яке допомагає розрізнити достовірну інформацію від фейкових новин, дезінформації, а також виявляти підтасування та маніпулятивні техніки у медіатекстах.

Пошук і оцінка інформації: навички ефективного пошуку потрібної інформації в Інтернеті та інших доступних джерелах, а також здатність критично оцінювати її достовірність, актуальність та авторитетність.

Етика використання медіа: розуміння етичних принципів поведінки в медіасередовищі, включаючи повагу до прав авторства, публікації правдивої інформації, уникнення шкідливого контенту і несення відповідальності за свої дії в Інтернеті та соціальних мережах.

Медіапродуктивність: здатність створювати власний медіаконтент, розуміння його впливу на аудиторію та відповідальне використання медіатехнологій.

Засоби захисту від дезінформації: навички впізнавання та захисту від дезінформації, фейкових новин, онлайн-шахрайства та інших маніпуляцій у медіа.

Ці аспекти медіаграмотності є взаємопов'язаними і важливими для розвитку особистих навичок у сфері інформації та медіа, які допомагають суспільству стати більш інформованим, свідомим та здатним до критичного мислення.

Методика формування медіаграмотності

Сучасні медіа забезпечують певну легкість в отриманні різноманітної інформації. Тому основне завдання педагога полягає в тому, щоб спрямувати зусилля учнів на самостійне вироблення нових знань, що являють собою результат пізнавального процесу, отриманий ним самим.

Медіаграмотність є важливою навичкою в сучасному світі, де інформація є надзвичайно доступною, але часто неперевіреною. Це вміння критично оцінювати, аналізувати та розуміти інформацію з різних джерел, щоб уникнути поширення недостовірних чи маніпулятивних матеріалів.

Розвивати навички медіаграмотності допоможуть певні правила:

- використовуйте надійні джерела новин, перевірених видавців, які відомі своєю незалежністю та професіоналізмом. Уникайте сенсаційних заголовків або незнайомих джерел, які можуть поширювати неперевірені чутки;
- звертайте увагу на джерело інформації, особливо в соціальних мережах. Часто маніпулятивні повідомлення походять від анонімних або ненадійних джерел;
- перевіряйте факти інформації у кількох джерелах, переконайтеся, що дані підтверджуються іншими незалежними джерелами;
- поставте собі критичні запитання про те, що ви читаєте або бачите. Хто автор? Чи підтверджуються його доводи іншими джерелами?
- переконайтеся, що інформація є актуальною, оскільки стара інформація може бути застарілою або неактуальною;
- уважно читайте та аналізуйте контент статті. Дуже часто маніпулятивна інформація може критися в дрібних деталях, які легко пропустити;
- розрізняйте факти від думок, визначайте, коли пропонуються факти, а коли — особисті думки або думки інших людей. Не сприймайте думки як безапеляційні факти;
- щоб отримати об'єктивніше уявлення, отримуйте інформацію з різних джерел з різними точками зору;
- уникайте входження в ізольовані спільноти, де підтверджуються лише певні переконання, оскільки це може призвести до посилення впливу на вас;
- підтримуйте навички медіаграмотності, спілкуйтеся з іншими людьми про медіаграмотність, діліться цими порадами і спільно працюйте над розвитком критичного мислення.

Формування медіаграмотності — це неперервний процес. Потрібно постійно розвивати свої навички, адаптуючись до нових технологій та змін у медіаландшафті, і найголовніше, завжди слід залишатися критично налаштованим до інформації, яку доводиться споживати та поширювати.

Сформувати навички медіаграмотності в школярів є важливим завданням у сучасному світі, де інформація поширюється швидко і часто необ'єктивно.

Наведено кілька порад, які сприятимуть цьому процесу:

1. Медіаграмотність повинна стати важливою частиною навчальних програм у школах та вищих навчальних закладах. Це може включати уроки, семінари та тренінги, що допоможуть учням розрізняти надійні джерела інформації від ненадійних, розуміти основні принципи журналістики та виявляти медійні маніпуляції.

2. Завдання вчителів, батьків та інших дорослих — розвивати у дітей та молоді здатність аналізувати інформацію критично, ставити запитання, перевіряти факти і знаходити підтвердження для тверджень. Вони повинні усвідомлювати, що інтернет і соціальні мережі можуть містити як достовірну, так і недостовірну інформацію. Навчайте їх розпізнавати брехливі заголовки, використовуючи принципи фактчекінгу, перевірки джерел і авторства статей тощо. Ігри та симуляції можуть допомогти практикувати критичне мислення та уміння розпізнавати фейки, події, що сталися тощо.

3. Обговорюйте з дітьми актуальні новини та теми, запитуйте їх думку про певні події, які їх вражають, які можуть бути можливі наслідки. Це допоможе розвивати критичне мислення та уміння утримувати раціональну дискусію.

4. Важливо ознайомлювати молодь і дорослих з особливостями функціонування

соціальних медіа, а також з небезпеками, пов'язаними з поширенням недостовірної інформації через ці платформи. Навчіть учнів упізнавати маніпуляції. Поясніть їм, що інформація може бути змінена або перекручена для впливу на думку аудиторії. Навчіть розрізняти «фейкові новини», «заголовкиприманки», «меми» та інші маніпулятивні техніки.

5. Під час вивчення певних тем у школі або вдома використовуйте приклади з реального життя, де навички медіаграмотності були б корисні. Порівнюйте, як різні джерела подають одну і ту саму інформацію.

6. Будьте прикладом для дітей, що стосується критичного мислення та відповідального споживання медіа. Разом досліджуйте нові теми, діліться враженнями про прочитане або побачене в інтернеті.

7. Заохочуйте до перевірки джерел. Поясніть дітям, як перевіряти надійність джерел, зокрема перевірку авторства, репутації видання, актуальності інформації та наявності підтверджувальних доказів.

8. Встановіть правила щодо використання інтернету та соціальних мереж і стежте за тим, як діти користуються медіа. Обмеження доступу до певних джерел може зменшити можливість зустріти фейкову інформацію.

9. Навчіть етичної поведінки в медіа. Поясніть дітям, що коментарі та спілкування в мережі повинні бути обачними і поважати інших. Підкресліть важливість непоширення недостовірної або образливої інформації.

10. Підтримуйте співпрацю зі школою та залучайте інших вчителів і батьків до процесу формування медіаграмотності у дітей. Організуйте зустрічі, лекції, семінари та інші заходи для обговорення цієї теми. Дорослі можуть практикувати з дітьми спільне переглядання новин, дискутувати

про зміст та точки зору, а також допомагати розібратися у складних питаннях, що стосуються медіа.

11. Залучайте учнів до створення власного медіаконтенту, такого як статті, блоги, відео, подкасти, це допоможе зрозуміти процес створення інформації та вплив медіа на аудиторію.

Дані поради сприятимуть формуванню медіаграмотності і допоможуть учням стати більш обізнаними та критичними споживачами медіаінформації.

Використана та рекомендована література:

1. Баришполець О. Т. Основні теорії та концепції медіаосвіти. *Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід: навчальний посібник* / за ред. Л. А. Найдьонової, О. Т. Баришпольця. К.: Міленіум, 2010. С. 285-292.
2. Баришполець О. Т. Форми організації медіаосвіти. *Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід: навчальний посібник*; за ред. Л. А. Найдьонової, О. Т. Баришпольця. К.: Міленіум, 2010. С. 293-302.
3. Вивчай та розрізняй (L2D): медіаграмотність для школярів. Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/news/vivcaj-ta-rozriznaj-l2d-mediagramotnist-dla-skolariv-46.html>
4. Духаніна Н. М. Моделі медіаосвіти. URL: http://www.rusnauka.com/18_ADEN_2013/Pedagogica/2_141169.doc.htm
5. Журба О. В. Формування медіаграмотності десятикласників на уроках інтегрованого курсу «Громадянська освіта». *Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 82 (3). С. 61-64.
6. Іванов В. Ф., Іванова Т. В. Медіаосвіта і медіаграмотність як актуальні тенденції виховання сучасної молоді. *Медіаосвіта в Україні: наукова рефлексія викликів, практик, перспектив*: збірник статей методологічного семінару (3 квітня 2013 року). К., 2013. 741 с.
7. Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін: Посібник для вчителя / За ред. В. Іванова, О. Волошенюк, О. Мокрогуза. К.: Центр вільної преси, Академія української преси, 2016. 201 с.
8. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за науковою редакцією В. В. Різуна. К.: Центр вільної преси, 2013. 352 с
9. Плугіна А. П. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів медіаосвітніх умінь: навчальна програма курсу за вибором для студентів спеціальності 013 Початкова освіта. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2019. 67 с.
10. Сінді Шейбе, Фейз Рогоу. *Медіаграмотність: Підручник для вчителів*. Перекл. з англ. С.Дьома; за загал. ред. В.Ф. Іванова, О.В. Волошенюк. К. : Центр Вільної Преси, Академія Української Преси, 2017. 319 с.
11. Сулім А. А. Медіакомпетентність як результат упровадження медіаосвіти. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Каразіна*. Серія: Соціальні комунікації, 968 (3), С. 26–29..
12. Федоров А. В. Медіаосвіта: творчі завдання для школярів. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2008. № 1. С. 55-60.
13. Considine D. Media Literacy Across the Curriculum. In: *Thinking Critically about Media*. Alexandria: Cable in the Classroom, 2003. P. 28.
14. Cynthia Vinney. What Is Media Literacy? URL: <https://www.verywellmind.com/what-is-media-literacy-5214468>
15. Media literacy. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Media_literacy

РЕСУРСИ

Медіаграмотність у початковій школі: як навчити дітей критично мислити в умовах війни

Подумай двічі: платформа критичного мислення

Години медіаграмотності

Навчальний курс «Медіаграмотність: як не піддаватися маніпуляціям?»

6 правил медіаграмотності для вашої інформаційної безпеки

Навчальний курс «Медіаграмотність: практичні навички»

VERY VERIFIED: онлайн-курс з медіаграмотності

НОТАТКИ

Розділ 3. Формування соціальних навичок

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ

Мета сформувати в учнів навички емоційного інтелекту.

- Завдання**
- сформувати знання про емоційний інтелект;
 - сформувати вміння використовувати знання про емоційний інтелект у практиці спілкування;
 - сформувати установки до:
 - емпатії;
 - саморегуляції;
 - критичного мислення.

Інформація про навичку

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ

здатність відстежувати власні та чужі почуття й емоції, розрізнати їх та використовувати цю інформацію для того, щоб спрямовувати своє мислення та дії;

здатність розуміти власні емоції та керувати ними, а також розпізнавати емоції оточуючих і впливати на них;

«бути розумним у почутті», і він керує особистістю та професійним успіхом;

здатність сприймати, використовувати, розуміти, керувати та справлятися з емоціями;

сума навичок і здібностей людини розпізнавати емоції, розуміти наміри інших людей, їхню мотивацію, а також здатність керувати своїми емоціями та емоціями інших людей для розв'язання практичних задач.

Рис. 13. Сутність поняття емоційний інтелект

Емоції — це внутрішній ресурс людини, який можна і потрібно використовувати для підвищення власної ефективності. Рівень розвитку емоційного інтелекту безпосередньо впливає на прийняття рішень, ефективність і результативність роботи. Відповідно і на результати побудови кар'єри, відносини з навколишнім світом і загальну задоволеність життям.

Лідерство — найважливіший компонент успішної людини, а емоційна компетентність є однією з основних лідерських характеристик, необхідних в управлінській діяльності. Бути емоційним лідером — це означає бути лідером у взаєминах з людьми, бути емоційно сильнішим, стійкішим, емоційно уважнішим, контролювати емоційний стан інших людей. Емоційні лідери різко відрізняються не тільки професійною майстерністю і проникливістю, але й умінням налагоджувати контакти з людьми: надихати, пробуджувати азарт, підтримувати високу мотивацію і відданість справі, вести за собою.

Люди з високим емоційним інтелектом можуть розпізнавати власні емоції та емоції інших, використовувати емоційну інформацію, щоб спрямовувати мислення та поведінку, розрізняти різні почуття та відповідним чином маркувати їх, а також коригувати емоції, щоб адаптуватися до середовища.

Для гармонійного розвитку мало мати високий коефіцієнт розумового розвитку (IQ), ще одним дуже важливим критерієм розвитку особистості є її емоційний інтелект (EQ). Чимало дослідників визнають емоційність ключовим фактором досягнення успіху особистістю, більш істотним, ніж інтелектуальні здібності.

Проте в закладах освіти не навчають, як стати щасливим, як пишатися успіхами, як любити й створювати щасливий спосіб життя, як долати кризи й стреси — все це почуття та емоції, що лягають в основу

емоційного інтелекту (EQ). Дослідження показують, що люди, які розвивають ці навички, більш ефективні й успішні в житті.

Для лідерів розвиток емоційного інтелекту має ключове значення. Більш успішним буде саме той лідер, який уміє контролювати свої емоції в будь-якій ситуації, що склалася.

Для лідера також важливо вміти впливати, переконувати та аргументувати, і робити це з позиції продуктивного співробітництва, а не за допомогою маніпуляції, тиску чи агресії. Ці вміння також належать до групи навичок емоційно компетентної людини. Отже, будь-яка функція лідера безпосередньо або побічно залежить від того, наскільки розвинений у нього емоційний інтелект.

Лідер повинен надихати і мотивувати на виконання поставлених завдань. Мотивувати можна тільки на основі чіткого розуміння того, що важливо для людей, що ними рухає, в чому їхні потреби, мотиви, розуміти їхні емоції й потреби і вміти їх сприймати.

Згідно з описом, який запропонували Дж. Мейер та П. Саловей, виділяють чотири складові емоційного інтелекту:

Точність оцінки і вираження емоцій. Важливо розуміти емоції (власні та оточуючих), пов'язані як з внутрішніми змінами, так і зовнішніми подіями. Це здатність визначати емоції за думками, фізичним станом, зовнішнім виглядом та поведінкою людини, тобто здатність точно виражати емоції і пов'язані з ними потреби.

Використання емоцій у розумовій діяльності. Те, як і про що ми думаємо, залежить від того, як ми в цей момент відчуваємося. Емоції впливають на розумовий процес і готують нас до певних дій. Така здатність допомагає зрозуміти, як використовувати емоції і думати більш ефективно і позитивно.

Керуючи власними емоціями, людина може дивитися на світ під різними кутами зору і розв'язувати проблеми більш ефективно.

Розуміння емоцій. Це означає, що людина уміє визначати джерело емоцій, класифікувати їх, розпізнавати прямий зв'язок між емоціями і словами, інтерпретувати значення емоцій, розуміти складні почуття, переходи між емоціями та їх подальшим розвитком.

Управління емоціями. Як зазначалося вище, емоції впливають на мислення, тому їх необхідно завжди враховувати під час розв'язання завдань, прийняття рішень, а також вибору власної поведінки. Вміння керувати власними і чужими емоціями дозволяє ефективно використовувати інформацію (яку надають емоції), а також викликати або усуватися від них.

З розвитком емоційного інтелекту розвивається не тільки розуміння своїх потреб і емоцій, а й усвідомлення того, з якої позиції людина будує стосунки з оточенням — на рівних, домінуючи або маніпулюючи. Отже, чим краще людина себе розуміє, тим ефективніше вона буде взаємодіяти з іншими людьми.

Сьогодні ми переконані, що розвиток емоційного інтелекту на всіх рівнях освіти допомагає розуміти й управляти емоціями; ставити й досягати позитивних цілей; виявляти співчуття до інших; встановлювати й підтримувати позитивні відносини; приймати складні й відповідальні рішення. Здатність відчувати емоції, вміння їх регулювати і усвідомлювати сприяє емоційному й інтелектуальному розвитку, оскільки дозволяє керувати не тільки емоційним процесом, а й процесом мислення, що об'єднує інтелект і емоції.

Для формування нових лідерів учителям потрібно розвивати в учнів емоційний інтелект, що допоможе їм у майбутньому стати успішними людьми. На наше переконання,

цього можна досягти за допомогою розроблення навчальних програми та заходів, орієнтованих на особистісний і міжособистісний лідерський потенціал учнів, персоналу, сімей та родини загалом.

Методика формування емоційного інтелекту

Формування емоційного інтелекту в учнів є важливим завданням для розвитку їх особистості та соціальних навичок.

Емоційний інтелект у сфері навчання є надзвичайно важливим у взаєминах між педагогом та учнями. Розуміння та застосування емоційного інтелекту у формах самосвідомості, контролю почуттів, систем відносин та довірливого спілкування відкривають шлях до злагоди та гармонії між розумом, емоціями та поведінкою. Ця координація дає педагогу все необхідне для того, щоб навчатися реагувати свідомо та емоційно, а також забезпечує ефективну та навчальну активність з учнями. Їх взаєморозуміння створює найкращі умови для навчального процесу та успіхів у навчанні. Наш емоційний інтелект підкреслює чутливість до інших і дозволяє нам спрямовувати свої дії в напрямку створення освіченого та прогресивного міжособистісного спілкування.

Ось деякі методики, які можуть допомогти у формуванні емоційного інтелекту в учнів:

Самоспостереження: практика зосередженого спостереження за своїми емоціями, думками та реакціями в різних ситуаціях. Поставте перед учнями мету стежити за своїми емоціями й намагатися розпізнавати, які емоції вони відчувають у різних ситуаціях і як вони впливають на їхні думки і поведінку. Учні можуть вести щоденник, у якому записують свої емоції та обставини, що їх викликали. Це допоможе їм краще розуміти себе та свої реакції.

Розвиток емпатії: співчуття включає в себе здатність розуміти і відчувати емоції інших людей. Залучайте учнів до різних ситуацій, які вимагають співпереживання та розуміння почуттів інших людей. Проводьте дискусії, рольові ігри, під час яких учні змушені відігравати різні ролі і відчувати емоції інших персонажів.

Саморегуляція: навчіть учнів ефективно впорядковувати та керувати своїми емоціями, особливо в ситуаціях, коли вони можуть завадити вашим цілям або взаємодії з іншими людьми. Медитація, релаксаційні техніки та методи глибокого дихання допоможуть учням заспокоїтись та сконцентруватись у стресових ситуаціях. Фізична активність допоможе знизити рівень стресу.

Соціальні навички: запроваджуйте уроки, присвячені взаємодії з іншими людьми, співпраці та розв'язанню конфліктів. Учнів слухати інших, виявляти зацікавленість у їхніх проблемах і потребах, а також встановлювати позитивні взаємини.

Ефективна комунікація: вдосконалюйте в учнів навички слухання і висловлювання, щоб вони могли вислухати інших без засудження, зрозуміти їх емоційний стан та думки.

Розпізнавання невербальних сигналів: навчіть учнів розпізнавати мову тіла і невербальні сигнали, які можуть допомогти їм краще розуміти емоційний стан інших людей.

Розвиток оптимізму та резильєнтності: заохочуйте учнів бачити позитивне в усьому навколишньому, а також вчіть їх вирішувати труднощі та переборювати перешкоди.

Приклад вчителів: учителі можуть виступати як приклад емоційно інтелігентних особистостей, які вміють добре керувати своїми емоціями та мають здатність ефективно спілкуватись з іншими.

Рефлексія: привчайте учнів аналізувати свої попередні досвіди, взаємодії та відносини з іншими людьми для здійснення корекції, якщо це необхідно.

Важливо також зрозуміти, що розвиток емоційного інтелекту це процес, який вимагає часу та практики. Підтримка та впровадження цих методик у повсякденне життя учнів сприятимуть покращенню їх емоційної компетентності та сприятимуть їх загальному саморозвитку міжособистісним стосункам.

Розвиток емоційного інтелекту учнів є важливою складовою їх соціальної, емоційної і академічної успішності. Наведені нижче вправи можуть допомогти учням покращити свої навички в розумінні, вираженні та керуванні емоціями:

Інтерактивні ігри на розпізнавання емоцій: використовуйте настільні ігри або онлайн інструменти, що спрямовані на взаємодію з емоціями. Учні можуть навчатися розпізнавати емоції на обличчях, розігрувати різні ситуації та відповідати на них адекватними емоціями.

Щоденник емоцій: запропонуйте учням вести щоденник, у якому вони описують свої емоції, переживання та події, які впливають на їхній стан. Це допоможе їм розуміти власні емоції та відстежувати їх зміни з часом.

Рольові ігри: складіть сценарії, які передбачають ситуації з емоційними викликами, і дайте учням можливість відтворити ці сценарії, дізнатися, як краще реагувати та взаємодіяти з іншими людьми.

Вправи на саморегуляцію: вчіть учнів використовувати дихальні вправи або медитацію для зниження рівня стресу та збереження емоційного балансу.

Проекти співпраці: залучайте учнів до групових проєктів, що передбачають співп-

рацю та взаємодію. Робота в команді допоможе розвивати емпатію, здатність слухати і розуміти іншу точку зору.

Вправи на спілкування: навчайте учнів висловлювати свої почуття, ідеї та переживання, а також слухати інших, проявляючи співчуття та розуміння.

Вчимося позитивно думати: допоможіть учням зосередитися на позитивних аспектах ситуацій, проявляти оптимізм та переконання, що вони можуть долати труднощі.

Артисти емоцій: пропонуйте учням виразити свої емоції через творчість, таку як живопис, література, музика або танці.

Вивчення інших культур: дізнавайтесь про емоційні вирази та норми інших культур. Це допоможе розширити світогляд учнів та поглибити їх розуміння інших людей.

Позитивні моделі поведінки: пропонуйте учням досліджувати життєві історії людей, які успішно володіють емоційним інтелектом, і навчатися від них.

Розробка системи оцінювання: оцінювання враховуватиме особистий прогрес кожного учня та його здатність ідентифікувати свої почуття, позитивно їх виражати та діяти відповідно до обставин.

Створення комфортного фізичного середовища: фізичні будівлі закладу освіти та її організаційний клімат мають бути адаптовані до розвитку ЕІ. Затишок і краса будівлі та належний організаційний клімат передаватимуть трансляції та викликатимуть легкість та повагу до педагогів та учнів.

Ці вправи сприяють формуванню емоційної грамотності, допомагають учням розвивати свою емоційну свідомість і ефективно взаємодіяти з оточуючими. Важливо підтримувати позитивне і сприятливе середовище, де учні можуть вільно виражати свої емоції та розвивати навички емоційного інтелекту.

Важливим є також навчання батьків — організація семінарів та навчальних зборів для батьків з питань ЕІ, особливо підкреслюючи необхідність розвитку каналів спілкування між батьками та їхніми дітьми.

Використана та рекомендована література:

1. Амплєєва О. М. Емоційний інтелект в структурі професійної діяльності психолога.: дис. ... канд. псих. наук : 19.00.01. Одеса. 2013. 219 с.
2. Бантишева О. О. Психологічні особливості емоційного інтелекту осіб юнацького віку, схильних до віктимної поведінки: дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07 — педагогічна та вікова психологія, 05 Соціальні та поведінкові науки. Київ. 2017. 305 с.
3. Борисенко К. Сутність поняття «емоційний інтелект» у психолого-педагогічній літературі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2021. № 1(1). С. 83-90.
4. Буркова Л. В. Соціономічні професії: інноваційна підготовка спеціалістів у вищих навчальних закладах: монографія. К.: Інформаційні системи. 2010. 278 с.
5. Васильківський І. П. Виховання емоційного інтелекту учнів середнього шкільного віку: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії 011 — освітні, педагогічні науки. Київ: Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2021. 361 с.
6. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер з англ. С.-Л. Гумецької. Харків: Віват, 2020. 512 с.
7. Єрмак Т. М. Роль емоційного інтелекту у формуванні лідерських навичок учнів. *Актуальні проблеми технологічної і професійної освіти. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Глухів, 14 травня 2020 р.). Глухів, 2020. С. 139-141.
8. Клименко А. О. Шляхи розвитку емоційного інтелекту учасників освітнього процесу *Міжнародний науковий електронний журнал. ЛОГОС. ONLINE*. № 15, 2020. С. 1-12. URL: <https://cutt.ly/IwR9wodD>

9. Ковальчук В. І. Вплив емоційного інтелекту на розвиток та успішність людини. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти: збірник наукових праць*. Київ, 2020. С. 90-93.

10. Костюк А. Емоційний інтелект та шляхи його розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Психологічні науки. 2014. Вип. 2(1). С. 85-89.

11. Розвиток емоційного інтелекту в закладі загальної середньої освіти / автор-укладач Г. І. Савонова. Лисичанськ, 2021. 70 с.

12. Савченко Ю. Ю. Розвиток емоційного інтелекту учнів молодшого шкільного віку. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 12 (31). 2014. С. 12-16.

13. Vasyl Kovalchuk, Ivan Prylepa, Oleksandra Chubrei, Inna Marynchenko, Vitalii Opana-

senko, Yevhenii Marynchenko. Development of Emotional Intelligence of Future Teachers of Professional Training. *International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE)*. 2022. 14(1): 39-51. DOI: 10.9756/INT-JECSE/V14I1.221006

14. Goleman D. Working with emotional intelligence. New York: Bantam Books, 1995.

15. Smith M. K. Howard Gardner and multiple intelligences. *The Encyclopedia of Informal Education*. URL: <https://infed.org/howard-gardner-multiple-intelligences-and-education/>

16. Lauren Landry. Why emotional intelligence is important in leadership. URL: <https://cutt.ly/lwR9pSTK>

17. Emotional intelligence. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Emotional_intelligence

РЕСУРСИ

Розвиток емоційного інтелекту в закладі загальної середньої освіти

Розвиток емоційного інтелекту в дітей: методики, вправи, поради спеціалістів

Чому Нова українська школа фокусується на розвитку емоційного інтелекту

Емоційний інтелект в умовах війни: ресурси для дітей та вчителів

Six Seconds
Платформа розвитку емоційного інтелекту

Техніки розвитку емоційного інтелекту

Що таке емоційний інтелект і як він впливає на життя

Скажи булінгу «Ні!»: ігри та вправи для розвитку емоційного інтелекту

КОМУНІКАТИВНІСТЬ

Мета сформувати в учнів навички комунікативності.

- Завдання**
- сформувати знання про комунікативність;
 - сформувати вміння застосовувати набуті знання про комунікативність на практиці;
 - сформувати установки до:
 - комунікативного спілкування з оточенням;
 - аналізу отриманого фідбеку (зворотної комунікації);
 - гнучкості у власній комунікації.

Інформація про навичку

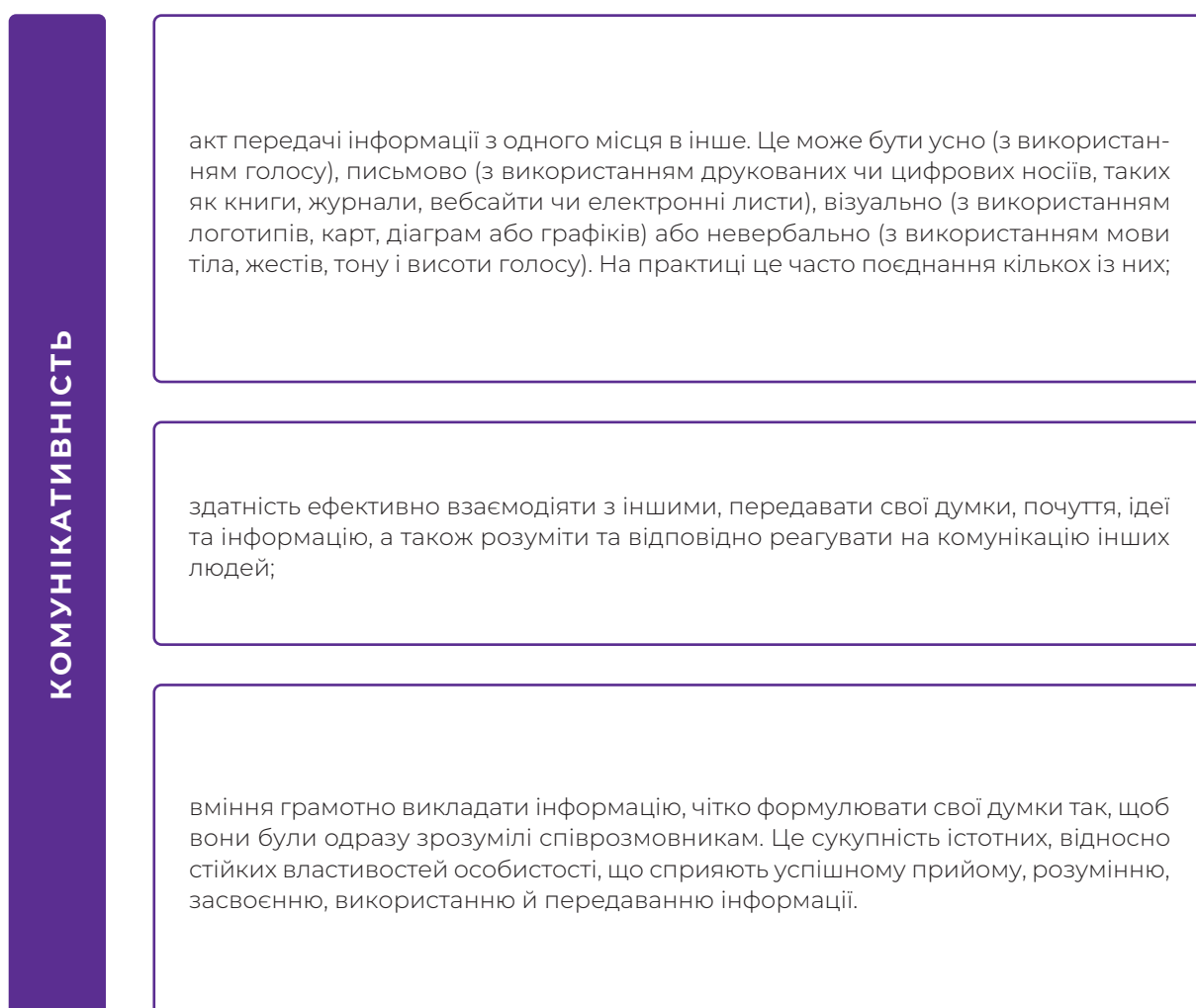

Рис. 14. Сутність поняття комунікативність

Комунікативність дозволяє людям розуміти інших і бути зрозумілими самими собою. У контексті цієї навички важливі різноманітні аспекти, такі як слухання, говоріння, спостереження та емпатія. У повсякденному житті ця навичка потрібна, щоб донести ідеї до інших, розвинути впевнене ставлення, повагу до інших і публічні виступи.

Щоб овоїти комунікативні навички, може знадобитися все життя — якщо хтось взагалі може стверджувати, що оволодів ними. Однак є багато речей, які людина може зробити досить легко, щоб покращити свої навички спілкування та переконатися, що вона здатна ефективно передавати та отримувати інформацію.

Основні складові комунікативності учнів:

Вміння слухати	Учень повинен бути здатний уважно слухати своїх однокласників, вчителів та інших співрозмовників. Це допомагає зрозуміти інформацію, відповідати адекватно та виявляти інтерес до інших.
Вміння висловлювати думки	Учень повинен бути здатний чітко та зрозуміло висловлювати свої думки, ідеї та почуття. Вміння вільно і впевнено говорити допомагає підвищити самооцінку та покращити взаємодію з оточуючими.
Вміння писати	Здатність ефективно висловлюватись на письмі також є важливою для комунікативності учнів. Вміння писати зрозуміло і логічно допомагає впоратись з академічними завданнями та збільшує комунікаційні можливості.
Взаємодія зі співрозмовниками	Комунікативний учень вміє знаходити спільну мову з іншими, проявляти терпіння і повагу до думок інших людей.
Невербальна комунікація	Невербальні сигнали, такі як міміка, жести, постава, також мають велике значення в комунікації. Учень повинен бути здатний розуміти та правильно інтерпретувати невербальні сигнали і вміти контролювати своє невербальне спілкування.
Емоційна і соціальна компетентність	Комунікативність — розвинена емоційна і соціальна компетентність, що допомагає виявляти емпатію, розуміти почуття інших людей, дотримуватись правил спілкування і будувати позитивні взаємини.

Рис. 14.1. Структура комунікативності

Учні зі сформованими комунікативними навичками є впевненішими, успішніше справляються з академічними завданнями, спілкуються з однокласниками і вчителями, а також готуються до подальшого життя та кар'єри. Вчителі та батьки можуть сприяти розвитку комунікативності учнів, надаючи можливості для активного спілкування, взаємодії в групі та навчання ефективних комунікаційних стратегій.

Комунікативні навички в поєднанні з організаторськими допомагають учням створювати та згуртовувати команду, управляти нею, толерантно спілкуватися та ефективно співпрацювати, ставити гідні цілі переконувати та надихати команду на вирішення поставлених завдань, а також правильно організувати власну роботу.

Методика формування комунікативності

Основним завданням учителя є створення таких умов, які зможуть забезпечити школярам успішність у навчанні, комфортність та відчуття задоволення від усвідомлення своїх можливостей. Допомога у створенні ситуації успіху прослідковується у використанні різних комунікативних вправ і виконання завдань.

- *Сформувати комунікативні навички в учнів* — це процес, який вимагає систематичної роботи і підходів з боку вчителів, батьків та всього навчального середовища. Ось деякі ефективні підходи та методи, які можна використовувати для розвитку комунікативних навичок учнів:

- *Створіть сприятливу атмосферу для комунікації*: важливо створити безпечне та підтримувальне навчальне середовище, де учні почуваються зручно і можуть вільно спілкуватися. Вчителі можуть проявляти терпіння до учнів, стимулювати позитивну взаємодію та активно працювати над формуванням добрих міжособистісних стосунків.

- *Розвивайте вміння слухати*: проаналізуйте уроки та завдання, що спрямовані на розвиток вміння слухати. Заохочуйте учнів уважно слухати один одного, ставити запитання та проявляти інтерес до думок своїх співрозмовників.

- *Активне залучення до комунікативної діяльності*: залучайте учнів до діалогів, дебатів, проєктів та інших активних форм комунікації. Це допоможе розвивати навички висловлювання думок і допоможе учням впевненіше виражати свої ідеї.

- *Навчайте письмової комунікації*: дайте учням можливість писати твори, есе, статті, звіти та інші тексти. Постійно підтримуйте у них інтерес до письма, а також надавайте зворотний зв'язок та рекомендації для покращення писемних навичок.

- *Використовуйте рольові ігри та драматичні ситуації*: це може бути ефективним методом для навчання спілкування в різних ситуаціях. Учні можуть відтворювати різні ролі та вирішувати конфліктні ситуації.

- *Навчання іноземних мов*: вивчення іноземних мов сприяє розвитку комунікативних навичок, так як це надає учням можливість спілкуватися з людьми з інших культур та розвивати міжкультурні комунікативні вміння.

- *Використовуйте технології для комунікації*: використання сучасних технологій, таких як відеоконференції, електронна пошта, соціальні мережі та інші, може підтримувати комунікацію і сприяти взаєморозумінню учнів у різних контекстах.

- *Використовуйте групову роботу*: завдання, що передбачають співпрацю між учнями у групах, сприяють розвитку комунікативних навичок, так як учні повинні взаємодіяти та знаходити спільну мову для досягнення мети.

Пам'ятайте, що розвиток комунікативних навичок в учнів вимагає часу, терпіння та постійного сприяння з боку вчителів та

батьків. Спілкуйтесь з учнями, підтримуйте їх інтерес до комунікації та створюйте сприятливі умови для розвитку їх комунікативних здібностей.

Розвиток комунікативних навичок в учнів може здійснюватися за допомогою різноманітних методів і підходів. Робота у групах допомагає учням взаємодіяти між собою, висловлювати свої думки, ділитися ідеями та розвивати навички колективної комунікації. Вчителі можуть ставити завдання, які вимагають спільних зусиль та обговорення, що сприяє розвитку комунікативних умінь.

Застосування дискусій, дебатів навчають учнів у різних ситуаціях життя уникати неприємних висловлювань, досягати успішних результатів у навчальній практичній діяльності. Цьому допомагають комунікативні та мовленнєві вправи, творчі завдання, які спрямовуються на розвиток умінь слухати інших та висловлюватися самому. Їх виконання приводить до успішного ведення дискусій, змагань, творчої співпраці, створення діалогів і монологів, складання загадок, віршів, казок, оповідань тощо.

Використання проблемних ситуацій активізує процес пізнання учня через моделювання ситуації. Різні за змістом і формою творчі завдання ситуативного характеру в процесі вивчення розділів мовознавства, таких як фонетика, граматики й правопис, а також синтаксис, беззаперечно сприяють виробленню комунікативних умінь і навичок школяра.

Використання рольових ігор допомагає учням відтворювати різні ситуації комунікації, такі як інтерв'ю, дебати, розв'язання конфліктних ситуацій тощо. Це дозволяє учням навчитися ефективно спілкуватися в різних контекстах.

Практика різних мовленнєвих вправ або мовленнєва гімнастика допомагає покращити артикуляцію, інтонування та вимову

звуків. Вчителі можуть включати в уроки мовленнєві диктанти, звукові ігри та інші вправи.

Розвиток образного мовлення учнів передбачає напрямки роботи над словами, словосполученнями та реченнями. Такий метод допомагає розширити лексичний запас школярів, навчає розуміти значення слів та використання їх чітко і впевнено. Для цього дієвими є різноманітні творчі вправи та робота в парах.

Сучасні технології можуть бути корисним інструментом для розвитку комунікативних навичок. Учителі можуть використовувати відеоуроки, онлайн-дискусії, вебінари та інші засоби для стимулювання комунікації та співпраці між учнями. Дієвим є використання методу проєктів. Залучення учнів до роботи над навчальними проєктами допоможе їм ґрунтовно опрацювати інформацію до певного проєкту, логічно її висвітлити під час уроку, зацікавити яскравим оформленням матеріалу, взяти участь у підсумковій роботі над проєктом. До роботи над проєктами добре залучати батьків та співпрацювати з ними, оскільки спільна діяльність справляє значний позитивний вплив.

Дієвим методом є також залучення учнів до публічних виступів перед класом або школою. Це допоможе розвивати навички публічного виступу, а також надасть учням додаткову впевненість у собі та своїх комунікативних здібностях.

Розвиток умінь і навичок письмового спілкування можливий з використанням певних завдань: продумування та написання привітань, оголошень, запрошень тощо; листування з однолітками; складання та вивчення правил-пам'яток з правилами та нормами спілкування і залучення учнів до конкретних мовленнєвих і комунікативних ситуацій, написання творів, есе на різноманітну тематику.

Використання ігор та завдань з комунікації, які вимагають комунікації та спілкування, можуть бути цікавими та захопливими для учнів. Наприклад, гра «Зіпсований телефон», коли учні передають повідомлення один одному по колу, сприяє розвитку навичок активного слухання та точного передавання інформації.

Доцільно також включати комунікативні навички в процес оцінювання учнів.

Ставте завдання, які оцінюють якість їх комунікації, писемні навички та вміння аргументувати свої думки. Ці методи можна комбінувати і адаптувати до конкретного віку та потреб учнів, стимулюючи їх розвиток комунікативних навичок.

Важливо враховувати індивідуальні особливості кожного учня та підтримувати їх у зусиллях розвиватися у взаємодії з іншими.

Рис. 14.2. Характеристики сформованості комунікативних навичок

Використана та рекомендована література:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. 2-ге вид., доп. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
2. Грибан Г. В. Формування комунікативних умінь і навичок старшокласників на уроках риторики. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі*. Ж.: ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 102-106.
3. Драйден Г., Вос Дж. Революція в навчанні / пер. з англ. Львів: Літопис. 2005.
4. Ковальчук В. І. Реалізація концепції формування проектної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів як передумова підготовки фахівця у вищій школі. Компетентнісно орієнтована парадигма підготовки майбутнього філолога: монографія / за ред. проф. В. О. Малихіна. Частина друга. Київ: ТОВ «НВО Інтерсервіс», 2016. С. 434-535.
5. Макарова М. М. Комунікативна гра в молодших класах. *Початкова школа*. 7. 2008. С. 12-14.
6. Окуневич Т. Формування комунікативної компетентності учнів засобами рідної мови. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки. 2. 2016. С. 123-127.
7. Паращенко Л. Технологія формування ключових компетентностей у старшокласників: практичні підходи. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи: колективна монографія / за ред. О. В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. 112 с. С. 73-85.
8. Стахів М. О. Український комунікативний етикет: Навчально-методичний посібник. К.: Знання, 2008. 245 с.
9. Хом'як А. П. Педагогічні технології формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Ін-т педагогіки НАПН України. К., 2010. 20 с.
10. Хромченко О. О. Формування комунікативної компетентності молодших школярів. URL: <http://surl.li/lriiii>
11. Kovalchuk V., Iermak T. The development of communication skills of students of secondary school as a component of their leadership potential. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference. Volume II. School Pedagogy. Preschool Pedagogy. May 28th-29th, 2021*. Rezekne, Rezekne Academy of Technologies, 2021. p. 292-303.
12. Rosalyn Sword. Effective Communication in the Classroom: Skills for Teachers. 2020. URL: <https://www.highspeedtraining.co.uk/hub/communication-skills-for-teachers/>.
13. Singh A. How To Improve Effective Communication Skills In Students. 2020. URL: <https://www.theasianschool.net/blog/how-to-improve-effective-communication-skills-in-students/>
14. Watanabe-Crockett Lee. 5 Quick Ways of Improving Your Learners' Communication Skills. Global Digital Citizen Foundation. February, 2019. URL: <http://surl.li/lsthb>.

РЕСУРСИ

Формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови і літератури

Урок з навичок комунікації «Вербальні та невербальні засоби спілкування» для 9—11 класів

Тренінг із формування комунікативних умінь і навичок: заняття із вправами та техніками

Що таке комунікабельність і чому вона така важлива?

Формування комунікативних навичок у дітей шкільного віку

НОТАТКИ

РОБОТА В КОМАНДІ

Мета сформувати в учнів навички роботи в команді.

- Завдання**
- сформувати знання, необхідні для успішної роботи в команді;
 - сформувати вміння працювати в команді;
 - сформувати установки до:
 - роботи в команді;
 - аналізу перешкод успішної командної роботи;
 - гнучкості під час командної роботи;

Інформація про навичку

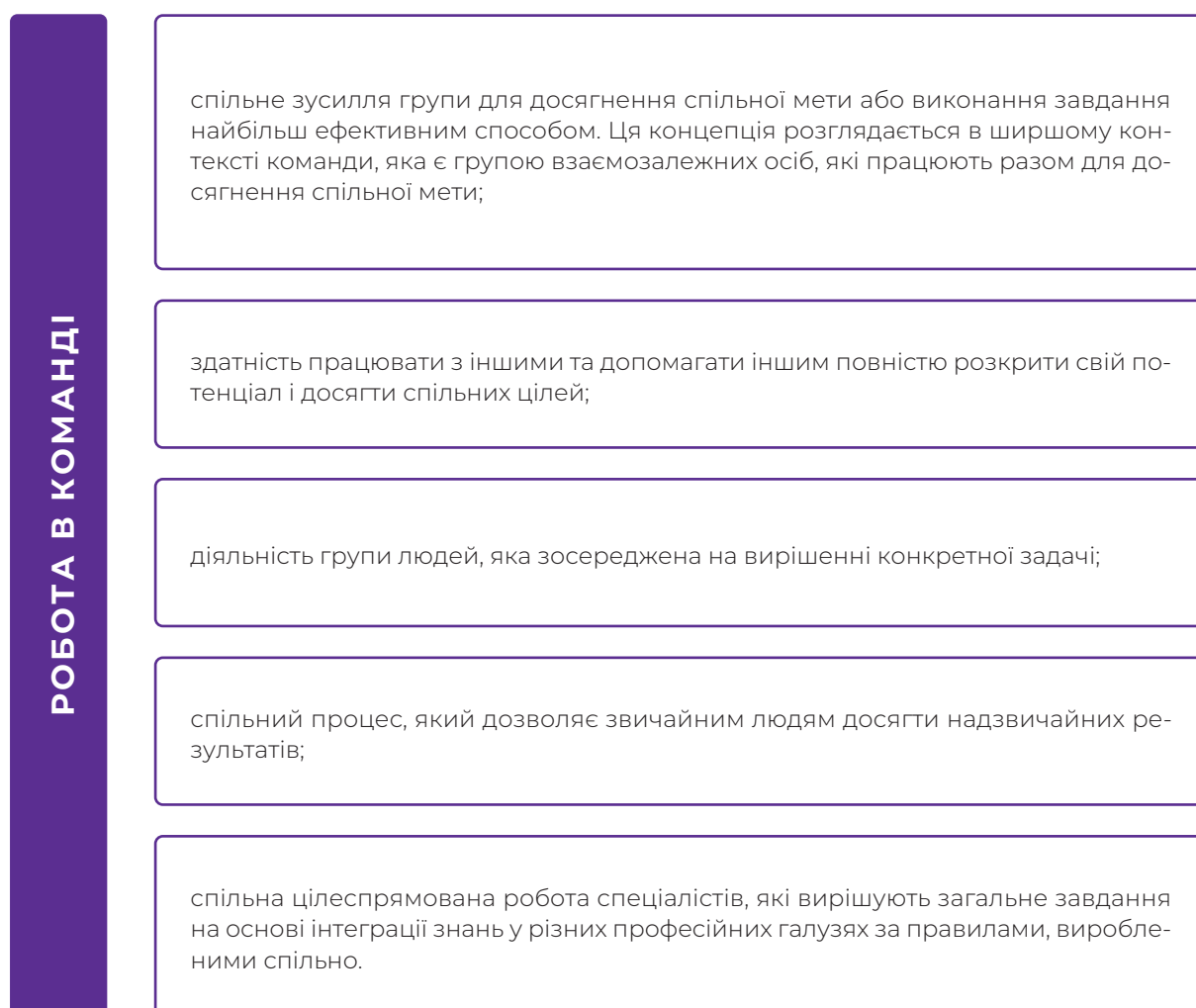

Рис. 15. Сутність поняття робота в команді

Навички роботи в команді складаються з взаємозв'язаних здібностей, які дозволяють ефективно працювати в організованій групі. Робота в команді відбувається тоді, коли учні співпрацюють і використовують свої індивідуальні навички для досягнення загальних цілей. Такі навички цінуються та затребувані майже всіма роботодавцями. Здатність працювати в команді складається з декількох взаємопов'язаних здібностей, таких як спілкування та вирішення проблем.

Навички роботи в команді складаються з багатьох інших м'яких навичок, над розвитком яких можна активно працювати.

Навички роботи в команді — це:

1. Спілкування.
2. Вирішення конфліктів.
3. Створення рапорту та прослуховування.
4. Прийняття рішень.
5. Розв'язання проблем.
6. Організаційні та планувальні навички.
7. Переконавання та вплив на навички.
8. Надійність.
9. Повага.
10. Толерантність.

Команда — це невелика за обсягом група людей, зайнятих виконанням певного завдання. При цьому учасники групи мають особисту зацікавленість в успіху всієї групи. Це група творчих людей, згуртована навколо одного лідера, які сполучають свою мету із загальною і свідомо взаємодіють один з одним для її досягнення, а результатом їхньої справи є якісний продукт.

Ефективність та результативність освітнього процесу не можлива без якісно налагодженої командної взаємодії всіх

його суб'єктів. Робота в команді покращує спілкування між учнями, мотивує, надихає, підвищує власну значимість та взаємну відповідальність, допомагає подолати страх та навчає боротися з критикою. Крім того, уміння співпрацювати з іншими — одна з важливих компетенцій Нової української школи та актуальних навичок XXI століття.

Навчання учнів працювати в команді має велике значення з кількох причин, а саме:

Командна робота допомагає учням вчитися спілкуватися, слухати інших, висловлювати свої думки, розуміти точки зору інших людей та співпрацювати для досягнення спільних цілей, тобто розвиває соціальні навички.

Колективна робота виробляє в учнів навички емпатії та взаємодопомоги. Вони навчаються не тільки приймати допомогу від інших, а й надавати її взаємно. Це стимулює дружні стосунки та позитивну атмосферу в середині групи.

Командна робота спонукає учнів розподіляти обов'язки та відповідальність між собою, що дозволяє досягати більших результатів у коротші терміни. Учні навчаються брати на себе відповідальність за свою частку роботи і дотримуватися зобов'язань перед іншими членами команди.

Командна робота спонукає до обміну ідеями та думками, що може стимулювати творчий процес. Взаємодія з різними особистостями може привести до незвичайних інсайтів і рішень.

Багато сучасних робочих місць передбачають командну роботу. Уміння працювати в команді є важливою навичкою для майбутньої професійної кар'єри учнів. Успіх будь-якої діяльності залежить не лише від професіоналізму та особистих якостей окремих працівників, а й від їхнього вміння працювати в команді. Зокрема, уміння вда-

ло взаємодіяти, працювати у команді з колегами вважається суттєвою перевагою у конкурентній боротьбі на ринку праці. Робота в команді визначає, що потрібно зробити, і виконує завдання від імені або у співпраці з іншими членами команди. Якщо ви знаєте, у чому полягає ваша роль і що саме від вас очікується, ви станете справжнім командним гравцем.

Командна робота дозволяє досягати більших результатів, оскільки різні учасники команди можуть мати різні сильні сторони і здібності. Колективний розум команди може бути більш потужним, ніж індивідуальний.

Командна робота — це чудовий шанс внести свій внесок у проєкт, у якому учні беруть участь, і, що найголовніше, дозволяє проявити їхні унікальні сили та здібності. Найчастіше здатність працювати як команда є критично важливою для успіху проєкту. Робота в команді є важливою для швидшого досягнення особистих цілей.

У команді можна навчитися знаходити спільну мову з будь-якими людьми, а також бачити свої сильні і слабкі сторони. Високих результатів у групі вийде досягти тільки за умови, що кожен учасник буде перебувати на своєму місці.

Формування в учнів навички працювати в команді розвиває їхні соціальні, організаційні та комунікативні навички, сприяє підтримці та взаємодопомозі, підготовлює до майбутньої професійної діяльності та сприяє більш ефективній роботі в групі.

Методика формування навички роботи в команді

Сформування навичок роботи в команді у учнів — це процес, який вимагає системності, практики та співпраці з учнями.

Групова робота забезпечує ефективну взаємодію між учнями. Вчитель виступає ор-

ганізатором початку і закінчення роботи: він формулює завдання, спільну інструкцію для його виконання, разом з учнями оцінює результати. Для практики командної роботи потрібно регулярно давати завдання учням для роботи у групах. Для цього потрібно об'єднати учнів у малі групи і дати їм можливість працювати разом над розв'язанням завдання. Важливо, щоб учасники групи мали різні ролі і обов'язки. Потрібно навчити учнів ефективно спілкуватися в команді. Пояснити важливість слухання інших, висловлювання своїх думок та демонстрації поваги до думок інших. Вчитель повинен демонструвати приклад командної роботи, працюючи з учнями. Показувати, як слухати інших, співпрацювати та вирішувати конфлікти позитивним шляхом. Його поведінка і взаємодія з учнями мають стати добрим прикладом для них.

Етап спільної оцінки допомагає формуванню правильної самооцінки і самоконтролю школярів. Дуже важливо, що оцінюється робота всієї групи, а не окремих учнів. Помилки дітей мають обговорюватися безпосередньо в групі. Робота учнів перетворюється із індивідуальної діяльності кожного учня в співпрацю. Пошук та розвиток лідерських якостей учнів є також важливою частиною командної роботи. Заохочуйте учнів брати на себе лідерські ролі в групах, допомагати координувати роботу та стимулювати однокласників до досягнення спільної мети. Потрібно навчити учнів ефективно вирішувати конфлікти, які можуть виникати під час командної роботи. Надати їм інструменти для спілкування, обговорення різниць у думках та віднайдення компромісних рішень.

Учні вимушені навчитися домовлятися швидко, не враховуючи особисті інтереси. Поступово учень починає відчувати клас частиною свого світу, він зацікавлений у підтриманні дружніх стосунків з усіма учасниками процесу. Ця форма роботи має велике значення для формування самостій-

ності школяра. Працюючи в команді, учень має можливість проявляти ініціативу (вибрати завдання, порадити, як організувати роботу); вчитися чітко планувати свої дії, переконувати, нести відповідальність за себе і команду.

Неабияке значення має процес розподілу дітей класу на групи. Дуже часто вчитель об'єднує дітей у групи з урахуванням їх особистих можливостей. Відомо, що слабкому учню потрібні не стільки сильні, скільки терплячі і доброзичливі партнери. Школяру з високою активністю потрібен партнер, здатний чітко слідкувати за ходом міркувань. Об'єднання дітей «по бажанню» не завжди дає продуктивний результат. Тому що особисті стосунки стають головними в розподілі доручень і організації роботи.

Здатність до чіткого та ефективного спілкування є важливою навичкою роботи в команді. Працюючи з іншими, учням важливо поділитися відповідними думками, ідеями та ключовою інформацією. Існує багато різних видів комунікативних навичок, включаючи як вербальну, так і невербальну комунікацію. Обидва ці способи передачі різних повідомлень зустрічаються і в формальних, і в неформальних взаємодіях між членами організації. Доповнюючи один одного, вони мають і істотні відмінності, свою специфіку.

Використання технологій, таких як спільні документи або спеціальні інструменти для командної роботи, може спростити комунікацію та співпрацю.

Завдання школи і вчителя створити сприятливі умови для розвитку навичок командної роботи для учнів. Діти повинні мати багато можливостей для роботи в команді від простої взаємодії — до командних видів спорту, шкільних ігор, дискусійних команд, учнівського самоврядування тощо.

Сприяння співпраці та командній роботі в шкільному середовищі може позитивно вплинути на життя учнів і підготувати їх до успішного майбутнього.

Використана та рекомендована література:

1. Бучма В. В. Діяльнісна самореалізація особистості в освітньому просторі. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 262 с.
2. Годованюк Т. Формування навичок командної роботи як ефективного інструменту професійної діяльності майбутнього вчителя математики. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2021. 2 (24), С. 72-78.
3. Горностай П. П. Методи групової роботи в системі освіти. Київ: Міленіум, 2017. 64 с.
4. Довгань Л. Є., Ведута Л. Л., Мохонько Г. А. Технології управління людськими ресурсами: навчальний посібник для здобувачів ступеня магістра за освітньою програмою «Менеджмент і бізнес-адміністрування». Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2018.
5. Жукова О., Косогова А. Розвиток Soft Skills в учнів загальноосвітніх шкіл у процесі позакласної роботи через вирішення математичних задач у форматі гри. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 47. 2020. С. 21-32.
6. Карпова М. Є. Формування готовності до роботи в команді в майбутніх педіатрів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова, Серія: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/23851>
7. Ковальчук В. І. Інноваційні підходи до організації навчального процесу. 2-е вид. доп. і перероб. К.: Шк. світ, 2011. 128 с.
8. Навички роботи в команді. URL: <https://vseosvita.ua/library/navicki-roboti-v-komandi-401960.html>
9. Скрипка А. К. Значення лідерського потенціалу в моделях оцінки ефективності діяльності команди. *Актуальні проблеми економіки*. 2019/2. № 12. С. 132-141.

10. Соціальні навички та робота в команді у дитини. URL: <https://kalamar.ua/social-skillsand-teamwork-in-a-child/>

11. Ткаченко Т., Соловйова Т., Ткаченко О. Групова робота як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках історії і основ правознавства в закладах загальної середньої освіти. *Society. Document. Communication. Co-*

ціум. Документ. Комунікація. 18. 2023. С. 272-294. URL: <https://sdc-journal.com/index.php/journal/article/view/502>

12. What is teamwork: definition, meaning. URL: <https://weje.io/blog/what-is-teamwork>

13. Teamwork. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Teamwork>

РЕСУРСИ

Навички роботи в команді. Психологія — Всеосвіта

Як залучити до роботи всіх учнів у класі? І Онлайн-курс «Школа для всіх»

Як ефективно комунікувати в команді?

Побудова відкритої комунікації в команді

Організація парної та групової роботи на уроках у початковій школі

Мультфільм «Командна робота»

Формування навичок командної роботи

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Мета сформувати в учнів навички соціальної відповідальності.

- Завдання**
- сформувати знання про соціальну відповідальність;
 - сформувати вміння застосовувати знання про соціальну відповідальність на практиці;
 - сформувати установки до:
 - відповідальності за вчинки;
 - соціальної відповідальності.

Інформація про навичку

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

етична теорія, згідно з якою люди відповідають за виконання свого громадянського обов'язку, а дії окремої людини мають приносити користь усьому суспільству;

є засобом досягнення стійкості; прийняття ключових принципів соціальної відповідальності, таких як підзвітність і прозорість, може допомогти забезпечити довгострокову життєздатність і успіх будь-якої організації чи системи;

дотримання суб'єктами суспільних відносин, вимог соціальних норм;

соціальне явище, що являє собою добровільне та свідоме виконання, використання і дотримання суб'єктами суспільних відносин, приписів, соціальних норм, а у випадку їхнього порушення — застосування до порушника заходів впливу, передбачених цими нормами;

інтегральне особистісне новоутворення (генералізуючу якість), що характеризує соціальну типовість особистості, яка дотримується у своїй поведінці і діяльності загальноприйнятих у даному суспільстві соціальних норм, оцінювати себе, активно й соціально значуще виявляти свої індивідуальні здібності, звітувати за власні дії та здійснювати самооцінку і самоконтроль.

Рис. 16. Сутність поняття соціальна відповідальність

Соціальна відповідальність передбачає усвідомлення, розуміння та оцінку зв'язків між людьми, у тому числі між людьми та навколишнім середовищем. Соціальна обізнаність та відповідальність зосереджені на шанобливій та дбайливій взаємодії з іншими людьми та світом природи.

Соціально свідомі та відповідальні люди сприяють благополуччю свого соціального та фізичного оточення. Вони підтримують розвиток дружніх та інклюзивних спільнот, де люди почуваються у безпеці та мають почуття приналежності.

Соціально обізнана і відповідальна людина робить позитивний внесок у свою сім'ю, суспільство та навколишнє середовище; співпереживає іншим і цінує їхню точку зору; вирішує проблеми мирним шляхом; розвиває та підтримує здорові відносини.

Соціальна відповідальність школярів відіграє важливу роль у формуванні позитивного суспільства і становленні майбутніх лідерів. Соціальна відповідальність означає усвідомлення і зобов'язання щодо впливу своїх дій на інших та довкілля. Соціальна відповідальність проявляється в різних аспектах.

Соціально відповідальні школярі допомагають своїм однокласникам, вчителям, родинам і спільноті. Вони проявляють емпатію та підтримку у важких ситуаціях і допомагають тим, хто потребує допомоги. Учні розвивають обізнаність і беруть на себе відповідальність за своє соціальне, фізичне та природне середовище, працюючи незалежно та спільно на благо інших спільнот та довкілля. Вони усвідомлюють вплив своїх рішень, дій та наслідків. Вони виступають за позитивні зміни та працюють заради них, беруть на себе відповідальність за довкілля та природу, дотримуються правил сортування сміття, економлять ресурси та займаються екологічно чистими

діями. Соціально відповідальні школярі беруть активну участь у громадському житті своєї школи і спільноти. Вони можуть долучатися до добровільних організацій, участі у благодійних акціях та змаганнях зі збору коштів на благодійні цілі.

Соціально відповідальні школярі поважають інших незалежно від їхнього статусу, національності, релігії або вподобань. Захищають права людей, відстоюють інтереси та етично взаємодіють з іншими. Вони інклюзивні у своїй мові та поведінці і визнають, що кожен може зробити свій внесок. Їхній підхід до інклюзивних відносин служить прикладом прихильності до розвитку позитивних співтовариств. Вони вміють працювати в команді та використовувати різноманітність як засіб досягнення спільних цілей, виявляють та розвивають розуміння різних точок зору на проблеми. Вони виявляють співчуття, шанобливо не погоджуються та створюють простір для інших, щоб вони могли висловитись. Вони створюють, використовують та оцінюють стратегії для вирішення проблем.

Соціально відповідальні учні усвідомлюють свою роль у суспільстві як споживачі та здійснюють свої покупки з урахуванням етичних та екологічних аспектів. Ще однією рисою є їхня проактивна участь у розвитку школи, соціально відповідальні школярі допомагають у покращенні свого навчального закладу, сприяють позитивній атмосфері в класі, підтримують порядок у шкільних приміщеннях та взаємовідносинах. Учні будують та підтримують різноманітні, позитивні стосунки з однолітками та старшим поколінням. Вони усвідомлюють і поважають потреби та почуття інших і діляться своїми власними, коригують свої слова та дії. Вони працюють над розвитком своїх соціальних, комунікативних та лідерських навичок, що допомагає їм стати більш компетентними у сфері спілкування та співпраці з іншими.

Соціальна відповідальність нерозривно пов'язана з соціальною безпекою. Соціальна відповідальність є гарантом соціальної безпеки загалом і особистої безпеки людини зокрема, засобом підтримання і зміцнення соціальної злагоди, цілісності суспільства, держави.

Загалом соціальна відповідальність у школярів сприяє формуванню позитивного характеру, готовності взяти на себе відповідальність і виявляти доброзичливість у стосунках з іншими, що сприяє побудові більш гуманного та рівного суспільства.

Методика формування соціальної відповідальності

Формування соціальної відповідальності в учнів є важливою складовою їх освіти і розвитку. Це допоможе виховати громадян, які розуміють свої обов'язки перед суспільством, здатні допомагати і підтримувати інших, турботливі та етичні у своїх вчинках. Формування соціальної відповідальності школярів відбувається у навчальній і в позанавчальній роботі.

Для того, щоб засвоєні учнями соціальні знання не залишалися на рівні формальної обізнаності з нормами поведінки, а втілювалися в життя, на уроках варто створити такі ситуації, щоб дитина відчула важливість і необхідність застосувати свої знання на практиці, збагачувала свій практичний досвід.

Перш за все, учні мають бачити позитивні практики соціальної відповідальності з боку родини й педагогів. Важливо, щоб дорослі були прикладом для дітей. Діти часто імітують поведінку дорослих, тому важливо продемонструвати їм відповідальне поведіння в соціальних ситуаціях, прояв турботи про інших та підтримку добродійних вчинків.

Як і в родині, так і в школі потрібно спонукати учнів до розмов та обговорення тем про цінності, соціальну відповідальність і етику. Розмовляйте з дітьми про права та обов'язки, про важливість допомоги іншим, доброзичливого ставлення до всіх людей. Дискусії з учнями на актуальні соціальні теми допоможуть розвивати їхні здібності критичного мислення і розуміння різних поглядів. Рольові ігри допоможуть учням відчути себе в різних ситуаціях та зрозуміти, як їхні дії впливають на інших. Розглядайте разом з учнями реальні випадки, пов'язані з відповідальними та неетичними діями, і просіть їх обговорити, як можна було б діяти краще. Запроваджуйте регулярну рефлексію, під час якої учні думають про свої дії і вплив, який вони мають на інших та довкілля.

На різних стадіях навчання можна проводити тренінги, які допоможуть учням розбиратися в складних ситуаціях, приймати рішення і діяти відповідально. Використання сюжетно-рольових ігор готує учнів до виконання майбутніх соціальних ролей, формує конкретні навички поведінки. В таких іграх учні імітують реальні ситуації та ролі. У сюжетно-рольовій грі відсутній готовий сценарій, безпосередній опис дій і вчинків героїв. Учасникам гри пропонується ситуація, яка потребує від них, відповідно до обраної ролі, самостійно обрати способи поведінки та вибудувати власну стратегію поведінки з партнерами по грі на основі засвоєних правил етикету. При чітко продуманій організації такі ігри дають для соціалізації школяра значно більше, ніж хороше оповідання чи просто бесіда. Також в учнів розвиваються уміння узгоджувати свої дії, думки з потребами товаришів, удосконалюються особистісні якості, виховується ціннісне ставлення до себе і навколишнього світу. Учні мають реальну можливість реалізувати себе, як активного учасника події чи діяльності, приміряти на себе ролі дорослих людей,

проявити власні здібності, особливості мислення і уяви тощо. Зацікавленість учня певною ситуацією спонукає його ідентифікуватися з дійовими особами і запропонувати їм свої варіанти поведінки. Учні самостійно, без підказки, приймають рішення у пропонуваній ситуації, що сприяє інтенсивному просуванню їх у моральному розвитку, накопиченню «банку життєвих ситуацій», який, у разі необхідності, може бути активізований.

Практична діяльність і соціально корисні справи передбачають організацію досвіду позитивної поведінки. Це може бути виготовлення годівниць для птахів і тварин, сувенірів для воїнів ЗСУ, приготування смаколиків для знедолених дітей тощо.

Події останніх років стали поштовхом до потужного розвитку волонтерства. Учні не залишаються осторонь. Необхідно залучати їх до участі у громадських заходах і волонтерській діяльності, наприклад, прибирання місцевих територій, відвідування літніх людей у притулках, допомога нужденним тощо. Волонтерство допоможе учням зрозуміти потреби інших і бути активними громадянами.

Розвиток соціальних навичок допомагає учням взаємодіяти з іншими, включатися в командну роботу, проявляти емпатію і розуміння, вирішувати конфлікти мирним шляхом. У команді можна навчитися бачити свої сильні і слабкі сторони. Високих результатів у групі вийде досягти тільки за умови, що кожен учасник буде перебувати на своєму місці. Лідер, аналітик, творча особистість і навіть людина, що вміє розряджати обстановку хорошим жартом. Завдання педагога знайти всім діяльність за інтересами і можливостями.

Ефективним засобом формування соціально відповідальної молоді є проектна діяльність. Участь учнів у реалізації проектів, які спрямовані на покращення со-

ціальної ситуації в їхньому середовищі, сприяють формуванню і розвитку навички. Це можуть бути проекти зі збору коштів на благодійність, волонтерські проекти, проекти зі збереження навколишнього середовища тощо.

Також потрібно залучати учнів до проектів зі створення соціально відповідальних ініціатив у школі або спільноті. Наприклад, створення програми з енергозбереження або розвитку екоініціатив тощо. Робота над проектом дозволяє сформувати вміння працювати з різноманітними інформаційними джерелами, проводити спостереження та робити детальні висновки, залучитися до пошукової діяльності, підвищити пізнавальну активність у засвоєнні знань. У ході реалізації проекту учні вчать співпрацювати з іншими, відкривають у собі здібності лідерів, відчувають себе членом команди, беруть на себе відповідальність. Так відбувається постійний соціальний розвиток.

У школі має панувати позитивний клімат та сформована спільнота соціально свідомих громадян, тому завданням кожного вчителя є створити позитивну атмосферу в класі, де всі учні почуватимуться впевнено, поважатимуть одне одного і можуть висловлювати свої думки без страху засудження. Потрібно заохочувати та визнавати соціально відповідальні дії учнів, щоб збудувати позитивне ставлення до такої поведінки шляхом запровадження різноманітних відзнак, популяризації діяльності. Просіть учнів складати звіти про свої соціально відповідальні ініціативи або презентувати свої дії і досягнення перед класом або шкільною громадою.

Практики впровадження менторських програм, коли старші учні або вчителі підтримують молодших у розвитку соціальної відповідальності та етичних цінностей, також сприяють формуванню соціальної відповідальності.

Позитивним прикладом є залучення батьків, місцевих лідерів, представників громадських організацій або фахівців до проведення уроків, де вони діляться своїми знаннями та досвідом з соціально відповідальних практик.

Формування соціальної відповідальності — це постійний процес, який вимагає часу та терпіння. Розвивати ці здібності учнів потрібно наскрізно в процесі всього навчання в школі та спільно з батьками. Часто позитивний досвід школи є прикладом для формування свідомо відповідальних батьків.

Використана та рекомендована література:

1. Басюк Н. А. «Людина і світ» з методикою викладання у початковій школі: навчально-методичний посібник / За ред. проф. О. А. Дубасенюк. — Київ: Центр навчальної літератури, 2012. 236 с.
2. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред.. О.В. Овчарук. К.: «К.І.С.», 2004. С. 45-51.
3. Василенко О. М. Розробка критеріїв і показників соціальної відповідальності учнів. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 7 (15). 2017. С. 41-44. URL: https://journals.uraua/sr_edu/article/view/107972
4. Гончарова-Горянська М. В. Розвиток соціальної компетентності дошкільнят. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: Зб. наук. праць. К., 2002. Кн.. 1. 305 с.
5. Козяр Г. В. Соціальна відповідальність як імператив правової держави: Доктор філософії: спец. 081 — Право. Право. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький. 2021.
6. Куниця Т. Ю. Виховання відповідальної поведінки в учнів 7—8-х класів загальноосвітньої школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 2008. 20 с.
7. Радченко О. В., Савченко І. Г. Ціннісний вимір соціальної відповідальності в демократичній державі: монографія Х.: Вид-во ХНУВС, 2008. 200 с.
8. Сабадуха О. В. Соціальна відповідальність як чинник розбудови громадянського суспільства: соціально-філософський аналіз : к.філос.н. : спец. 09.00.03 — Соціальна філософія та філософія історії. Житомирський державний університет імені Івана Франка. 2014.
9. Стаднік Н. В. Виховання відповідальності у дітей шестирічного віку у взаємодії сім'ї та школи: дис. канд. пед. наук. Інститут проблем виховання АПН України. К., 2009. 21 с.
10. Тернопільська В. І. Формування соціальної відповідальності старшокласників у позанавчальній діяльності: к.пед.н.: спец. 13.00.07 — Теорія і методика виховання. Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка. 2003.
11. Тищенко С. М. Виховання відповідальності школярів як педагогічна проблема. *Горизонти освіти*. 2011. № 2 (32). С. 156160.
12. Фурман О. Є. Соціальна відповідальність особистості як передумова розвитку громадянського суспільства. Науково-дослідна робота. Тернопільський національний економічний університет. 2018.
13. Social Responsibility and Ethics. URL: <https://pachamama.org/social-justice/social-responsibility-and-ethics>
14. What is social responsibility? URL: <https://asq.org/quality-resources/social-responsibility>

РЕСУРСИ

Соціальна відповідальність

Як працює соціальна відповідальність? Кейс SoftServe Ukrainian

19 вправ для самопізнання: розвиваємо соціальну компетентність

Соціальна компетентність учнів як чинник формування пізнавальної мотивації

Освітня програма позитивного розвитку «Соціальні та емоційні компетентності XXI століття»

НОТАТКИ

ЗДАТНІСТЬ ДІЯТИ АВТОНОМНО

Мета сформувати в учнів навички діяти автономно.

- Завдання**
- сформувати знання про навичку діяти автономно;
 - сформувати вміння діяти автономно в навчальній та соціальній діяльності;
 - сформувати установки до:
 - самостійності;
 - дисциплінованості;
 - тайм-менеджменту.

Інформація про навичку

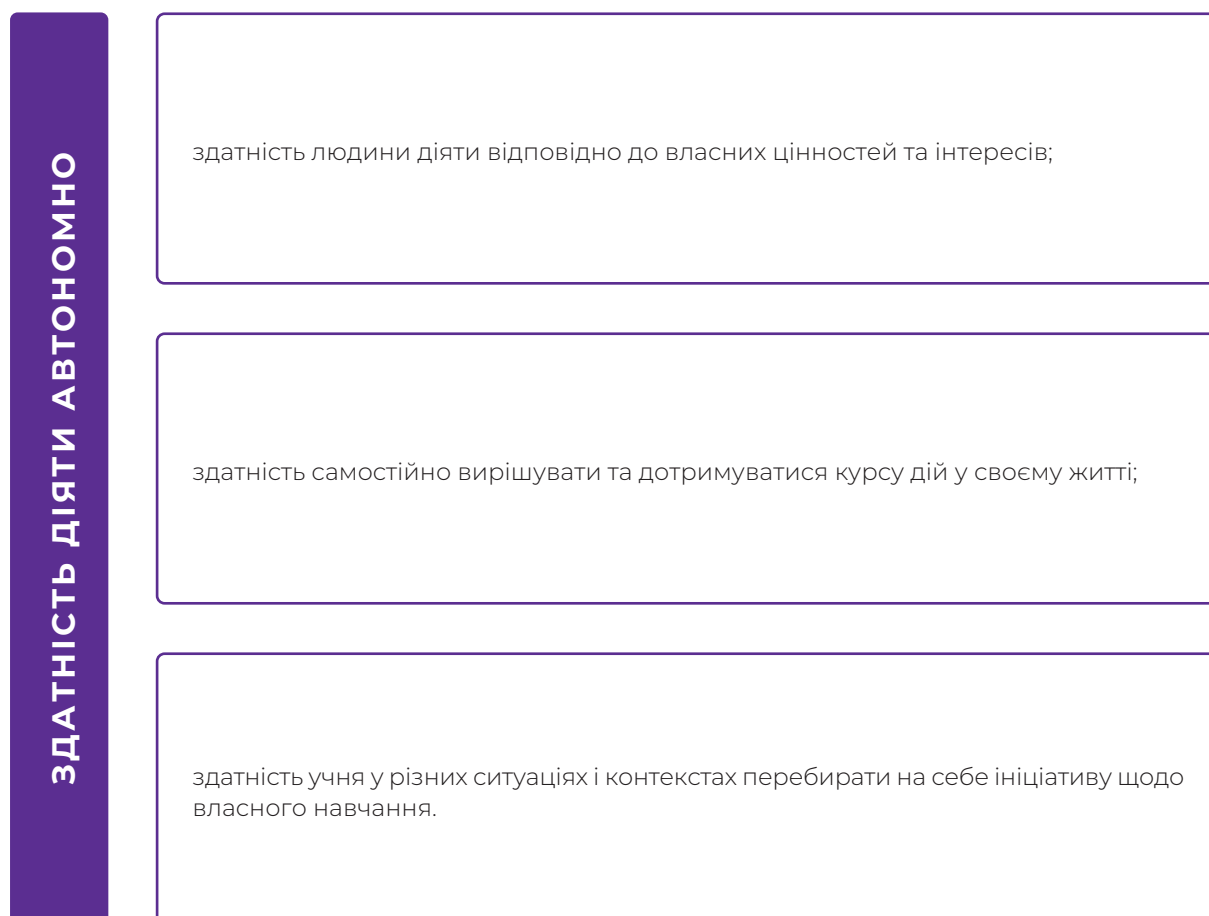

Рис. 17. Сутність поняття здатність діяти автономно

«Здатність діяти автономно» є важливою навичкою для учнів і особистої успішності, а також для розвитку навичок самоорганізації та самодисципліни. Ця навичка дозволяє учням бути незалежними, приймати власні рішення, відповідально виконувати завдання і розв'язувати проблеми без постійної підтримки і контролю з боку вчителів або батьків.

Розрізняють три варіанти автономії учня:

1) технічний варіант: учні можуть вчитися самостійно, без вчителя і наставника (наприклад, у центрі самонавчання);

2) психологічний варіант: учні володіють індивідуальними навичками, установками для «конструювання» тлумачення мови, що вивчається;

3) політичний варіант: учні беруть під постійний контроль процес навчання та його зміст.

Слід підкреслити, що автономія учня не є просто «абстрактним ідеалом», вона ґрунтується на «загальних компетенціях, навичках і діях», які фактично присутні в учнів.

Автономія учня часто розглядається як ключова компетенція, що гостро необхідна в постійно мінливому робочому світі. Таке розуміння терміну супроводжується ризиком того, що автономія учня сприймається насамперед як оптимізація успішності.

Для розвитку цієї навички учень має проявляти самостійність, самоорганізацію, самодисципліну, критичне мислення, самооцінку, ініціативність, вміння розв'язувати проблеми.

Самостійність у роботі учня є важливою як для навчання, так і для розвитку особистості. Коли учень діє самостійно, він розвиває низку цінних навичок і якостей, які стають корисними в майбутньому, коли він стикатиметься з різноманітними викликами і завданнями. Самостійний учень здатен

знаходити і збирати необхідну інформацію самостійно, без постійної допомоги дорослих. Він або вона знає, як користуватися різноманітними джерелами інформації, включаючи книги, Інтернет, експертів та ін., для того щоб зрозуміти тему або проблему, над якою він працює. Також важливим є вміння створити план для своєї роботи, визначити послідовність дій і зрозуміти, яким чином досягти мети. Він або вона не чекає, поки хтось скаже, що робити, а бере ініціативу і виконує свої завдання своєчасно і якісно, самостійно знаходить оптимальний підхід до розв'язання завдання. Учень, який діє самостійно, може аналізувати і оцінювати інформацію, робити висновки, ставити запитання і розв'язувати проблеми. В процесі виконання завдання важливо також вміти контролювати свою роботу, визначати, що потрібно зробити, і вносити корективи, якщо необхідно, вносити оригінальні ідеї і підходи в свою роботу.

Самоорганізація учня є важливою навичкою, яка допомагає ефективно впоратися з навчанням, завданнями та вимогами шкільного життя. Це вміння структурувати час, ресурси та дії для досягнення поставлених цілей та уникати зайвого стресу. Самоорганізація учня передбачає вміння структурувати свій робочий час та пріоритетувати завдання, планувати свої дії, встановлювати мету і розподіляти час. Педагогу потрібно навчити учня планувати свою роботу, визначити послідовність дій та кроки, які потрібно виконати для досягнення мети; встановлювати пріоритети у виконанні завдань; розподіляти свій час між різними завданнями та діяльностями; стежити за своїм прогресом, оцінювати свої досягнення і вносити необхідні корективи у свою роботу; самостійно встановлювати мету та знаходити мотивацію для досягнення її є важливою частиною самоорганізації; використовувати свої ресурси (наприклад, навчальні матеріали, підручники, технології) для оптимального виконання завдань; ставити перед собою

чіткі межі і включати періоди відпочинку і розвантаження для ефективного навчання; як розв'язувати проблеми і переборювати труднощі, які можуть виникнути в процесі навчання.

Самодисципліна учня — це важлива якість, що допомагає учневі досягати успіху в навчанні та особистому розвитку. Це вміння контролювати свої дії, управляти своїми емоціями та володіти собою, зосереджуватися на завданнях і дотримуватися встановлених правил та стандартів. Самодисципліна допомагає учневі бути більш організованим, відповідальним і стійким у досягненні своїх цілей, триматися плану, навіть коли немає нагадувань або контролю з боку інших. Розвивати самодисципліну допоможуть створення розкладу часу, постановка мети діяльності, встановлення винагород і системи мотивації, розвиток позитивних звичок і практикування медитації або методів релаксації для зниження стресу.

Основними індикаторами самоконтролю є такі: здатність утримувати себе від відволікаючих факторів і зосереджуватися на важливих завданнях або навчанні; брати на себе відповідальність за свої дії і результати, визнавати свої помилки і бути готовими їх виправляти; здатність планувати свій час і ресурси, ставити пріоритети і організувати свою роботу; уміння утримуватися від шкідливих звичок або спокус, які можуть заважати навчанню; володіння внутрішньою мотивацією для досягнення навчальних і особистих цілей; здатність витримувати труднощі та розчарування, які можуть виникати під час навчання, і продовжувати працювати над своїм розвитком; уміння реагувати на ситуації з почуттям спокою і розуміння, не даючи емоціям переважати розум.

Критичне мислення в аспекті автономної діяльності є ключовою навичкою, яка допомагає учневі самостійно аналізувати

і оцінювати інформацію, ставити запитання, робити висновки та приймати обґрунтовані рішення без зовнішнього впливу. Критичне мислення сприяє розвитку самостійності, оскільки учень може довіряти власним здібностям і здатності розпізнавати правильні рішення в різних ситуаціях. Індикаторами прояву критичного мислення в аспекті автономної діяльності є наступні: учень може критично оцінити зібрану інформацію, розрізняти факти від думок та оцінювати достовірність джерел; вміння критично оцінювати докази та аргументи, що підтримують певні твердження або позиції; може ретельно вивчити альтернативи і можливі наслідки різних варіантів дії перед тим, як приймати рішення; критично мислячий учень ставить запитання, щоб розібратися у складних ситуаціях і розкрити потенційні проблеми; здатність критично оцінювати свої власні дії, рішення і результати; вміння розпізнавати рекламні маніпуляції, переконатися у достовірності стверджень та формулювати обґрунтовані позиції.

Критичне мислення сприяє автономній діяльності, оскільки учень може самостійно приймати рішення, розв'язувати проблеми і здійснювати дії на основі своїх розсудів і обґрунтованих висновків. Вчителі можуть підтримувати розвиток критичного мислення, стимулюючи учнів аналізувати і розбиратися в інформації, а також надаючи можливості для обговорення й обміну думками з різних позицій. Також важливо навчати учнів аналізувати власні думки та рефлексувати над своїми власними діями для постійного зростання і розвитку.

Самооцінка учня в аспекті здатності діяти автономно відіграє важливу роль в розвитку самостійності та незалежності. Це вміння об'єктивно оцінювати свої здібності, знання, вміння та досягнення, що дозволяє учневі розуміти свої сильні сторони, а також ті аспекти, де є потреба у покращенні. Самооцінка сприяє авто-

номній діяльності, оскільки учень може зіставляти свої цілі і досягнення, самостійно приймати рішення та вдосконалювати свої дії. Основними індикаторами самооцінки є об'єктивність у своїй оцінці — реалістичне оцінювання своїх можливостей; здатність усвідомлювати свої переваги, недоліки, потреби та бажання — допомагає учневі розуміти, чого він хоче досягти і які кроки він має зробити для цього; вміння довіряти власним здібностям та переконанням допомагає учневі діяти автономно і проявляти ініціативу у своїх діях; позитивна самооцінка дозволяє учневі бачити себе як компетентну і здатну особистість, що здатна досягати успіху; уміння контролювати свої емоції допомагає учневі діяти об'єктивно та розсудливо, незважаючи на емоційний стан — здатність бачити своє особистісне зростання і ставити перед собою цілі для покращення своїх здібностей та навичок.

Ініціативність учня є важливою для автономної діяльності, оскільки вона дозволяє учневі брати на себе ініціативу у навчанні, розвитку та розв'язанні проблем. Ініціативність допомагає учневі бути активним учасником навчального процесу.

Вчителі та батьки можуть підтримувати розвиток ініціативності, створюючи стимулювальне середовище, де учень може виразити свої ідеї та діяти на їх основі, надавати можливості для вибору та вирішення завдань, а також заохочувати його до активної участі у навчанні та незалежному мисленні. Ініціативність в аспекті автономної діяльності проявляється через такі індикатори: самостійність — учень може самостійно приймати рішення та діяти без постійної вказівки вчителя або батьків; креативність — вміння розробляти нові ідеї, підходи і рішення, що дозволяє учневі діяти із зазначеними обмеженнями або змінювати стандартні методи навчання на більш ефективні; внутрішня мотивація до дій, що допомагає учневі ставити перед собою цілі і працювати над

їх досягненням; здатність брати ризики та впроваджувати нові ідеї, не боячись можливих невдач; вміння висловлювати свої думки та ідеї і діяти на їх основі, навіть якщо вони відрізняються від думок інших; здатність визначати свої цілі та розробляти план дій для досягнення їх; організовувати свої дії і ресурси для ефективної реалізації своїх ідей та цілей; уміння впоратися з труднощами та викликами, які можуть виникнути на шляху до досягнення мети.

Навичка «Здатність діяти автономно» розвивається з часом і вимагає практики. Вчителі та батьки можуть допомагати учням розвивати цю навичку, надаючи їм підтримку, простір для самостійних дій та відповідальності за свої вчинки.

Методика формування навички діяти автономно

Сформувати навичку учнів діяти автономно можливо шляхом використання ефективних методів та стратегій навчання. Перш за все, потрібно створити для цього сприятливе середовище, що забезпечуватиме позитивну та підтримувальну атмосферу в класі/ школі або дома, коли учні почуватимуться комфортно, усвідомлюватимуть власні цілі і навички, зможуть виражати свої думки та ідеї, а також проявляти ініціативу. Вчителі й батьки надаватимуть підтримку та похвалу за досягнення — це стимулювати їх до незалежного мислення та власних ідей.

Щоб розвивати здатність діяти автономно, вчителі та батьки можуть надавати можливість для власних досліджень, давати завдання зі стимулюванням критичного мислення, сприяти виробленню власної думки та ставлення до різних аспектів життя і навчання. Потрібно навчати учнів аналізувати і оцінювати інформацію, робити висновки та ставити запитання. Критичне мислення сприяє розвитку самостійності.

Завдання з високим рівнем відповідальності допомагають учням вчасно реагувати та приймати рішення самостійно.

Поступово дозволяти більше автономії учню, сприяти його самостійності в прийнятті рішень, але при цьому також надавати підтримку і навчати долати труднощі, які можуть виникнути на шляху до досягнення цілей. Також важливо давати учням можливість самостійно приймати рішення, діяти за власними інтересами і мотивацією, що допомагає розвивати самоорганізаційні навички. Коли учні мають можливість обирати між різними завданнями або підходами до навчання, то це сприяє розвитку власної ініціативи та самоорганізації.

Вчителі мають надавати учню конструктивний зворотний зв'язок і визнання за досягнення, а також заохочувати його до самоаналізу і рефлексії.

Учнів треба навчати аналізувати свої дії, виокремлювати сильні та слабкі сторони, а також планувати кращі підходи до майбутніх завдань.

Похвала за самостійність та незалежність може стимулювати учня до подальшого розвитку цих якостей. Також важливо сприяти позитивному ставленню до помилок і навчати учнів розглядати їх як можливість для вдосконалення і розвитку.

Робота у групах, або партнерство, може допомогти учням навчитися проявляти ініціативу, ділитися ідеями та вирішувати спільні завдання, навички співпраці. Розвитку автономності сприяє заохочення учнів до впровадження творчих рішень і розробки власних проєктів

Широкі можливості для підготовки учнів до творчої праці і самостійного здобування знань дають самостійне виконання практичних завдань учнями. В цьому випадку учень сам без допомоги інших повинен знайти шляхи розв'язку, правильно

виконати всі побудови, перетворення, обчислення та інше. В такому випадку мислення учня працює найбільш інтенсивно. Він отримує практичні навички роботи в ситуації, з якою йому доведеться неодноразово зустрічатися у своїй діяльності.

Власний приклад, демонстрація автономії та ініціативи у своїй роботі та поведінці надихатимуть учнів на самостійність. Проте самостійна робота учнів на уроках має і свої недоліки: докладені зусилля учня можуть не дати бажаного результату, якщо він недостатньо підготовлений до розв'язання цього завдання; не кожен учень завжди уважно слухає рекомендації до розв'язування, в результаті хід міркування не завжди може бути правильним чи достатньо повним; під час самостійного виконання завдань процеси мислення учнів не можуть бути проконтрольовані вчителем; учень, що не засвоїв матеріал, може повторювати одну і ту саму помилку неодноразово, закріплюючи неправильний алгоритм дії. Тому самостійна робота учнів повинна гармонійно переплітатися з іншими формами роботи, постійним контролем знань, своєчасною корекцією їхніх умінь і навичок. Проведення самостійної роботи з учнями потребує від учителя значної ґрунтовної підготовки. Введення елементів інтерактивних технологій у поєднанні з іншими технологіями спонукає учнів до глибокого розуміння і засвоєння вивченого матеріалу.

Розвиваючи навичку діяти автономно, важливо пам'ятати, що це процес, який вимагає часу та практики. Поступово учні набуватимуть досвіду та впевненості в своїх здібностях, стаючи більш самостійними та ініціативними.

Привчати дітей до самостійного виконання певних завдань потрібно змалечку. На кожному уроці вчитель повинен планувати, які навички самостійної роботи отримає учень.

Використовувати елементи автономної роботи можна на різних етапах уроку, враховуючи певні вікові особливості учнів, ступінь їхньої підготовленості до цього. У початковій школі формуються навички самостійного виконання посильних вправ, а вивчення нового матеріалу та розв'язування вправ підвищеної складності переважно здійснюється за допомогою та за активної підтримки вчителя.

Для розвитку індивідуальної автономії учня завжди необхідна взаємодія із соціальним середовищем. Відповідно необхідно знайти баланс між свободою, яку можуть і повинні мати безпосередньо учні, і діяльністю, що контролюється навчальним середовищем, так, наприклад, як інструкції і підтримка з боку вчителя або інших учнів.

Використана та рекомендована література:

1. Бедлінський О. І., Бедлінський В. О. Вплив творчості на розвиток самостійності. URL: <https://cutt.ly/WwR3LK7V>
2. Богдановська Л. Розвиток пізнавальної самостійності учнів на уроках всесвітньої історії засобами інформаційно-комунікаційних технологій: к.пед.н.: спец. 13.00.02 — Теорія і методика навчання (з галузей знань). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. 2011.
3. Дмитрієнко Н. Є. Теретичні передумови виникнення автономного навчання. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2018/60/part_1/16.pdf
4. Каяліна С. В. Розвиток пізнавальної самостійності учнів засобами комп'ютерної техніки на уроках хімії: к.пед.н.: спец. 02 — Теорія і методика навчання (з галузей знань). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. 2004.
5. Ковальчук В. І. Ефективний урок: технології, структура, аналіз. К.: Шк. світ, 2011. 120 с.
6. Ковальчук В. І. Інноваційні підходи до організації навчального процесу. — 2-е вид. доп. і перероб. К.: Шк. світ, 2011. 128 с.
7. Ковальчук В. І. Створення сприятливого навчального середовища. Тренінги. / за заг. ред. В. Ковальчука, упорядкування Л. Галіцина К.: Шк. світ, 2011. 128 с.
8. Марія Джованна Тіссінарі. Впровадження автономії у навчальні програми. URL: <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/kul/mag/20979682.html>
9. Освітні технології : навчально-методичний посібник / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; за заг. ред. О. М. Пехоти. Київ: А. С. К., 2001. 256 с.
10. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. Посібн. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
11. Садовнікова О. П. Розвиток творчої самостійності учнів колегіумів у процесі вивчення української мови: к.пед.н.: спец. 13.00.02. — Теорія і методика навчання (з галузей знань). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. 2008.
12. Самостійна робота учнів як розвиток їхньої автономії та свідомого ставлення до організації іноземної мови. URL: <http://surl.li/judke>
13. Слєпкань З. І. Методика навчання математики: Підручник для студентів математичних спеціальностей педагогічних вузів. К., 2000. 512 с.
14. Тадеєв В. О. Неформальна математика. 6-9 класи. Навчальний посібник для учнів, які хочуть знати більше, ніж вивчається у школі.-Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2003. 288 с.
15. Чабанна Н., Полященко І. Мультимедіа на уроці. Завуч. К.:Шкільний світ, 2008. № 27.
16. Шрагіна Л. І. Технологія розвитку креативності. К.: Шкільний світ, 2010. 160 с.
17. Nodari Cl. Autonomie und Fremdsprachenlernen. Fremdsprache Deutsch, Zeitschrift fbr die Praxis des Deutschunterrichts. 1996. Sondernummer. P. 7.
18. Holec H. Autonomy and Foreign Language Learning. Oxford: Pergamon, 1981. 156 p.

19. Wicke Rainer E. Aktiv und kreativ lernen. Projektorientierte Spracharbeit im Unterricht. Ismaning: Max Hueber Verlag, 2004. 208 s.

20. Faye Tucker. What is autonomy and why does it matter? URL: <http://surl.li/lstkj>

РЕСУРСИ

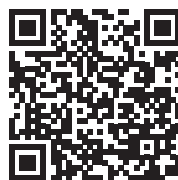
Формування навичок самостійності учнів як засіб розвитку креативної особистості

Найкраща книга для підлітків, щоб стати успішним | 7 звичок високоефективних підлітків. Шон Кові

10 кроків до самостійності. Частина 1. Онлайн-курс для вчителів початкової школи

Уміння вчитися як базова компетентність. Як опомогти дітям самостійно вчитися в умовах війни?

10 кроків до самостійності. Частина 2. Онлайн-курс для вчителів початкової школи

НОТАТКИ

Розділ 4. Формування громадянських навичок

ГРОМАДЯНСЬКА СВІДОМІСТЬ

Мета сформувати в учнів навички громадянської свідомості.

Завдання

- сформувати знання про громадянську свідомість;
- сформувати вміння дотримуватись прав та обов'язків у життєдіяльності;
- сформувати установки до:
 - відповідальності;
 - ініціативності;
 - критичного мислення;
 - дієвості.

Інформація про навичку

ГРОМАДЯНСЬКА СВІДОМІСТЬ

вміння бути відповідальним громадянином, брати конструктивну участь у житті країни, поважати права людини, відповідально ставитися до навколишнього середовища, знати свої права та виконувати свої обов'язки;

визнання того, що кожен громадянин — за суспільство, а справжні інтереси суспільства — це інтереси громадянина;

усвідомлення молодою людиною приналежності до певної громади і оволодіння нею відповідними громадянськими цінностями (патріотизм, відданість співвітчизникам, потреба діяти на користь України, свідоме ставлення до існуючих у суспільстві норм, пошана традицій та звичаїв).

Рис. 18. Сутність поняття громадянська свідомість

Створення умов для ефективної реалізації громадянського потенціалу молодого покоління у процесі становлення демократичного суспільства в Україні особливо нагальне і важливе. Оволодіння молодим поколінням високим рівнем громадянської компетентності є необхідним чинником у розвитку громадянського суспільства та правової держави в Україні.

Громадянська свідомість є базовою цінністю, критичною для розвитку як суспільства, так і особистості. Громадянська свідомість визначає основний вектор людської діяльності. Виховання патріотизму, формування громадянських якостей, поваги до особистості та прав людини, стійких уявлень про світ, суспільство, державу, основні соціальні зв'язки й відносини, політичні й правові засоби регулювання громадського життя покликані підготувати здобувача освіти до відповідального та осмисленого життя й діяльності в демократичній правовій державі.

Формування громадянської свідомості учнів є важливим завданням освіти, спрямованим на створення активних, відповідальних та свідомих громадян. Громадянська свідомість включає розуміння прав та обов'язків громадян, взаємодії із суспільством, поваги до прав людини, толерантності, розуміння значення громадської участі та активності.

Формування громадянської свідомості починається у ранньому віці з формування громадянської позиції дитини. Цей процес починається з того моменту, коли дитина починає усвідомлювати себе членом спільноти. В цей час в неї формуються певні моральні якості, нахили, вольові якості, здібності. Значний вплив на цей процес мають батьки, соціальне оточення, моделі навчання і виховання. В дітей появляється природня потреба в діяльності відповідно до соціальних норм і очікувань соціуму, вона починає усвідомлювати потребу роби-

ти не тільки те, що їй хочеться, а й те, чого очікує від неї близьке соціальне оточення, а пізніше — соціальні групи, до яких вона вступає у процесі навчання, виховання, трудової діяльності. Так у дитини формується почуття обов'язку, суспільні зобов'язання. Громадянська позиція виробляється поступово у процесі розуміння дитиною того, що відбувається у світі, та передбачає її становлення як незалежного члена суспільства, добровільне дотримання стандартів поведінки, усвідомлення політичних та економічних обов'язків, участь у суспільних подіях, усвідомлення підтримки конституційної демократії, визнання людської гідності. Громадянська позиція є надзвичайно важливою для повноцінного функціонування політичної системи та індивіда, вдосконалення суспільства.

Методика формування громадянської свідомості

Дієвим засобом формування громадянської свідомості в учнів є залучення учнів до активної діяльності. Одним із прикладів є учнівське самоврядування. Громадянська свідомість — це здатність людини розуміти свої права та обов'язки, брати участь у суспільних процесах, розвивати патріотичні почуття та відчуття приналежності до своєї країни та громадянського співтовариства. Беручи участь в учнівському самоврядуванні, учні мають можливість брати на себе відповідальність за різні аспекти шкільного життя, такі як організація заходів, співпраця з учителями та адміністрацією. Це сприяє розвитку в учнів відчуття відповідальності за свою школу та довкілля. Також вони мають можливість брати участь у прийнятті рішень, що стосуються їхнього навчання та життя в школі. Це розвиває навички аналізу, критичного мислення та сприяє зростанню учнівської активності. В процесі діяльності в учнів розвиваються навички співпраці, колективної роботи та комунікації. Учні

вчаться взаємодіяти з однолітками, вчителями, адміністрацією та іншими членами громадськості, що є важливим аспектом громадянської свідомості. Самоврядування надає можливість учням розвивати лідерські якості, такі як організаційні здібності, комунікативність, вміння приймати рішення тощо. Ці навички є важливими для активної участі в громадському житті. Шляхом організації різноманітних заходів та проєктів, спрямованих на підтримку патріотичних цінностей та традицій, учнівське самоврядування може сприяти формуванню патріотичної свідомості та почуття приналежності до своєї країни. Учнівське самоврядування створює сприятливі умови для розвитку особистості, активної громадянської позиції та залученості до суспільних процесів, що впливає на формування громадянської свідомості учнів.

У Новій українській школі розроблені й впроваджуються програми громадянської освіти. Процес формування громадянської свідомості починається із навчання прав та обов'язків громадян. Важливо знайомити учнів з Конституцією, законами та основними правами й обов'язками громадян. Це допоможе розуміти їх важливість та відповідальність перед суспільством. Серед ефективних проєктів є «Конституція для всіх: і великих, і малих». Це перша у світі віршована Конституція України. Команда проєкту популяризує Конституцію серед учнівської молоді через конкурси, зустрічі тощо.

Залучення учнів до проєктної діяльності дозволить учням розв'язувати завдання, пов'язані з реальними громадськими проблемами, які вони могли б досліджувати та шукати способи їх вирішення.

Вчителям важливо підтримувати участь учнів у громадських заходах, проєктах, допомагати організовувати шкільні акції та волонтерські заходи. Це надасть їм можливість діяти на благо суспільства. Вчителі та батьки можуть виступати як

приклад активних громадян, демонструючи учням позитивні аспекти громадської участі, волонтерства та підтримки інших людей. Залучення учнів до громадського партнерства шляхом співпраці з громадськими організаціями та інституціями, які займаються громадською діяльністю, надихатиме їх на активність та включеність до різних суспільно корисних справ.

В умовах школи вчителі мають допомогти учням самовизначитися щодо суспільно-політичних подій через навіювання конкретних політичних ідей, вивчення із учнями різних суспільних течій. Для цього можна використовувати новини, статті, фільми або документальні стрічки, які стосуються громадянської тематики, для стимулювання обговорення у класі.

Потрібно стимулювати учнів висловлювати свою думку з приводу подій і проблем, що відбуваються в суспільстві, та слухати думки і сприймати погляди інших. Цьому сприятимуть проведення конференцій, семінарів, круглих столів, дебатів тощо. Вони допомагають вводити молоде покоління в систему цінностей демократичного суспільства, що передбачає формування в нього основ громадянської культури.

Дієвою формою генерування громадянської свідомості учнів є симуляційні ігри, в яких учні можуть виконувати різні ролі у суспільстві та розв'язувати громадські проблеми. Це допоможе розвивати їх критичне мислення та емпатію.

Прикладом такої гри є «Український парламент». Гра наближена до реалій. Учні об'єднуються в групи за назвами відповідних партій. У грі кожен учень може відчувати себе членом парламенту та брати участь у процесі створення законів, розбирати конфлікти інтересів різних осіб та груп. Такий процес навчає учнів визначати шляхи уникнення конфліктів, розв'язання їх під час переговорів, дебатів або шляхом пошуку компромісів.

Гра має три рівні, кожен із яких учень може використовувати на уроці індивідуально. Спочатку учні вчаться розробляти законопроекти для розвитку школи, потім міста й держави. Законопроекти, що розглядаються в іграх, мають актуальний характер і спрямовані на вирішення проблем, з якими люди стикаються в реальному житті. Вчитель може стежити за успішністю гравців та надає зворотний зв'язок.

Проте кожен учень уже несе індивідуальну відповідальність за свої дії. Важливо у рольовій грі попередньо обговорити траєкторію поведінки учасників у певній ситуації. Обов'язковим має бути етап рефлексії, щоб учні змогли проаналізувати необхідність та ефективність тієї чи іншої моделі поведінки. Звісно, багато в чому рольова поведінка визначається навчальним матеріалом, але моральна спрямованість також впливає на варіант поведінки. За допомогою ігор можна моделювати різні суспільні проблеми. Ігри базуються на чітких навчальних цілях та є допоміжними матеріалами, які можна інтегрувати з планами уроків.

В ігровій діяльності учні опановують теорію через практичну діяльність, вирішуючи конкретні завдання. По завершенні гри учні бачать конкретні результати. Також в іграх завжди присутній елемент навчання й підсилюється роль учня.

Доцільно організувати також екскурсії для учнів до органів державної влади, влаштовувати зустрічі з її представниками.

Важливо зазначити, що формування громадянської свідомості є процесом, який відбувається протягом усього періоду навчання в школі та потребує постійної підтримки вчителів, батьків, адміністрації та стейкхолдерів школи. Громадянська освіта

допоможе учням стати активними та свідомими громадянами, готовими до активної участі в суспільстві та його подальшого розвитку.

Використана та рекомендована література:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади : наук. вид. К.: Либідь, 2003. 280 с.
2. Боришевський М. Виховання громадянської свідомості особистості. Педагогічна газета. 2001. 5. С. 5.
3. Клюзко К., Колесник Л. Громадянська освіта: мистецтво творити зміни. Київ: Компринт, 2020. 74 с.
4. Зарванська Л. Процес формування громадянської свідомості та громадянської позиції молоді. URL: <https://core.ac.uk/download/17035409.pdf>
5. Ковальчук В. І. Виховання громадянської свідомості молоді в контексті освітніх реформ: досвід США. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2015. Вип. 2. Т. 5. С. 102-105.
6. Компетентності для культури демократії. Живемо разом як рівноправні громадяни в культурно багатоманітному демократичному суспільстві. URL: <https://rm.coe.int/version-ukrainienne-240418/16807c886e>
7. Мороз А. С. Формування активної громадянської позиції молоді як запорука успішної інтеграції України до світового співтовариства. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/31681>
8. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23.
9. Читай В. Літературно-художнє видання «Конституція для всіх: і великих і малих». Видавничий дім «Панорама». Львів, 2021. С. 148.
10. Civic Consciousness. URL: <https://www.toppr.com/ask/content/concept/civic-consciousness-204056/>

РЕСУРСИ

Асоціація
«Нова Доба»

Навчальний курс
«Добробут планети:
що має знати й може
вміти кожен»

Формування
національної
та громадянської
свідомості
особистості

Онлайн-курс
«Усе, що треба знати
для забезпечення
прав підлітків
в Україні»

Підбірка відео
з громадянської
освіти

Міжнародна
освітня онлайн-
платформа «Живемо
в демократії»

НОТАТКИ

ВОЛОНТЕРСТВО

Мета сформувати в учнів навички волонтерської діяльності.

- Завдання**
- сформувати знання про волонтерство;
 - сформувати вміння здійснювати волонтерську діяльність;
 - сформувати установки до:
 - емпатії;
 - взаємодопомоги;
 - комунікативності;
 - командної роботи.

Інформація про навичку

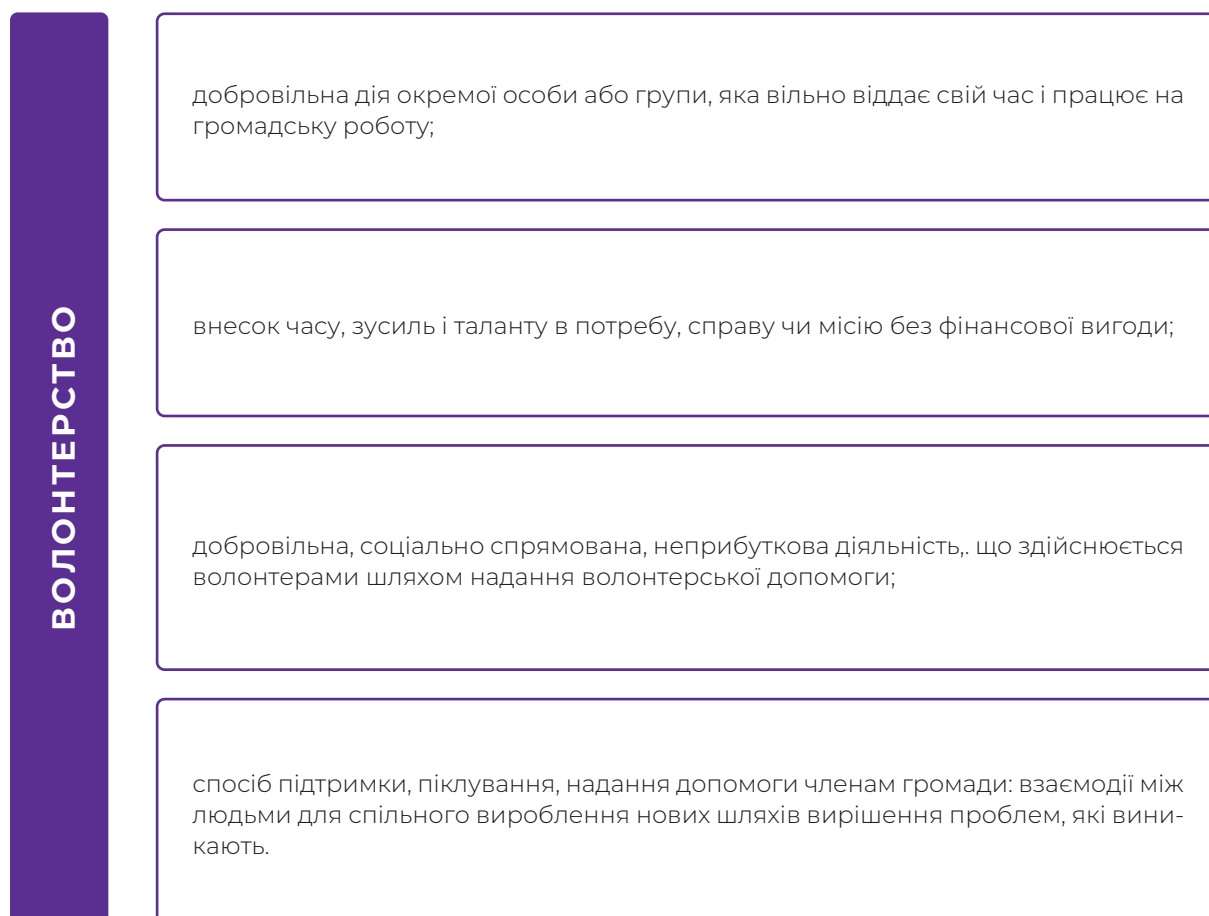

Рис. 19. Сутність поняття волонтерство

Позитивною тенденцією нашого часу є посилення громадянського руху, який характеризується участю громадян у зміні всіх аспектів життя країни. Наразі формується нові стосунки в суспільстві, що дозволяє вирішувати багато проблем. Такий рух називають волонтерством, яке в сучасних умовах розглядається як глобальний процес об'єднання людей, які прагнуть зробити внесок на благо свого оточення та світової спільноти. Волонтерська діяльність є основою розвитку громадянського суспільства. Вона втілює в себе найшляхетніші прагнення людства — прагнення миру, свободи, безпеки та справедливості для всіх людей. Волонтерська діяльність в Україні в останні роки стала масовою, що дозволяє говорити про неї, як про суспільне явище та як про важливу складову діяльності недержавних організацій і окремих людей.

Сьогодні волонтерство стало одним із пріоритетних напрямів діяльності школи. До діяльності закладу залучаються люди, що на добровільній основі ведуть різноманітні заняття, залучаються до проведення акцій, реалізують проекти тощо. Шляхом спрямованості ресурсів школи на розвиток громади, самоврядування, співпраці з громадською організацією батьків, упровадження традицій та практик громадянської активності успішно розвивається партнерство школи та громади.

Волонтерство полягає в тому, що людина приділяє частину свого часу для допомоги людям у спільнотах. Волонтери підтримують спільноти та доповнюють їх у свій власний унікальний спосіб, використовуючи різноманітні навички, знання та досвід.

До волонтерського руху можуть долучатися учні, яким виповнилося 14 років, а молодші школярі — тільки у співпраці та взаємодії з педагогами та батьками. Метою волонтерського руху в закладі загальної се-

редньої освіти є формування в учнів лідерських навичок та виховання майбутнього покоління соціально активних громадян.

Волонтерська діяльність базується на таких критеріях:

1. *Діяльність без очікування фінансової винагороди.*

Основним критерієм волонтерства є те, що людина здійснює цю діяльність без очікування будь-якої фінансової винагороди. Безперечно, винагороджувати волонтерів можна і потрібно — як морально (наприклад, усні та публічні подяки), так і матеріально (скажімо, футболка чи блокнот з логотипом організації), так само, як потрібно компенсувати витрати, пов'язані з волонтерською діяльністю (наприклад, гроші на проїзд). Однак основним критерієм є те, що із самого початку людина розуміє, що її робота не передбачає фінансової винагороди.

2. *Діяльність, яка здійснюється з власної волі.*

В основі волонтерської діяльності — усвідомлене бажання людини, а не зовнішній тиск. Так, якщо школяр вирішив ходити за покупками для бабусі, яка живе поруч, це буде волонтерством. Якщо ж його до цього змусили батьки чи вчителі, то це не волонтерство, оскільки така діяльність здійснюється під тиском.

3. *Суспільно корисна діяльність.*

Цей критерій допомагає відрізнити волонтерство від просто проведення вільного часу. Наприклад, граючи у футбол, гравці не очікують фінансової винагороди, вони це роблять з власної волі, але користь отримують вони ж самі. Але якщо футболісти грають матч, метою якого є збір коштів на благодійну діяльність, то це сміливо можна назвати волонтерством, оскільки чітко видно суспільну користь такої гри.

4. Діяльність у вільний від основного заняття час.

Якщо така суспільно корисна діяльність, як збір коштів на благодійність, належить до посадових обов'язків людини і вона за це отримує фінансову винагороду, то це не може вважатися волонтерством. Натомість, якщо ця ж людина залучає кошти у свій позаробочий час і без фінансової винагороди, це буде волонтерством.

Методика формування навички волонтерства

Волонтерська діяльність школярів має ґрунтуватися на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості. Для організації волонтерського руху в закладі загальної середньої освіти потрібно:

- отримати згоду батьків кожного учня;
- залучення до діяльності тільки добровільно;
- видати наказ по школі;
- проводити навчання волонтерства:
- волонтерська програма чи захід мають бути посилюючими для дітей.

Формування навички волонтерства в учнів — це важливий і цінний процес, який сприяє їхньому особистісному розвитку, вихованню соціальної відповідальності та активності. Основна ідея полягає в тому, щоб мотивувати і залучити до волонтерської діяльності різні вікові групи дітей та учнівської молоді, виховувати у них чуйне ставлення до потреб і проблем інших людей, навчати поведінки у різних життєвих ситуаціях і з різними суб'єктами соціальної взаємодії.

Волонтерську діяльність можна проводити як індивідуально, так і групами учнів.

Перш ніж розпочати волонтерську діяльність, потрібно провести інформаційні заняття для учнів про те, що таке волонтерство, які його типи і як вони можуть допомагати іншим. Підкреслити важливість спільної допомоги і підтримки.

Вчителі зазвичай виступають ініціаторами конкретних волонтерських проєктів, організують волонтерські заходи або проєкти в рамках школи чи спільноти, в яких можуть брати участь учні. Наприклад, прибирання території, збір пожертв для благодійних організацій, допомога місцевому притулку для тварин тощо. Приклад учителів та інших дорослих надихає учнів.

Для великих проєктів доцільно створювати волонтерські групи. Заохочуйте учнів об'єднуватися в групи для спільної реалізації проєктів. Групова діяльність може сприяти формуванню командних навичок та більш ефективній роботі.

Вчителі мають сприяти участі учнів у реальних волонтерських проєктах, де вони зможуть здобути практичний досвід, розвинути навички взаємодії з іншими та робити реальний внесок.

Важливо підтримувати і визнавати зусилля учнів, які долучаються до волонтерської діяльності. Влаштовуйте невеликі відзначення, цікаві заходи чи події для волонтерів. Діліться історіями успіху волонтерів серед учнів, розповідаючи про те, як їхня допомога приносить позитивні зміни в життя інших людей та спільноти. Після завершення волонтерських заходів проводьте обговорення і рефлексію, де учні зможуть поділитися своїми враженнями та здобутими уроками.

Волонтерську роботу в школі можна також організувати шляхом створення кількох волонтерських ініціативних груп з числа учнів різних класів, об'єднаних за інтересами та на добровільній основі. Такі волонтерські групи можуть бути як різновіковими (з числа учнів класів основної і стар-

шої школи), так і з ровесників (наприклад, кілька загонів в одному класі або з паралельних класів). Утворення кількох загонів сприятиме реалізації природної потреби дітей у змаганні та здоровій конкуренції.

Волонтерські проекти в школі можуть мати різне спрямування. Відзначимо найпоширеніші.

«Весняний тиждень добра» — волонтерська акція, метою якої є реалізація численних добродійних корисних справ для тих, хто їх потребує, привернути увагу громадськості до важливої ролі волонтерської допомоги в суспільстві та залучення до участі в ній окремих громадян та організацій.

«Любов'ю збережемо мир в Україні», метою якого є залучення молоді до соціально-волонтерського руху й спрямування на відродження історії України, зміцнення її прав та свобод у міжнародній спільноті цивілізованих країн світу, допомога військовослужбовцям, збереження історичної пам'яті на основі реальних фактів, створення літопису історії проекту.

Благодійний проект *«Відкрий серце добру»*, спрямований виховати в учнів та молоді почуття доброти, чуйності, доброзичливості, поваги та взаємоповаги, милосердя. Метою проекту є популяризація ідеї добродійності серед учнів закладу освіти, а також усіх мешканців району через їхню безпосередню участь у проекті. Зробити свято для тих, хто потребує допомоги, тяжко хворіє або не має батьків. Привернути увагу громадськості до цієї проблеми.

Благодійні ярмарки — продаж дитячих виробів декоративно-прикладного мистецтва, малюнків, поробок із вторинної сировини, створення рекламних соціальних буклетів, щоб привернути увагу громадськості, організація благодійних концертів за підтримки громадських організацій, установ, батьків на допомогу лікарням, школам-інтернатам, дитячим будинкам, військо-

вослужбовцям, літнім людям. Також учні можуть організувати збір пожертв для благодійних організацій, проводити акції зі збору речей для потребуючих, відвідувати лікарні чи підтримувати ветеранів

Особливої популярності серед учнівської молоді набувають проекти, що реалізуються у співпраці із партнерами закладу освіти:

Проект *«Від дитини до дитини»*, організатором якого є БО БФ «Здорове дитинство без меж» у співпраці із лідерами учнівського самоврядування. Метою проекту є залучення активних, небайдужих та самодостатніх дітей, здатних до співчуття, до благодійних акцій, які покликані допомагати дітям.

Проект *«Амбасадори дитинства»*, де учні та вчителі закладу активно долучаються до ініціатив, спрямованих на підтримку дітей, що постраждали під час військових дій на території України, дітей-переселенців, дітей-сиріт, дітей, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Проект *«Україна без сміття!»*, метою якого є виховання у школярів екологічної культури, залучення до волонтерських проектів, спрямованих на захист природи.

Проект з благоустрою шкільної території. Волонтери долучаються до прибирання та озеленення шкільного подвір'я, створення клумб, догляду за рослинами, виготовлення годівниць для птахів та іншої діяльності з покращення шкільної території.

Щоб волонтерство набуло ціннісного змісту, в ньому мають брати участь усі учасники освітнього процесу: учні, батьки, адміністрація, стейкхолдери. Педагоги мають сприяти можливостям для учнів ініціювати волонтерські акції, залучати до волонтерського руху представників громади — і як «експертів» у конкретній галузі, і як тих осіб, що володіють найціннішим волонтерським ресурсом — прагненням змінити світ на краще.

Для усвідомлення цінності своєї добродійної діяльності, підкріплення мотивації для подальшої участі у волонтерському русі школярам необхідно забезпечити соціальну рефлексію, тобто можливість побачити себе і результати своєї діяльності сторонніми очима, допомогти їм проаналізувати власні досягнення і труднощі, що сприятиме розвитку їхньої самосвідомості і особистісному зростанню.

В жодному разі не можна однозначно критикувати чи негативно оцінювати зусилля дітей допомогти іншим. Краще навчити робити їх це найліпшим чином — компетентно, не принижуючи інших, зберігаючи особистісну гідність.

Використана та рекомендована література:

1. Алексєєнко Т. Ф., Данілова А. П., Конончук А.І., Куниця Т. Ю. Добродійна діяльність школярів: методичні рекомендації. Ніжин: Видавець 1111 Лисенко М. М., 2015. 104 с.
2. Вайнола Р. Х., Капська А. Й., Комарова Н. М. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку. К.: Академпрес, 1999. 112 с.
3. Волонтерство та громадсько-активні школи. URL: [https:// osvita.ua/school/method/1505/](https://osvita.ua/school/method/1505/)
4. Волонтерство як інструмент навчання. URL: <https://nus.org.ua/articles/volonterstvo-yak-instrument-navchannya/>
5. Громадсько-активні школи в Україні: Кроки до дій: Посібник зі створення та управління громадсько-активною школою. *Всеукраїнський фонд «Крок за кроком»*. 2-е вид. Київ: СПДФО Парашин К. С., 2008. 164 с.
6. Закон України «Про волонтерську діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>.
7. Ковальчук В. І. Реалізація Міжнародного стандарту «Волонтерство» в громадсько-активних школах м. Києва. *Зб. наук. праць: Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання*. Т. III (5). 2015. С. 327-334.
8. Товкало М. Я. Стандарти громадсько-активної школи: волонтерство: навчально-методичний посібник / Під заг. ред. Даниленко Л. І., К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 52 с.
9. Школа волонтерів: Навчальний посібник / За заг. ред. Г. С. Скитьової [Авторський колектив: Брик Я. А., Говорун Н. В., Дементьєв В. В., Лашук О. М., Мельник О. В., Потій О. В., Скитьова Г. С., Тищенко М. П.]. К: 2016. 166 с.
10. Volunteering. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Volunteering>
11. What is volunteering? URL: <https://www.swan.wa.gov.au/services-and-community/volunteering>

РЕСУРСИ

Добродійна діяльність школярів

Навчальний курс «Волонтерство під час війни»

Методичні рекомендації щодо організації волонтерської діяльності у закладах загальної середньої освіти

БЕЗПЕКА

Мета сформувати в учнів навички безпеки.

Завдання

- сформувати знання про безпеку;
- сформувати вміння безпечно поводитись в освітньому середовищі і житті;
- сформувати установки до:
 - стійкості;
 - критичного мислення;
 - відповідальності.

Інформація про навичку

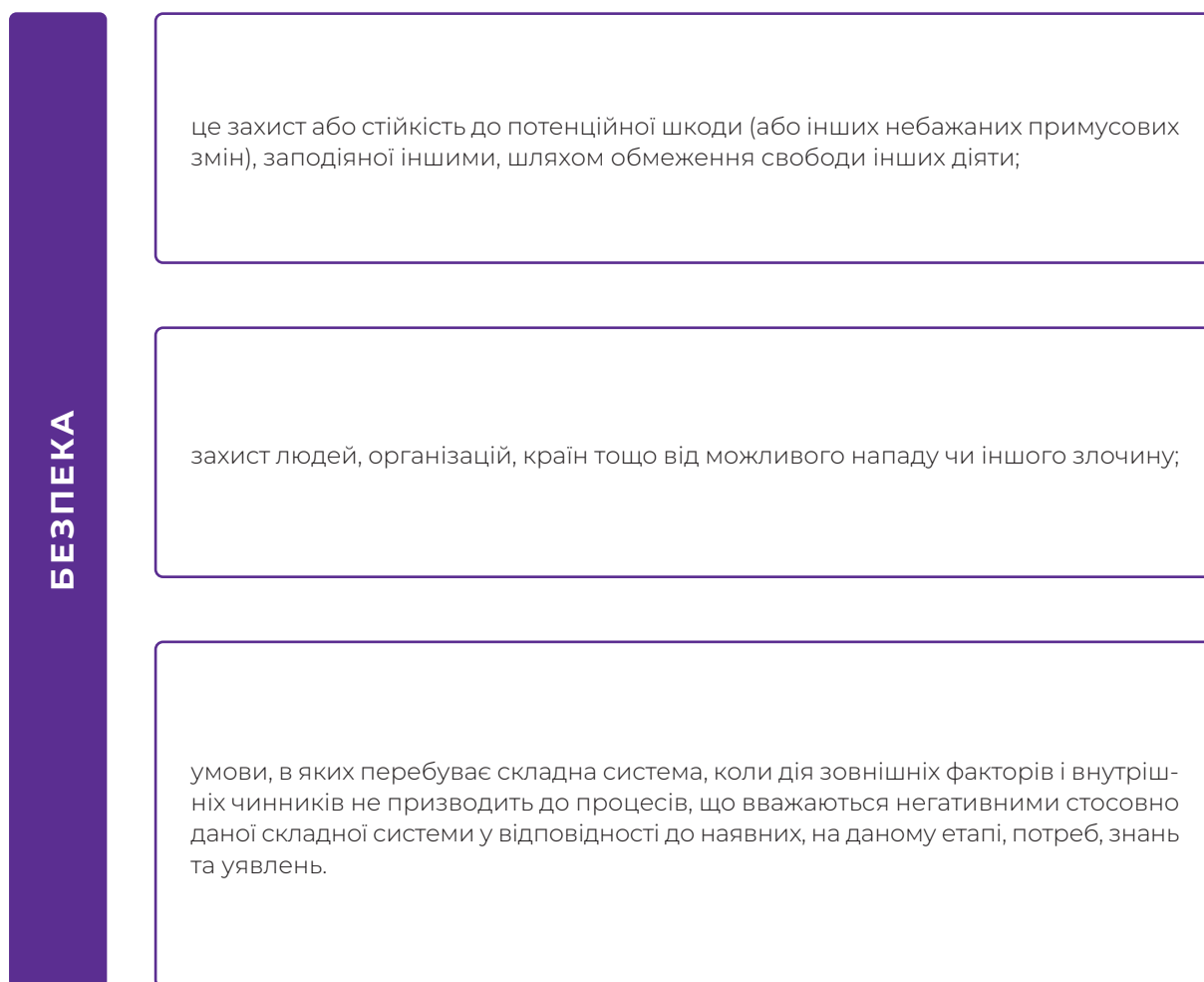

Рис. 20. Сутність поняття безпека

Навички безпеки завжди були актуальними, а сьогодні особливо. І надважливо, щоб дитина сама вміла себе захистити — точно розрізняла, що є добре, а що ні. Педагоги мають сформувавши в учнів свідоме ставлення до збереження особистого життя і здоров'я. А завданням школи є створення безпечного освітнього середовища для забезпечення фізичного та психологічного благополуччя учнів, а також ефективної навчальної діяльності. Модель безпечного освітнього середовища повинна включати чотири основних елементи: фізичну безпеку, соціальну безпеку, емоційну та психологічну безпеку та цифрову безпеку.

Фізична безпека:

- Забезпечення безпеки будівель та інфраструктури школи: регулярна перевірка стану приміщень, електрики, сантехніки тощо.
- Розроблення планів евакуації та вирішення надзвичайних ситуацій (пожежі, природні катастрофи тощо).
- Створення безпечних зон для фізичної активності та спорту.

Емоційна та психологічна безпека:

- Створення доброзичливого та сприйнятливої середовища для всіх учнів.
- Професійний супровід психологічного розвитку, можливість консультацій та психологічної підтримки.
- Протидія булінгу та насильству в будь-яких формах.

Соціальна безпека:

- Розроблення політики рівноправного доступу до освіти для усіх учнів, незалежно від їхнього статусу, походження, релігії тощо.
- Протидія дискримінації та насильству, впровадження механізмів реагування на подібні випадки.

Цифрова безпека:

- Виховання учнів щодо безпеки в інтернеті, правил використання цифрових технологій та соціальних мереж.
- Захист конфіденційної інформації, даних та особистості учнів в онлайн-середовищі.

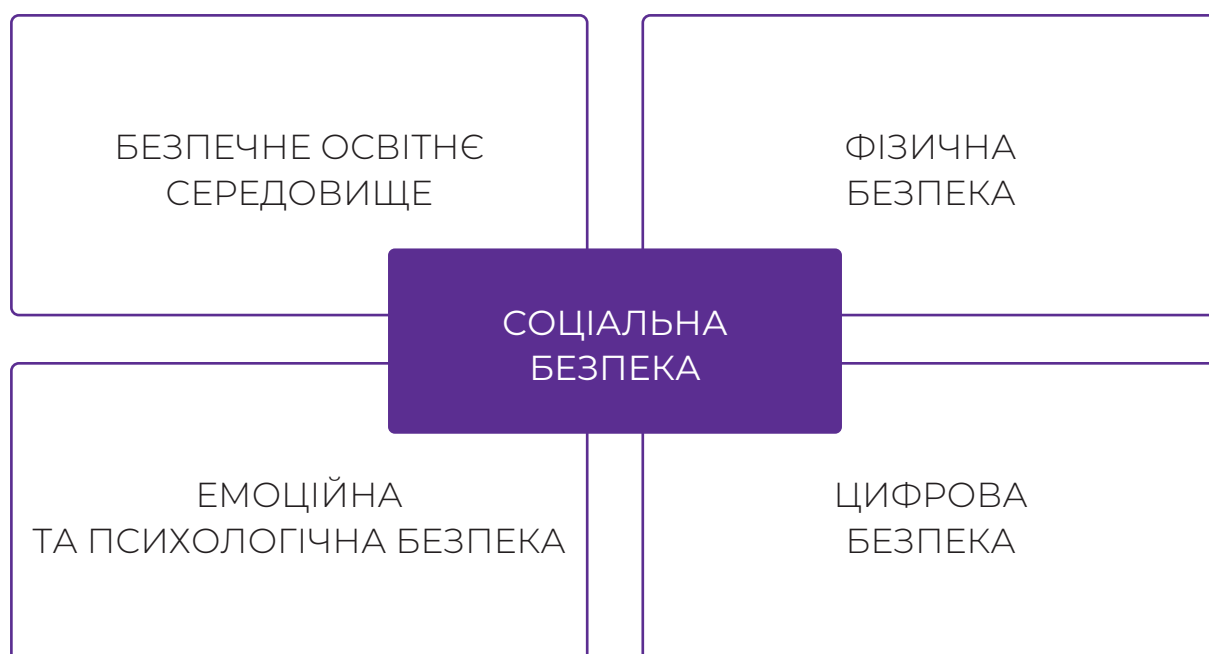

Рис. 20.1. Модель безпечного освітнього середовища

Методика формування навички безпеки

Забезпечення фізичної безпеки учнів у школі є однією з найважливіших завдань для забезпечення їхнього здоров'я та благополуччя. Щоб забезпечити фізичну безпеку учнів у шкільному середовищі, необхідно здійснювати перевірку стану будівель та приміщень на відповідність будівельним та санітарним нормам, залучаючи до цього відповідні компетентні служби. Обладнання (електрика, сантехніка, ліфти, сходи тощо) завжди мають підтримуватися в робочому стані. Також має здійснюватись і регулярна перевірка та обслуговування меблів, обладнання, електричних приладів та іншої інфраструктури, щоб забезпечити їхню безпеку.

Для надзвичайних ситуацій має бути розроблений план евакуації. Має працювати система оповіщення. Ця інформація повинна бути доступна також і для дітей з особливими освітніми потребами. Доцільно проводити регулярні тренування та навчання учнів і вчителів дій у випадку надзвичайних ситуацій.

Слід також потурбуватися про безпеку на спортивних та фізкультурних заняттях. Використовувати відповідне спорядження та обладнання на фізкультурних заняттях. Слідкувати за виконанням правил безпеки під час занять спортом. Це стосується також роботи учнів у навчальних майстернях та лабораторіях. Перед заняттями вчитель має ознайомити учнів з правилами поведінки та ризиками, а в приміщенні мають бути інструкції, які будуть нагадувати учням про можливу небезпеку.

Учні мають мати можливість отримати медичну допомогу. В навчальному закладі повинен бути обладнаний медичний кабінет або кімната для надання першої допомоги та фахівці, які можуть надати таку допомогу. Для вчителів та учнів доцільно

проводити навчання основ першої допомоги. В навчальних кабінетах мають бути аптечки.

Забезпечення належних санітарних умов у школі, включаючи чистоту в класних кімнатах, санвузлах та спільних приміщеннях, здійснення контролю за дотриманням гігієнічних норм та правил (миття рук, правила прийому їжі тощо) — основа основ.

Учні мають дотримуватись правил дорожнього руху задля безпечного переміщення учнів до школи та з неї. На шкільних та пришкільних територіях має бути організовано контроль за безпекою пішоходів.

Контроль за доступом на територію школи в умовах сьогодення є надважливим. Цьому посприяє встановлення системи контролю за доступом на шкільну територію для недопущення незаконного входу, системи відеонагляду. Важливе значення має наявність системи охорони та безпеки в школі, яка забезпечує безпеку на території школи та контроль за доступом.

В умовах воєнного стану важливо проводити з учням навчання щодо поведінки у різних ситуаціях, що передбачають загрозу для життя і здоров'я.

Забезпечення емоційної та психологічної безпеки учнів є ключовим аспектом їхнього здоров'я та навчання. В учнівському колективі потрібно розвивати культуру взаємоповаги, дружби та підтримки серед учнів, сприяти формуванню позитивних міжособистісних відносин, підтримки учнів у вирішенні конфліктів. Важливою є і психологічна підтримка. Професійні психологи та консультанти мають надавати підтримку учням у важких життєвих ситуаціях, проводити індивідуальні та групові консультації для учнів, які потребують психологічної допомоги. Проводити психологічні тренінги, які допоможуть учням знайти вихід зі складних ситуацій.

Вище уже говорилося про антибулінгові програми. В школі має бути розроблена і впроваджена політика протидії булінгу та насильству. Необхідно регулярно проводити навчальні заходи та бесіди, присвячені антибулінгу та формуванню поважливого ставлення один до одного.

Забезпечення розумного розкладу з регулярними перервами допоможе уникнути надмірного стресу та втоми. Важливо враховувати психологічні особливості дітей різного віку при розподілі навчального навантаження. Забезпечувати зміну різних видів навчальної діяльності, використовувати наочність з урахуваннями вимог гігієни; урахувати позитивні емоції, які полегшують засвоєння матеріалу, що, своєю чергою, зменшує втому, стимулює вищу нервову діяльність, покращує психологічний клімат у класі.

Кожен учень має мати можливості для самовираження та самоствердження. Для цього потрібно організовувати творчі та художні заходи, де учні можуть вільно виражати свої почуття та думки, залучати учнів до участі в управлінні шкільними справами.

Дієвим є формування груп підтримки та допомоги між учнями, які можуть спільно розв'язувати проблеми та долати труднощі, включення до навчального процесу матеріалів, які сприяють розвитку емоційної інтелігентності. Організація тренінгів та занять, спрямованих на вивчення та розуміння емоцій і подолання стресу та емоційного напруження, сприяє розвитку емоційного інтелекту учнів.

Під час навчального дня учні мають мати можливості для релаксації та відпочинку.

Забезпечення емоційної та психологічної безпеки учнів вимагає систематичного кваліфікованого підходу, партнерства з батьками та прагнення створити підтримувальне та доброзичливе середовище. Співпраця з батьками допоможе вирішити питання психологічної безпеки.

Забезпечення соціальної безпеки учнів у школі передбачає створення такого середовища, де кожен учень відчуває себе захищеним, поважається і має можливість реалізувати свій потенціал. Для забезпечення соціальної безпеки в школі пропонуємо кілька механізмів, а саме: організація навчальних заходів, спрямованих на попередження конфліктів та насильства серед учнів; забезпечення рівних можливостей для учнів з різними особливостями та потребами; організація інклюзивних класів та заходів, що сприяють взаєморозумінню та співпраці між учнями; виховання толерантності, взаємоповаги та доброзичливості серед учнів; проведення тренінгів та вправ, спрямованих на розвиток комунікаційних навичок та вирішення конфліктів; організація підтримувальних груп для учнів з особливими потребами, які можуть надавати допомогу та підтримку; впровадження програм з менторства, де старші учні допомагають молодшим адаптуватися та відчувати себе частиною спільноти; забезпечення доступу до педагогічних інновацій, які сприяють розвитку соціальних навичок та підвищенню самооцінки учнів; організація тренінгів для вчителів та працівників школи щодо підтримки соціальної безпеки учнів; включення батьків у створення планів та заходів забезпечення соціальної безпеки; залучення представників громадських організацій та місцевих органів влади до підтримки і вдосконалення програм; регулярне оцінювання клімату та соціальної безпеки в школі; аналіз результатів та впровадження необхідних змін з метою поліпшення ситуації.

Забезпечення соціальної безпеки в школі вимагає систематичних зусиль та співпраці всіх учасників освітнього процесу.

Забезпечення цифрової безпеки учнів у сучасному цифровому середовищі важливе для їхнього захисту від ризиків та негативних впливів Інтернету та технологій.

Серед розмаїття технологій розглянемо декілька кроків, які можуть допомогти забезпечити цифрову безпеку учнів.

Цифрова безпека має бути елементом кожного уроку, потрібно також проводити тренінги з цифрової безпеки, де учні навчаться розрізняти безпечні та небезпечні дії в Інтернеті. Учнів потрібно навчити використовувати сильні паролі та важливість зберігання їх у секреті.

Доцільно завжди використовувати антивірусне програмне забезпечення та регулярно оновлювати програми. На шкільних комп'ютерах та мережі мають бути встановлені засоби захисту. Вчителі учнів не розголошувати особисті дані онлайн та обережати свою приватність. Попереджайте про небезпеку надання особистої інформації невідомим особам. Вчителі учнів критично оцінювати інформацію в Інтернеті та розрізняти правдиву і фейкову. Закликайте до відповідального та обачного використання соціальних мереж.

Попереджуйте учнів про негативні наслідки кібербулінгу та способи захисту від нього. Встановлюйте політику недопустимості кібербулінгу в школі та вживайте заходів для його запобігання. Домовляйтеся з батьками та учнями про розумний розподіл часу, проведеного в Інтернеті, та використання додатків для обмеження часу в Інтернеті. Проводьте батьківські зустрічі та семінари з питань цифрової безпеки, щоб батьки також могли підтримувати цю безпеку вдома. Розробляйте поради та рекомендації для батьків щодо керування цифровим життям своїх дітей.

Функціонуванню безпечного освітнього середовища також сприятиме вибудована система міжособистісних відносин та комунікація, що передбачає виховання культури поведінки, поваги та співробітництва між учнями, розвиток навичок конструктивної комунікації та вирішення конфліктів.

Адміністрація школи має сприяти фізичному та психічному здоров'ю учнів через забезпечення збалансованого харчування в школі й пропаганди здорового способу життя, фізичної активності та спорту.

Важливою є батьківська підтримка, коли батьки залучаються до процесу створення безпечного освітнього середовища, а комунікація між школою та батьками є відкритою.

В школі має бути створена антикризова команда — це групи вчителів, педагогів, психологів, які можуть реагувати на надзвичайні ситуації та забезпечувати безпеку в школі.

Забезпечення безпечного освітнього середовища вимагає спільних зусиль всіх учасників освітнього процесу — учнів, педагогічного колективу, батьків та адміністрації.

Використана та рекомендована література:

1. Безпека дітей у цифровому просторі. Рекомендації МОН для педагогічних працівників і батьків. *Інформатика*. 2021. № 5/6. С. 8-9.
2. Бібік Н., Коваль Н. Основи здоров'я в початковій школі: метод. коментар. *Початкова школа*. 2005. № 10. С. 42-47.
3. Ващенко О. М. Організація навчально-виховного процесу з «Основ здоров'я» в 1-4 класах: навч.-метод. посібник. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2010. С. 261-284.
4. Дзюбка Л. В., Бучма В. В. Психологічна безпека взаємодії в системі «вчитель-учень» в умовах Нової української школи. *Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми: матеріали II всеукраїнської конференції з міжнародною участю (Київ, 21 березня 2019 р.)*. Міжнародна видавнича платформа «Fundamental And Applied Researches In Practice Of Leading Scientific Schools» С.55—64.
5. Дудчак Г. С. Виховання особистості через створення оптимального середовища. *Початкова школа*. 2006. № 5. С. 30-33.

6. Духневич В. Створення безпечного освітнього середовища: «Шість кроків до безпеки». *Проблеми політичної психології*. 2022. 12(26). С. 266-278. URL: <https://politpsy.org/index.php/ropp/article/view/105>

7. Ільницька І. М. Обережно: сучасне медіасередовище. *Безпека життєдіяльності*. 2022. № 1. С. 19-21.

8. Калиниченко І. О. Формування здоров'я школярів в умовах навчально-виховного закладу. *Довкілля та здоров'я*. К., 2003. № С. 17-25.

9. Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді. Основи здоров'я: кн. для вчителя. К.: Генеза, 2005. С. 47-57.

10. Лушпай Л. І. Шкільний булінг як різновид суспільної агресії. *Наук. зап. Нац. ун-ту*

«Острозька академія». Сер.: Філологічна. 2013. №33. С.85. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2013_33_28.pdf

11. Основи здоров'я : програма для загальноосвіт. навч. закладів. 1-4 класи. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. К.: Освіта, 2012. С. 314-329.

12. Цюман Т. П., Бойчук, Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища, Методичний посібник. Київ: Український фонд «Благополуччя дітей». 2018.

13. Security. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Security>

14. Dictionary Cambridge URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/security>

РЕСУРСИ

Формування у молодших школярів компетенцій безпеки життєдіяльності: теоретичний аспект

Онлайн-курс «Безпечний простір»

(Не)безпека в час війни. Урок для 5–8 класів щодо безпечної поведінки під час війни

Навчальний курс «Цифрова безпека на персональному рівні»

Навчальний курс «Цивільна оборона та захист у надзвичайних ситуаціях»

Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки

РЕСУРСИ

Онлайн-курс
«Школа стійкості».

Вебінар «Ключові
навички дітей
шкільного віку
у воєнні часи.
Як навчити
дітей безпечної
поведінки».

Навчальний
курс «Навчання
з попередження
ризиків від
вибухонебезпечних
предметів».

НОТАТКИ

УЧАСТЬ У ЖИТТІ ГРОМАДИ

Мета сформувати в учнів навички участі у житті громади.

- Завдання**
- сформувати знання про участь у житті громади;
 - сформувати вміння участі у житті громади;
 - сформувати установки до:
 - взаємодії;
 - комунікативності;
 - ініціативності;
 - відповідальності.

Інформація про навичку

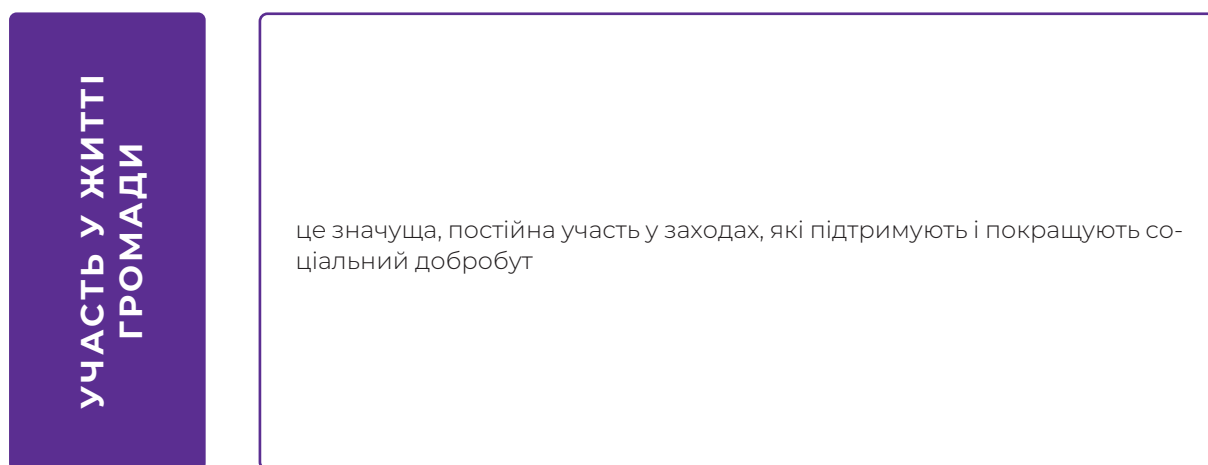

Рис.21. Сутність поняття участь у житті громади

Участь у житті громади — це важлива навичка, яка може бути розвинута серед учнів і мати позитивний вплив на їхнє особисте й професійне життя. Участь у громадських ініціативах та заходах допомагає учням розуміти, що вони є часткою суспільства і мають нести відповідальність за його розвиток та покращення. Участь у житті громади відбувається на засадах партнерства, ініціатором

якого є зазвичай школа. Партнерство є однією з основних характеристик діяльності сучасних шкіл, оскільки вони є громадським центром у мікрорайоні, селищі, місті. Саме партнерство дає змогу встановити і розвинути взаємовигідні відносини між школою, владою, громадою й бізнесовими структурами для спільного вирішення загальних проблем, що існують на певній території.

В умовах сьогодення співпраця з громадою на засадах партнерства є дієвим засобом розвитку школи й учнів. Робота в партнерстві з громадою може відкрити для учнів нові можливості навчання і розвитку, особливо в практичних або позашкільних контекстах. Участь у громадських ініціативах вимагає співпраці з іншими людьми, вміння працювати в команді. Взаємодія з різними людьми з різних соціокультурних та економічних середовищ допомагає розвивати соціальні навички, такі як спілкування, слухання, співпраця та вміння вирішувати конфлікти, вміння координувати групу, мотивувати інших та приймати важливі рішення.

Партнерство з громадою навчає учнів співпрацювати з іншими людьми, які можуть мати різні думки та погляди, підвищити розуміння власних та чужих емоцій, а також допомогти управляти ними відповідно. Це сприяє розвитку толерантності, розуміння та поваги до різноманітності. Найголовніше, що учні відчувають свою причетність до важливих питань та подій у їхньому оточенні. Це може стимулювати активну громадську участь у майбутньому. Участь у громадських проектах може відкривати реальні проблеми своєї громади та намагатися знайти конструктивні шляхи їх вирішення, а також спонукати учнів до розвитку нових ідей та реалізації своїх ініціатив. Активна участь у житті громади сприяє розвитку самоповаги, впевненості у собі та віри в свої можливості.

Партнерство з громадою може стати засобом впливу на соціальні, екологічні та економічні питання у власній громаді або навіть за її межами.

Участь у житті громади є важливою та цінною навичкою для учнів, оскільки вона допомагає розвивати їхню особистість, відчуття відповідальності та активний громадянський підхід.

Методика формування навички участі у житті громади

Щоб розвивати в учнів навички участі у житті громади, можна використовувати наступні підходи:

Мотивація участі у житті громади. Регулярно проводьте зустрічі та семінари, де учні матимуть можливість ділитися своїми думками, обговорювати питання та розробляти плани дій. На уроках та в позаурочній діяльності організуйте дискусії з актуальних соціальних та культурних питань, щоб стимулювати розмову, аналіз та розвиток аргументаційних навичок.

Підтримуйте відкрите спілкування у класі, де учні можуть ділитися своїми думками, досвідом та ідеями з партнерством з громадою. Включайте в уроки практичні завдання, які вимагають учнів працювати разом, об'єднувати ресурси та досягати спільних цілей. Використовуйте цифрові технології, такі як вебсайти, соціальні мережі та додатки, для організації громадських ініціатив, взаємодії з громадою та поширення інформації. Надавайте учням підтримку та поради під час їхньої участі у громадських ініціативах, сприяючи їхньому зростанню та розвитку. Не забувайте високо оцінювати й відзначати досягнення учнів у громадській діяльності, це може підсилити їх мотивацію та зацікавленість.

Залучення до громадських проектів. Громадські проекти визначають необхідність, доцільність та корисність здійснення у межах громадського бюджету заходів, спрямованих на розвиток міста чи громади. Громадський проект ініціюється тільки щодо рухомого чи нерухомого майна, нематеріальних активів, послуг та подій (заходів), які на всіх етапах громадського бюджету будуть загальнодоступними та безкоштовними. Ініціаторами проектів можуть бути й учні, яким виповнилося 16 років. Школа може ініціювати проекти

і залучати учнів до співпраці з місцевою громадою, волонтерську роботу, благодійність або інші соціальні ініціативи. Розробіть різноманітні та захопливі проекти, які відповідають інтересам та потребам учнів. Це можуть бути культурні заходи, благодійність, екологічні акції, мистецькі вистави, проекти щодо покращення середовища школи тощо. Участь у таких проєктах розвиває відповідальність за життя і розвиток школи.

Участь у громадських заходах. Спонукайте учнів організовувати самостійно, а також долучатися до громадських заходів, таких як благодійні акції, екологічні ініціативи, дебати тощо, у яких учні зможуть брати активну участь. Заохочуйте до волонтерських ініціатив, де учні матимуть можливість допомагати іншим та сприяти покращенню своєї громади. Учні також зможуть залучати громаду до волонтерських заходів, які проводить школа.

Організація спільних заходів. Організуйте заходи, де учні та представники громади можуть об'єднатися для досягнення конкретних цілей, наприклад, спільний благодійний ярмарок або екоакція. Співпрацюйте з місцевими громадськими організаціями, місцевою владою та експертами, щоб залучити учнів до проєктів, які мають суспільний вплив.

Менторська підтримка. Залучайте представників громади як менторів для учнів, щоб передати їм цінний досвід та знання. Надайте учням можливість брати участь у процесі прийняття рішень щодо громадських проєктів та ініціатив. При цьому вони можуть відчути себе важливими та впливовими учасниками.

Участь у житті громади — це більше, ніж просто навичка, це ціла філософія та спосіб життя, який сприяє збагаченню особистості та суспільства в цілому.

Використана та рекомендована література:

1. «Навчаємось жити в громаді». Програма курсу за вибором для учнів 8(9) класів закладів загальної середньої освіти. URL: <https://cutt.ly/swR8kkK7>
2. Активні громадяни. Як життя громад може крутитися навколо шкіл. URL: <https://nus.org.ua/articles/aktyvni-gromadyany-yak-zhyttya-gromad-mozhe-krutytyysya-navkolo-shkil/>
3. Громадсько-активні школи в Україні: кроки до дій / Упор.: Н. Софій, Ю. Кавун, М. Ворон. — К.: Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», Тренінговий модуль, 2005. 162 с.
4. Онаць О. М., Островерхова Н. М., Попович Л. М., Шевцов М. Г. Громадсько-активні школи: управління та механізми розвитку: практичний посібник. Київ : КОНВІ ПРИНТ. 2019. 96 с.
5. Казмеркевич П., Коваленко О., Гвоздін О., Тітаренко І. Громадська участь: підготовка аналітики, адвокація та втілення змін. Київ, ФОП Ямчинський О. В., 2019. 64 с.
6. Ткаченко Л. М. Стандарти громадсько-активної школи: партнерство: навчально-методичний посібник / Під заг. ред. Даниленко Л. І., К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 42 с.
7. Товкало М. Я. Стандарти громадсько-активної школи: розвиток громади: навчально-методичний посібник / Під заг. ред. Даниленко Л. І., К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 50 с.
8. Школа як осередок розвитку громади. URL: <https://osvita.ua/school/method/1481/>
9. Як налагодити партнерство. Рекомендації для бізнесу. URL: <http://www.csrukraine.org/userfiles/pdf>
10. Community participation. URL: http://ec.europa.eu/echo/files/evaluation/watsan2005/annex_files/WEDC/es/ES12CD.pdf
11. Dan Jasper. What is Community Involvement: Five Good Examples. URL: <https://streetcivics.com/what-is-community-involvement-five-goodexamples/>

РЕСУРСИ

Алгоритм дій та практичні поради з налагодження партнерства

Школа «Агенти змін» при НЦ МАНУ

Школа громадянської участі «Агенти змін» — 2017

Залучення молоді до громадської діяльності

НОТАТКИ

ТОЛЕРАНТНІСТЬ

Мета сформувати в учнів навички толерантності.

- Завдання**
- сформувати знання про толерантність;
 - сформувати вміння бути толерантним у різних життєвих ситуаціях;
 - сформувати установки до:
 - терпимості;
 - прийняття іншого;
 - поваги;
 - відповідальності.

Інформація про навичку

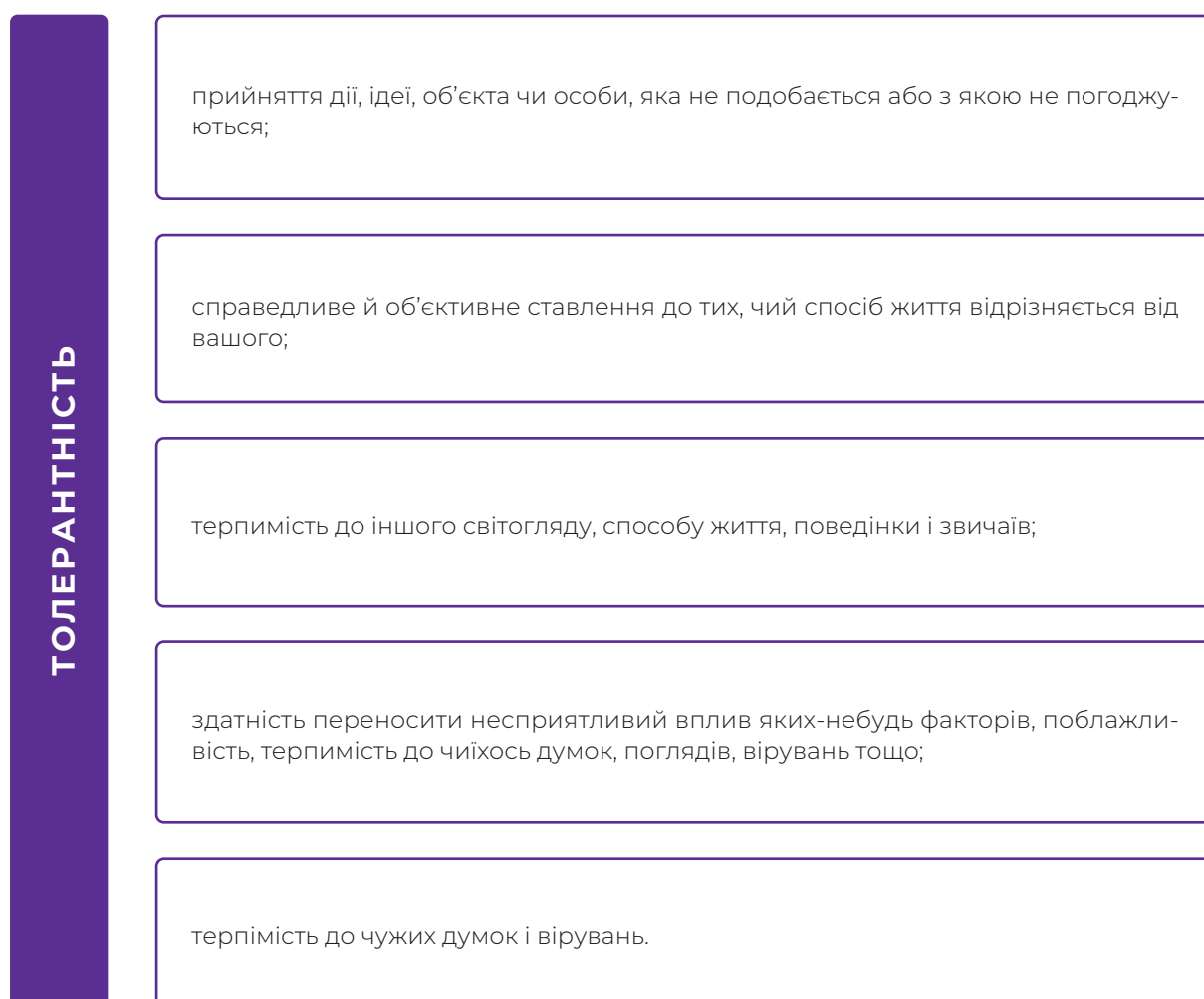

Рис. 22. Сутність поняття толерантність

Одним із завдань сучасної української школи є формування нового покоління особистостей, які володітимуть високою громадянською відповідальністю, потребою збереження національної ідентичності та толерантним ставленням до представників інших національностей і культур.

В умовах багатонаціональності та полікультурності педагоги повинні знати і враховувати етнічну первинність, ментальність, національні інтереси, традиції, віросповідання дітей та членів їх сімей. Авторитет учителя, його педагогічна компетентність мають бути прикладом для наслідування та виправлятиме соціальні, моральні, етичні вади кожної окремої особи. Він має вибудувати толерантне середовище в класі й школі. Рівень толерантності у нашому житті можна віднести до рівня щастя та задоволеності.

Толерантність є ознакою впевненості в собі, усвідомлення надійності своїх власних позицій, ознакою відкритості для всіх ідейних течій, які не бояться порівняння з іншими точками зору і не приховують духовної конкуренції.

Толерантний учень це той, який поважає інших, визнає рівність прав, не домінує над іншими, здатний переносити вплив яких-небудь факторів, поблажливий і терпимий до чийось поглядів, думок, вірувань тощо. Отже, толерантність передбачає цивілізовані стосунки між людьми, усвідомлення того, що світ і соціальне середовище багатомірні, отже, і погляди на цей світ різні. Вона породжена розбіжностями, розмаїттю й протиріччями.

Толерантність — це багатогранна концепція, яка включає в себе наступні складники:

Повага до різних поглядів. Толерантність передбачає готовність поважати думки, погляди, переконання та цінності інших людей, навіть якщо вони відрізняються від ваших.

Прийняття різноманітності. Це здатність сприймати і розуміти різноманітність у всіх її проявах, таких як культурні, етнічні, релігійні та соціальні відмінності.

Відсутність прирікання. Толерантність передбачає відсутність прирікання або осуду стосовно інших людей на підставі їхніх характеристик чи відмінностей.

Співчуття та співпереживання. Важливо вміти співчувати та співпереживати з іншими, розуміючи їхні емоції та переживання.

Відкритість до навчання. Толерантність передбачає готовність вчитися від інших, розглядаючи їхні погляди як можливість розширити своє розуміння світу.

Здатність до діалогу і обговорення. Толерантність сприяє відкритому діалогу та конструктивному обговоренню, навіть якщо погляди конфліктують.

Вміння вирішувати конфлікти. Толерантність включає здатність знаходити мирні та конструктивні способи вирішення конфліктів.

Здатність до співпраці. Толерантність сприяє здатності співпрацювати з іншими, навіть якщо вони мають різні думки та підходи.

Відмова від стереотипів та упереджень. Це означає уникання передрозуміння, стереотипів і упереджень щодо інших людей на підставі їхніх характеристик.

Готовність вступати в контакт з іншими. Толерантність підтримує готовність вступати в контакт з різними людьми, навіть якщо вони відрізняються від вас.

В єдності ці складники створюють толерантне середовище, яке сприяє розумінню, миру та гармонії між людьми різних культур, національностей та поглядів.

Задля виховання толерантної особистості учня слід керуватися двома групами принципів толерантності:

Принципи виховання у підростаючого покоління толерантного та терпимого ставлення:

- принцип дотримання загальноприйнятих моральних цінностей;
- принцип поваги гідності кожної особистості;
- принцип сприймання кожної людини як унікальної особистості;
- принцип прилучення до рідної культури й традицій та поваги до культур і традицій інших народів;
- принцип заперечення насильницьких методів вирішення конфліктів;
- принцип виховання відповідальності за свої дії, поведінку висловлювання;
- принцип виховання толерантної свідомості у ставленні до всього живого, до інших людей, до самого себе.

Принципи гуманізації навчального простору:

- принцип гуманізації існуючих методів та форм викладання, навчання, виховання;
- принцип використання методів навчання та виховання у відповідності до вікових особливостей учнів;
- принцип впровадження нових методів та форм педагогічної діяльності, побудованих на толерантній основі;
- принцип взаєморозуміння, взаємодопомоги, взаємозалежності та взаємодоповнювання у взаємовідносинах «учень-учень» та «учень-учитель»;
- принцип виховання та спонукання до розвитку комунікативних здібностей як головного чинника особистості та виховання дітей у колективі;
- принцип створення умов успіху до кожного учня тощо.

Рис. 22.1. Стадії формування толерантності

Методика формування толерантності

Формування толерантності учнів є важливою частиною їхнього освітнього процесу. Цей процес передбачає кілька стадій (див. рис. 22.1)

Формування толерантності в школярів вимагає цілеспрямованих підходів та методів, які сприяють розвитку розуміння, поваги та сприйняття різноманітності. А саме:

Приклад вчителів та дорослих. Дорослі повинні слугувати прикладом толерантності в своїх вчинках та спілкуванні. Це може бути демонстрація поваги до різних культур, національностей, релігій і поглядів. Особлива увага приділяється родинному вихованню, бо саме в сім'ї дитина засвоює інформацію про навколишнє середовище, природу, країну, культуру, закони, норми тощо. Залучайте батьків до навчального процесу, спонукайте їх до підтримки толерантності та поваги до інших.

Формування обізнаності про різноманітність. Знайомте учнів з різними культурами, історіями та традиціями. Розкривайте їм різноманітність світу і навчайте розуміння та поваги до цієї різноманітності. Розробіть уроки громадянськості, різноманітності, конфліктології та взаєморозумінню, етики та поваги до прав людини. Досліджуйте та вивчайте різні культурні обряди, свята та традиції, що допомагають поглибити розуміння та повагу до інших.

Сприяння діалогу та відкритому обговоренню. Регулярно організуйте виховні години, де учні можуть обговорювати важливі питання, пов'язані з різноманітністю, соціальними питаннями та конфліктами. Сприяйте обговоренню контроверсійних тем, де можуть бути представлені різні точки зору. Навчіть учнів слухати і розуміти думки інших, навіть якщо вони не згодні з ними.

Організація співпраці та групової взаємодії. Організуйте групові проекти, де учні різних національностей або культур мають спільно працювати над задачами, що сприяють взаєморозумінню та співпраці. Сформууйте завдання, де учні повинні спільно працювати над вирішенням проблем, такі завдання можуть сприяти розвитку толерантності, співробітництва та здатності працювати разом з різними людьми. Організуйте свята, фестивалі, ярмарки або виставки, де учні можуть поділитися своєю культурою, традиціями та вивчати інші. Організуйте екскурсії до музеїв, храмів, церков або інших місць, що представляють культурну спадщину різних груп. Сприяйте менторству між учнями різних груп, де старші можуть надавати підтримку та поради молодшим, сприяючи взаєморозумінню.

Залучайте учнів до вивчення літературних та художніх творів. Вивчення літературних та художніх творів, які розкривають різні життєві шляхи та долі, може сприяти розумінню та співчуттю до інших. Вивчайте з учнями книги, вірші, фільми або картини, які розкривають різноманітність людей та культур, а також настановлюють на роздуми про толерантність.

Практикуйте ігри та симуляції. Використання рольових ігор та симуляцій може допомогти учням зрозуміти погляди та досвід інших людей. Соціальні ігри та завдання сприятимуть розвитку комунікаційних навичок, співпраці та взаєморозуміння. Драматичне мистецтво зміцнюватиме розуміння та співчуття до життя та долі інших. Вчіть учнів вирішувати конфлікти за допомогою мирних методів та співпраці. У процесі ігрової діяльності в дітей формується орієнтація на загальний зміст людських взаємин і дій, відбувається виділення в них моментів підкорення та керівництва, розвиваються узагальнені переживання та орієнтація в них. Ігри допомагають учням

виражати власні почуття, розв'язувати внутрішні конфлікти, опанувати маловідомі способи дій, набувати досвіду конструктивної взаємодії, спілкування, що є важливим у формуванні умінь і навичок толерантної поведінки. Гра надає можливість учню уявити себе на місці інших людей, розширити спектр власних думок і почуттів, сприяє кращому розумінню себе та оточуючих. Програвання різних ролей дає можливість учню проекспериментувати з різними моделями поведінки і побачити, до яких вони призводять наслідків. Завдяки ігровій ситуації змінюється ставлення вихованця до себе і формується толерантне ставлення до однолітків.

Запровадьте в школі антибулінгову програму. Розробіть антибулінгову програму, що підкреслює значення поваги до всіх учнів та недопустимість будь-якої форми дискримінації. Кожен учень має перебувати у безпечному, турботливому та шанобливому довіллі, де академічний, соціальний та емоційний розвиток може проходити без знущань, цькувань та насильства.

Заклад освіти відіграє важливу роль у створенні умов для здобуття учнями та ученицями знань у безпечному освітньому середовищі, формуванні ставлень та навичок, які потрібні, щоб уникнути та запобігти проявам насильства, безконфліктного спілкування, ненасильницької поведінки. Вирішальна роль у протидії насильству і булінгу належить педагогам. Проте впоратися з цією проблемою вони можуть тільки завдяки системному підходу та підтримці керівництва школи, батьків, представників місцевих органів влади та громадських організацій, а також із залученням та участю дітей і молоді.

Важливо розуміти, що формування толерантності є постійним процесом, і воно вимагає систематичної роботи з боку педагогів, батьків та суспільства загалом.

З перших днів роботи з новим класом рекомендується проводити спостереження стосовно ймовірного прояву інтолерантності серед дітей. Педагог має вловити та оперативно оцінити відповідні симптоми, реагуючи тактовно й уміло, щоби змусити дітей аналізувати, робити висновки, формувати в себе певні навички. Різні проблемні ситуації доцільно розглядати на виховних годинах, використовуючи різноманітні прийоми.

Роль педагога — допомогти учням відчути свою відповідальність і покращити стосунки з людьми.

Використана та рекомендована література:

1. Андрєєнкова В. Л., Мельничук В. О., Калашник О. А. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник. К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с.
2. Артемова Л. В. Театр і гра. К.: Томіріс, 2002. 291 с.
3. Грива О. А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філос. наук : спец. 09.00.10 «Філософія освіти». К., 2008. 32 с.
4. Коваленко А. Б., Федосєєва І. В. Психологія розвитку толерантності підлітка: монографія. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Переяслав-Хмельницький : СКД, 2014. 329 с.
5. Лапченко І. О. Емоційне ставлення до себе та ровесників як чинник особистісного розвитку дитини дошкільного віку : дис. кандидата психол. наук: 19.00.07. К., 2006. 237 с.
6. Москальова А. С. Формування психологічної культури дівчат-підлітків в умовах позашкільного навчального закладу : дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.07. К., 2004. 223 с.
7. Програма тренінгових занять «Не смійтеся з мене»: навч.-метод. посібник для соціальн. педагогів, практичн. психологів, вихователів. / За ред. Т. Л. Лях. К.: Четверта хвиля. 2015. 96 с.

8. Сакалюк О. О. Феномен толерантності в контексті полікультурної освіти. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2011. № 3. URL: <http://surl.li/lsttb>.

9. Тернопільська В. І. Особливості виховання толерантності у дітей молодшого шкільного віку. *Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України*. 2014. 82. С. 66-71.

10. Трубавіна І. М. Формування толерантності та культури миру в учнів закладів середньої освіти: соціально-педагогічний аспект. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки*. 2018. № 3 (137). С. 115-123.

11. Toleration. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Tolerant>

12. What Is Tolerance? URL: <http://surl.li/lstsy>

РЕСУРСИ

«Джерела толерантності» (програма виховної роботи) Для учнів 8–9 класів

Онлайн-курс «Недискримінаційний підхід у навчанні»

Виховання толерантності

Програма тренінгових занять «Не смійтеся з мене»

Навчальний курс «Культура толерантності: як побудувати суспільство, комфортне для всіх»

Корисні посилання щодо теми антибулінгу

НОТАТКИ

Додаток

ВПРАВИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ НАВИЧОК

(для різних вікових категорій)

«НАЙВИЩА ВЕЖА»

Учасникам надаються предмети повсякденного побуту, такі як зубочистки, дерев'яні бруски, сирі макарони тощо. Завдання полягає в тому, щоб побудувати якомога більш високу окрему конструкцію з наданих матеріалів. Ця діяльність призначена для заохочення до творчого вирішення проблем та розвитку навичок співробітництва.

«ЦЕНТРАЛЬНА СЦЕНА»

Виберіть чотирьох членів команди в якості волонтерів. Один член команди грає роль співробітника, який останнім часом пропустив зустрічі чи запізнився на роботу. Кожен із трьох інших учасників демонструє свій стиль лідерства (для економії часу назвіть ту чи іншу рису характеру). Попросіть усіх учасників утворити коло, а в центрі кола поставте два стільці.

Після кожної демонстрації того, як поводитися зі співробітником, попросіть усю групу подумати про різні підходи керівництва. Наприклад, група може розглянути, що спрацювало, а що ні. Зрештою, щоб завершити це завдання, попросіть групу подумати, що в цьому сценарії зробив би «ідеальний» лідер.

«МІННЕ ПОЛЕ»

Це заняття допомагає зміцнити довіру та покращити комунікативні навички. У ньому беруть участь учасники, які працюють у парах, причому одному члену команди зав'язують очі. Потім, використовуючи лише певні методи спілкування, пара долає мінне поле перешкод.

Так, наприклад, учасникам може бути сказано, що вони можуть використовувати лише такі команди, як слова «ліворуч» або «праворуч», «вперед» або «назад». Мета полягає в тому, щоб допомогти члену команди із зав'язаними очима орієнтуватися на «мінному полі».

«ЕФЕКТИВНИЙ ЛІДЕР»

Це конкретне завдання дозволяє учасникам розробити процес прийняття рішень, що складається з 3-5 кроків, які можуть використовувати, коли виникають складні ситуації з лідерством.

Попросіть учасників створити пари. Потім попросіть їх придумати кроки, які має пройти ефективний лідер, щоб вирішити, як упоратися зі складною ситуацією. Приблизно через 30 хвилин попросіть кожну пару переглянути кроки, які вони вигадали для групи, і записати їх на великому аркуші паперу.

Попросіть кожну пару проаналізувати свій процес, і після того, як усі пари це зроблять, проведіть групове обговорення, яке дозволить дійти консенсусу щодо трьох-п'яти найефективніших кроків, які слід зробити у складній ситуації лідерства.

«СТВОРИ НОВОГО СЕБЕ»

Забезпечте дітей такими матеріалами, як тексти, кольорові олівці, папір для плакатів/конструкцій, журнали та ножиці. Потім попросіть їх намалювати себе, використовуючи предмети, які ясно показують, що це їхні фотографії, наприклад, вирізки їх найулюбленіших занять, продуктів, які їм подобаються, домашніх тварин і всього, що робить їх унікальними.

Після того, як діти закінчать свої плакати, вони можуть показати виконану роботу іншим дітям, допомагаючи їм підвищити свою впевненість у лідерстві.

«ТЕ САМЕ ЧИ ІНШЕ»

Діти сідають у коло. Попросіть першу дитину вказати на іншу дитину в колі, схожому на неї зовні, зачіскою або кольором одягу.

Потім, коли дитина вибрала когось, попросіть його відзначити інші відмінності та подібності, які у нього є, з обраною нею дитиною.

«ПЕРЕМІСТИТИ ЯЙЦЕ»

Попросіть дітей сформувати групи з чотирьох або п'яти осіб. Потім запропонуйте дітям обрати лідера своєї команди. Кожному учаснику дається ложка та яйце. Перед лідером стоїть завдання знайти ефективний спосіб переміщення яйця із однієї точки до іншої. Наприклад, один із варіантів може полягати в тому, щоб діти вишикувалися в лінію, щоб передати кожне яйце.

Інший лідер може запропонувати взагалі забути про ложки та просто попросити групу бігти. Переможцем гри стає група, яка зможе безпечно доставити своє яйце до фінішу найбільш творчим способом.

«ВЕДИ ІЗ ЗАВ'ЯЗАНИМИ ОЧИМА»

Для цієї гри потрібен великий критий або відкритий майданчик. Розділіть дітей на дві групи і дайте їм достатню кількість пов'язок на очі, щоб усі, крім одного члена, могли їх надіти. Команди розміщуються на протилежних сторонах майданчика. Дитина, у якої не зав'язані очі, повинна вести свою команду на інший бік відведеного місця, використовуючи чіткі команди.

Переконайтеся, що кожен член команди має можливість очолити свою команду. Переможцем стає команда, яка бачить, що її учасники успішно перетинають фінішну межу.

«БЛАГОДІЙНА ПІДТРИМКА»

Допоможіть дітям підтримати благодійність, організувавши збирання коштів. Кожна дитина може мати своє завдання. Наприклад, одна дитина може вибрати благодійну організацію, інша може знайти підходяще місце для збору коштів, а третя дитина може збирати пожертвування.

«СТРАТЕГІЇ ПЛАНУВАННЯ»

Навчіть дітей ділити велике завдання на більш дрібні етапи. Поставте перед дітьми велике завдання, наприклад провести класний захід. Покажіть дітям план, який дозволить крок за кроком виконати завдання. У цій вправі може брати участь кілька дітей, які розділяють завдання. Запропонуйте дітям, як вони можуть стати кращими.

«РОЛІ ВОЛОНТЕРІВ»

Волонтерство відіграє роль у лідерстві. Обговоріть із дітьми, як би вони хотіли допомогти тим, хто цього потребує. Діти старшого віку можуть бути зацікавлені в тому, щоб взяти на себе участь в організації у своїй спільноті. Дітям слід допомогти вибрати волонтерську роботу, яка дасть їм можливість практикувати лідерство та працювати з іншими дітьми.

«ПРОСТО СЛУХАЙ»

Домовтеся, що ви і учень утримуватиметеся від розмов про себе протягом усього дня. Попросіть їх слухати інших, і якщо вони справді розмовляють з іншою людиною, то це має бути про людину, з якою вони спілкуються. Ця гра допомагає дітям зрозуміти, наскільки важливо зосереджуватись на інших людях, а не на собі, що становить основу «лідерства відносин».

ГРА ЛІДЕРСТВА У КЛАСІ «МОВЧАННЯ»

Для початку роботи вчитель об'єднує учнів у дві команди, які розмішуються по обидва боки класу. Столи можна відсунути, щоб звільнити місце. Вчитель пропонує учням, наприклад, «вишикуватися в лінію за першою літерою вашого прізвища» або «вишикуватися в порядку віку за місяцем, у якому у вас день народження». Потім учні дотримуються вказівок, не кажучи жодного слова один одному.

Учням дозволяється використовувати сигнали руками і навіть записувати інструкції на папері. Вказівка вчителя учням полягає в тому, що їм не дозволяється розмовляти. Виграє та команда, яка успішно впорається із завданням.

«КУБОК ГРИ»

Об'єднайте учнів в пари та виберіть одного з них ведучим. Кожна команда повинна стояти один до одного з пластиковим стаканчиком посередині. Лідер вимовляє прості вказівки, такі як «доторкнися до коліна», «заплющ одне око» і так далі.

Коли ведучий кричить «чашка», учні повинні спробувати першими взяти чашку. Гравець, який успішно захопив «кубок», повинен об'єднатися з іншим гравцем, який також отримав «кубок». Ті, хто не має чашки, сідають і дивляться.

Після того, як нові команди з двох людей сформовані, між гравцями ставиться чашка і гра починається знову. Цей процес триває доти, доки залишиться тільки одна людина — і переможець, що вийшов, стає новим лідером і гра може початися спочатку.

МОЗКОВИЙ ШТУРМ ДЛЯ ЗМІН

Вчитель об'єднує учнів в групи по 4 чи 5 осіб. Мета полягає у тому, щоб учні запропонували можливі вирішення соціальних, політичних чи економічних проблем. Працюючи разом, учні проводять мозковий штурм як дрібних, так і масштабних рішень поставленої проблемної теми.

Після того, як групи завершать складання свого списку докладних рішень, вчитель організовує обговорення з усім класом, і разом вони досліджують, яке зі знайдених рішень може бути життєздатним варіантом і чому.

КОМАНДНА ГОЛОВЛОМКА

Дві команди мають зібрати головоломку за 20-30 хвилин. Дайте кожній команді коробку з головоломкою. Спочатку учасники вважатимуть, що їхнє завдання — зібрати головоломку. Однак у ході роботи над нею команди зрозуміють, що в головоломці відсутні деякі частини та є додаткові частини, які не відповідають їхній головоломці.

Потім перед командами стоїть завдання спілкуватися один з одним, і, зрештою, вони зрозуміють, що їм потрібно працювати разом, щоб вирішити головоломку. Команди можуть обмінюватися шматочками пазла лише по одному.

ЛІДЕРСЬКІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Вчитель об'єднує учнів у пари чи групи з трьох осіб. Потім кожен член групи розповідає історію про когось, кого вони вважають найвпливовішим лідером. Після того, як кожен історію розповів, учні обговорюють характеристики, які, на їхню думку, зробили людину в цій історії ефективним лідером.

Після того, як кожен учень поділився історією, учні складають список усіх характеристик виявленого впливового лідера. Розмістіть ці характеристики на стінах у класі.

ГРА ЛІДЕРІВ ІЗ ЗАВ'ЯЗАНИМИ ОЧИМА

Вчитель вибудовує учнів в одну лінію і вигадує початкову та кінцеву точки. Потім вчитель зав'язує очі кожному учневі, крім учня, що стоїть на початку черги.

Учитель каже кожному учневі покласти ліву руку на ліве плече людини, що стоїть перед ним. Далі вчитель каже «йди». Мета полягає в тому, щоб лідер (у якого не були зав'язані очі) йшов до кінцевої точки, даючи інструкції учням із зав'язаними очима.

У додатковій складнішій грі вчитель ставить перешкоди на шляху — лідер має вказати тим, хто позаду, як уникнути перешкод та успішно дістатися фінішу. Коли цієї мети досягнуто, інший учень бере на себе роль лідера.

«ПРИХОВАНІСТЬ»

Об'єднайте учасників у дві команди. Зберіть конструкцію з Lego. Переконайтеся, що залишилося достатньо Lego для того, щоб побудувати дві однакові копії конструкції.

Переконайтеся, що ця структура лежить поза увагою.

Гравцям від кожної команди дозволяється бачити будову протягом 10 секунд. Потім гравці повернуться до своїх команд, і вони матимуть 25 секунд, щоб дати своїй команді інструкції про те, як побудувати структуру. Потім команда має 1 хвилину, щоб побудувати конструкцію.

Коли ця хвилина спливає, інший член команди дивиться на структуру протягом 10 секунд і має ще 25 секунд, щоб передати свої інструкції до своєї команди.

Цей процес триває доти, доки всі члени команди не матимуть змоги вивчити структуру та дати інструкції. Команда, яка успішно побудувала конструкцію, стає переможцем.

«ЗЕФІРНИЙ ВИКЛИК»

У цій вправі команди використовують палички для спагетті, стрічку і мотузку, щоб побудувати найвищу конструкцію, що окремо стоїть. Їм дають одну зефірку, яку необхідно розмістити нагорі конструкції. Розроблено Томом Вуджеком .

«ВСТАТИ»

Ця вправа зручна тим, що не потребує матеріалів. У ній беруть участь дві особи. Вони сидять на підлозі обличчям один до одного. Вони тримаються за руки, а підшви їхніх ніг поставлені разом. Потім завдання полягає в тому, щоб обидві людини стали одночасно. Ця вправа зміцнює довіру та командну роботу, а також розвиває навички вирішення проблем та спільної роботи.

«ЗУМ»

Учасникам видається набір випадково наданих послідовних зображень. Завдання вимагає, щоб учасники розташували картинки у правильному порядку, щоб відтворити історію, не знаючи, які картинки є у інших учасників. Це заняття може бути ефективним способом покращити спілкування, терпіння та витримку.

«ТИ ПОЕТ»

Щоб використати творчий потенціал та поміркувати над концепціями лідерства, одним із занять для учнів є написання вірша. Це завдання можна виконувати індивідуально або у малих групах. Мета полягає в тому, щоб розглядати лідерство творчо, щоб знайти нові перспективи.

«ЛІДЕРСЬКА ПІЦА»

Це заняття може допомогти дорослим розвинути лідерські якості, надаючи інструмент самооцінки. Люди починають із визначення навичок, установок та якостей, які вони вважають важливими для успішного лідерства. Потім людина оцінює свій розвиток у певних галузях. Ця структура також може стати корисним інструментом, який допомагає учням визначити свої цілі розвитку лідерських якостей.

ПОРАДА ЛІДЕРА ВІД ВАШОГО ЗРАЗКА ДЛЯ НАСЛІДУВАННЯ

Кожен учасник вважає зразком для наслідування того, ким захоплюються. Потім вони думають про молоду людину, яку знають.

Якби молода людина попросила у зразка для наслідування поради лідерства, яку пораду могла дати лідерська особистість?

У групах обговоріть та поділіться знайденими порадами, а також обговоріть суперечливі моменти та способи їх узгодження.

Це спільне обговорення може стати практичним запровадженням в ідею ситуаційного лідерства.

«КРОКОДИЛОВА РІЧКА»

Це заняття на свіжому повітрі змушує групу фізично підтримувати поведінку членів групи при переході від кінця відведеного простору до іншого.

Учасникам пропонується уявити, що вся команда має перетнути широку річку, в якій водяться небезпечні крокодили. Чарівне каміння (представлене дерев'яними дошками) забезпечує єдині опори, які можна використовувати для перетину річки (у якій є «береги», позначені двома мотузками).

Ці «камені» плавають у воді лише за постійного тілесного контакту. Ці «камені» (тобто дерев'яні дошки) кладуться поруч із «берегом річки» — на одну дошку має бути менше, ніж загальна кількість учасників. У рамках гри, якщо учасник торкнеться «води» рукою або ногою, він буде вкушений.

Потім ведучий вдає «крокодила», уважно спостерігаючи за групою, коли вони намагаються перетнути річку. Коли один із каменів (дошок) не стикається з тілом, його прибирають.

Коли учасники помилково торкаються землі руками чи ногами, слід вказати, що гравець повинен продовжувати гру, не використовуючи «відкушену» кінцівку.

Ця дія триває доти, доки групі не вдасться переправити всіх учасників на інший бік «річки». Якщо хтось впаде, вважається, що група зазнала невдачі і вони мають знову розпочати спробу переходу через річку.

«ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК: РОЗПОЧАТИ, ЗУПИНИТИ, ПРОДОВЖИТИ»

Ця вправа фокусується на одному з найважливіших елементів лідерства: регулярного конструктивного зворотного зв'язку.

Відкритість створює довіру, яка потім сприяє подальшій відкритості. Ця вправа призначена для використання групою, яка провела достатньо часу разом, щоб отримати низку загальних переживань, з яких вони можуть отримати інформацію, надаючи зворотний зв'язок.

Кожен учасник бере наклейку і пише на ній ім'я людини, до якої він звертається. Потім вони пишуть на пості:

«До.... Те, що я хотів би, щоб ви ПОЧАЛИ робити, це.... І те, що я хотів би, щоб ви ПРИПИНИЛИ робити, це.. Те, що я хотів би, щоб ви ПРОДОВЖУВАЛИ робити, це

Підпис: _____»

У групах від 4 до 6 осіб учасники завершують ці пропозиції на одному стікері для інших учасників своєї групи.

Якщо вони не можуть вигадати відповідний зворотний зв'язок для однієї з підказок (наприклад, почати, зупинити, продовжити), їм не потрібно її включати.

Після того, як група перестала писати, її члени усно по одному дають зворотний зв'язок, а потім передають стікер відповідній людині.

«НІЧ ІМПРОВІЗАЦІЇ»

Одним із ключових обов'язків лідера команди є заохочення згуртування команди. Одним із способів полегшити спілкування є імпровізація.

Імпровізація розвиває навички спілкування, допомагаючи командам слухати та звертати увагу. Це також розвиває самосвідомість, впевненість у собі та творчі здібності.

Розділіть групу на «глядачів» та «виконавців». Потім глядачі по черзі називають вказане місце, професію та сценарій (наприклад, кав'ярня, поліцейський та купівля пончика). Вибрані пропозиції кумедні та мають сприяти творчості.

«ПЕРЕДАЙ ОБРУЧ»

У цій грі учасники повинні стати в коло та взятися за руки. В однієї людини у групі на руці обруч. Мета гри полягає в тому, щоб пройти хула-хуп по колу.

Окрім заохочення командної роботи та вирішення проблем, ця гра розвиває комунікативні навички. Вміння ефективно спілкуватися є важливою навичкою для будь-якого успішного лідера.

«ЗМІНА ФОРМИ»

Для цієї гри потрібна мотузка, яка зав'язана на обох кінцях так, щоб утворився зашморг. Петля має бути досить великою, щоб усі члени групи могли триматися за неї обома руками, стоячи в колі. Групі пропонується скласти вибрану форму (наприклад, коло, квадрат, трикутник). Група намагається створити фігуру на підлозі.

Поступово попросіть групу скласти складніші фігури, наприклад собаку або дерево. Щоб додати інший рівень складності, попросіть команду спілкуватися без слів, тобто покладатися на жести. Після цього нехай група поміркує над своїм досвідом та обговорить важливість спілкування.

ДОСЛІДЖУЙТЕ СВОЇ ЦІННОСТІ

Цінності лідера відбиваються у його організації. У цій вправі кожен учасник пише десять речей, які вони найбільше цінують у своєму житті, кожна на стікері. Потім попросіть учнів розкласти стікери так, щоб вони могли їх добре бачити. Потім поясніть їм, що у них буде 30 секунд, щоб вибрати три найменш важливі для них стікери.

Важливо суворо дотримуватись часу, щоб учасники поклалися на свої внутрішні відчуття.

Повторіть процес, надавши учасникам 20 секунд, щоб відкинути ще два значення. Зрештою, дайте учасникам ще 20 секунд, щоб викинути ще дві. Учасники повинні мати перед собою три стікери з трьома найважливішими цінностями.

Після вправи попросіть учасників протягом 15 хвилин поміркувати над тим, що вони знайшли, а потім обговорити питання для роздумів у парах або групах по троє людей.

Оскільки це завдання виконується швидко, учасникам рекомендується дотримуватись власної інтуїції, а не надто багато думати та знаходити те, що вони вважають «правильними» цінностями.

«ЛІДЕРСЬКИЙ ГЕРБ»

Кожен лідер має свої цінності і те, що він вважає цінним і важливим. Ці цінності визначають поведінку лідера та становлять унікальну філософію лідерства людини.

У цій вправі учасники малюють свій власний «лідерський герб», який уособлює їхню філософію лідерства.

Учасники мають 10-15 хвилин, щоб намалювати свій герб. Вони можуть поділити герб (або «герб») на чотири частини. Щоб заповнити кожен розділ, розгляньте категорії лідерських навичок, цінності, які допомагають впливати на інших, нещодавні досягнення та те, що вам найбільше подобається у вашій поточній роботі.

Їх слід заохочувати, не надто дбати про те, наскільки приваблива їхня картина, а скоріше про те, щоб вона виражала те, що вони особисто вважають важливими рисами лідера.

Після завершення малюнків учасники можуть показати свої малюнки іншим членам групи та пояснити свій унікальний герб. Також корисно поміркувати над завданням — подумайте, який розділ було найпростіше виконати і чи ваш герб відображає цінності вашої школи.

«НАЙКРАЩИЙ ЧЛЕН КОМАНДИ»

Об'єднайте групу в команди приблизно по 4-5 осіб. Дайте кожній команді великий чистий аркуш паперу та маркери. Перед кожною групою стоїть завдання придумати якнайбільше характеристик свого «ідеального» члена команди. Команди мають подумати, яким буде цей «найкращий член команди».

Через десять хвилин групи повинні вивчити характеристики, які вони записали, та опрацювати ту частину, яка відноситься до «технічних» навичок і тих, що належать до «міжособистісних».

Ціль полягає в тому, щоб з'ясувати, чи можна віднести більшість рис до технічних або міжособистісних навичок.

Команди зазвичай приходять до розуміння того, що навички міжособистісного спілкування в школярів особливо важливі і що вони мають величезний вплив на досягнення спільного результату діяльності.

Ця дія може бути адаптована. Наприклад, якщо основна увага приділяється розвитку лідерських якостей, команди можуть обговорити свого ідеального лідера.

«НАВЧІТЬ БУДІВЕЛЬНИКА»

Об'єднайте учасників у групи по чотири-сім осіб. Кожній групі потрібно дати два набори блоків (наприклад, Lego). У кожному наборі має бути щонайменше 10 блоків.

Попередньо слід збудувати зразок об'єкта (наприклад, будинок) із одного з наборів блоків. У кожній групі виберіть лідера, делегата, будівельника та ведучого. Ведучий спостерігає та записує поведінку групи під час виконання завдання. Він наголошує, що було зроблено добре і що співробітники могли б покращити.

Лідер отримує предмет, який ви збудували, але він єдиний член групи, який бачить об'єкт. Встановіть таймер на десять хвилин.

Спочатку ведучий визначає делегату, як будівельник повинен побудувати копію предмета. Однак делегат не бачить об'єкта, і на цьому етапі діяльності будівельник не повинен чути вказівок.

Делегат може говорити з ведучим стільки разів, скільки потрібно протягом 10 хвилин. Будівельник намагається збудувати той самий предмет, який бачить лідер. Однак він покладається лише на інструкції делегата. На цьому етапі делегат не повинен бачити об'єкт, який будує будівельник.

Коли час спливе, покажіть обидва об'єкти всім учасникам та подивіться, наскільки вони збігаються. Нарешті на завершення заходу співробітники можуть обговорити, що в процесі викликала розчарування, або було простим, і обговорити, як вони можуть діяти по-іншому, щоб досягти кращих результатів.

«ГОНКА ЛІДЕРІВ»

Ця діяльність заохочує лідерську поведінку. Спочатку напишіть на аркуші паперу список лідерських якостей — приблизно 10-20 тверджень. Опишіть якості — наприклад, «Я визначаю все, що зі мною відбувається» і «Я не звинувачуватиму інших у своїх проблемах».

Прочитайте ці твердження вголос, і учасники зроблять крок уперед, якщо повірять, що твердження їх описує. Вони повинні бути готові обґрунтувати, чому вони думають, що мають кожну якість. Продовжуйте читати твердження, доки не буде певного «переможця».

«ВАЖЛИВІСТЬ ЗВОРотНОГО ЗВ'ЯЗКУ»

Об'єднайте групу в три команди. Забезпечте кожную команду папером для плакатів та маркерами чи ручками.

Команда А повинна розглянути якнайбільше причин, через які вони побоюються давати зворотний зв'язок іншій людині.

Команду Б просять подумати, який зворотний зв'язок може допомогти їм у певному досягненні.

Команда С вигадує якнайбільше речей, які зроблять сеанс зворотного зв'язку ефективним.

Кожна команда має 15 хвилин, щоб обговорити свої ідеї, після чого кожна команда може представити їх.

Вкажіть команді А, що перешкоди, які вони запропонували, є добровільними ідеями, які змусять лідера побоюватися найгіршого. Натомість слід заохочувати лідерів до більш регулярного обміну відгуками, щоб отримати необхідний досвід проведення таких розмов. Крім того, знання найбільш ефективних способів підготовки та надання зворотного зв'язку може допомогти лідеру впоратися з проблемами, що його стримують.

Вкажіть команді Б, що надання конструктивного зворотного зв'язку за необхідності потрібне для створення продуктивного робочого середовища. Обговорення зворотного зв'язку, яке добре сплановане і продумане, дає можливість поділитися тим, що ви помітили в роботі іншої людини, і досягти продуктивних змін.

Нарешті, після того, як команда С поділиться своїми ідеями, відзначте, що ефективний зворотний зв'язок має бути конкретним, чесним і підкріпленим доказами. Зворотний зв'язок допоможе іншим ставити цілі, вносити та закріплювати позитивні зміни, підвищувати впевненість у собі та заохочувати до діяльності.

Дякуємо всім командам за участь та внесок.

«ЛЮДСЬКИЙ КРИГОЛАМ»

Це просте заняття може зняти напругу та сприяти обговоренню проблем. Учасники складають список питань, які стосуються людей загалом, наприклад, «хто шульга?». Після цього учасники дізнаються, які члени команди відповідають критеріям питання. Через 10 хвилин перемагає учасник, який набрав найбільшу кількість відповідей. Це заняття сприяє спілкуванню та допомагає членам команди розвивати навички міжособистісного спілкування.

«ШКІЛЬНІ ДРІБНИЦІ»

Це швидке заняття може допомогти, як «Криголам», і надає гнучкий варіант для побудови команди. Створіть перелік простих питань, пов'язаних із школою. Наприклад, «скільки в школі вчителів математики» або «скільки прибиральниць працює в школі» або «скільки в школі класів». Прочитайте питання вголос для усієї групи. Учасник із найбільшою кількістю правильних відповідей наприкінці стає переможцем.

«АВІАКАТАСТРОФА»

Учасники уявляють, що перебувають у літаку, що розбився на безлюдному острові. Їм дозволяється вибрати певну кількість предметів із переліку місця, які допоможуть групі вижити. Кожен обраний пункт оцінюється за важливістю. Вся група має погодитись із їх рішенням. Ця діяльність допомагає у творчому вирішенні проблем та спільної роботи.

«ЖУРНАЛЬНА ІСТОРІЯ»

Кожна команда працює разом, щоб придумати уявну обкладинку журналу про успішний проєкт або інше досягнення. Команда розробляє зображення, заголовки та вигадує цитати.

«ЛЮДСЬКИЙ ВУЗОЛ»

Сприяє співпраці, вирішенню проблем та комунікативній діяльності. Учасники стають пліч-о-пліч у коло. Потім вони кладуть свою праву руку в руку учасника, що стоїть навпроти них. Потім вони кладуть свою ліву руку в руку іншого учасника (але не того, хто стоїть прямо поруч із ними).

Від учасників потрібно розплутати людський вузол, не розірвавши ланцюга. Якщо ланцюжок розірвано, учасники мають розпочати спочатку.

«ЗНІМІТЬ СВІЙ ВЛАСНИЙ ФІЛЬМ»

Це цікаве заняття підходить як для занять у приміщенні, так і на відкритому повітрі. Хоча для цього потрібне необхідне обладнання (наприклад, камера, штатив та мікрофон), командам це подобається. Учасники повинні працювати великими групами (понад вісім осіб) та розділяти обов'язки. Команди працюють разом, щоб вигадати сценарій для 5-7-хвилинного фільму.

«RADIO PLAY»

Це заняття може стати альтернативою створенню фільму. Учасники працюють разом, витрачаючи близько години на планування та написання п'єси і ще 15—20 хвилин на її постановку, пам'ятаючи про те, що вона призначена для радіо.

«СТІЛЬЦІ»

Кожен учасник розставляє свій стілець довільно по кімнаті. Кімната повинна бути очищена від столів та інших меблів. Кожен учасник має сісти на свій стілець, вказуючи на різні боки. Потім попросіть одного лідера вийти вперед. Його завдання — повільно повернутися до порожнього стільця та сісти.

Якщо його стілець зайнятий, він може перейти до наступного вільного стільця і сісти на нього. Однак у всіх інших є завдання перешкодити йому сісти.

Тільки одна людина може стояти та рухатися. Ніхто не може зробити два послідовні ходи. Людина не може сісти на стілець, який щойно залишила. Як тільки дія починається, у кімнаті має бути тиша.

Дайте лідеру 2 хвилини, щоби придумати свою стратегію. Після кожного раунду учасники повинні обговорити те, що сталося, та обрати нового лідера для наступного раунду. Команді надається 2 хвилини на підготовку до кожного раунду.

Після завершення заходу командам корисно його обговорити. Вони можуть подумати про те, чи потрібен їм лідер, що ускладнило планування, чи погодилися з планом і що полегшило б завдання.

«МАЛЮНОК СПИНОЮ ДО СПИНИ»

Розмістіть векторні фігури на окремих аркушах паперу (це можуть бути форми знаків, об'єктів або просто абстрактні фігури). Учасники сідають парами, спиною до спini. Учаснику А видається аркуш паперу та ручка, а учаснику Б — одна з роздрукованих фігур.

Мета заходу полягає в тому, щоб учасник А намалював фігуру, покладаючись тільки на словесні інструкції учасника Б. Учасник Б не може сказати іншому учаснику, що це за форма, він може лише дати вказівки про те, як її намалювати, або описати її використання. Кожній команді дається по дві хвилини, щоб намалювати фігуру.

«ВСІ НА БОРТУ»

Команди використовують різні матеріали, наприклад, шматки дерева, щоб побудувати уявний «човен». Усі учасники повинні одночасно стати на нього. Потім слід видалити частини «човна». Команда, як і раніше, повинна прагнути стояти в зменшеному просторі на «човні». Ця вправа може сприяти спілкуванню, вирішенню проблем та критичному мисленню.

«СУКУПНІСТЬ СЛІВ»

Учасники об'єднуються в команди від чотирьох до восьми осіб, і кожна команда обирає одного лідера. Щоб підготувати завдання, запишіть слова, в яких на одну літеру менше, ніж кількість осіб у команді (наприклад, якщо в команді шість осіб, відповідним словом може бути книга, що складається з п'яти літер). Виберіть слово довільно, а потім командам потрібно скласти слово, використовуючи тільки свої тіла.

Кожен член команди рухається та згинає своє тіло, утворюючи букву. Лідер команди може керувати своєю командою.

«ДЮЖИНА»

Учасники розташовані в колі. Ведучий показує на будь-якого з них і називає число від 1 до 12. Той, на кого вказав ведучий, демонструє на пальцях назване число (якщо воно більше за 10, то в два прийоми).

Той, хто стоїть праворуч від нього, показує на пальцях число на одиницю менше, наступний правий сусід — ще на одиницю менше і т. д., поки не буде досягнутий нуль. Хто помилиться або забариться — вибуває з гри.

Обговорення:

Які вміння, з точки зору учасників, розвиваються в цій вправі?

ВПРАВА «МІЙ СУСІД ЗЛІВА»

Мета: розвиток вміння знаходити позитивні якості в інших людях.

Ведучий пропонує учасникам гри уважно подивитися на свого сусіда зліва і назвати те, що у того добре виходить. Коло повинне замкнутися. Після закінчення ведучий запитує, чи приємно було чути від інших позитивні оцінки своїх умінь.

Можуть виникнути складнощі у ставленні до ізгоїв. Потрібно нагадати, що не буває так, щоб людина нічого не зміла робити.

«СКАЖИ «НІ»

Викликаються добровольці: один буде вимагати щось, а другий спробує йому відмовити в цьому. Якщо необхідна буде підтримка, то, звичайно, можна покликати на допомогу інших учасників. На розігрування сценки дається 5 хвилин.

Потім слід обговорити. Коли було легко домогтися свого, відмовляючи або вимагаючи? Чи була досягнута мета? Чи потрібно в реальному житті, відстоюючи свою позицію, кликати когось на допомогу?

Треба попередити добровольців, що слід вибирати такі ситуації, в яких важко відмовити. Можна запропонувати допомогу у виборі ситуації.

«АНТИЧАС»

Учасникам пропонується пригадати неприємну ситуацію і розповісти про неї. Потім потрібно детально обговорити цю ситуацію, відновлюючи хід подій від кінця до початку, і знайти відповіді на питання: де заритий вузол конфлікту? Як можна було його уникнути? Далі ситуація розігрується за іншим сценарієм з виправленнями. Потрібно запитати у підлітків: якби вони заздалегідь планували свою поведінку, чи змінилося що-небудь у їхньому житті? Уникнення конфліктів — це не прояв слабкості, а вчинок розумної, зрілої людини.

«СПІЛКУВАННЯ В РІЗНИХ ПОЗИЦІЯХ»

Ведучий: Вам дається 4 хв. для розмови на тему «Які особистісні риси характеру важливі для спілкування». Зараз давайте проведемо експеримент: повернемося один до одного спиною й розпочнемо бесіду. (Учасники спілкуються, змінюючи пози через 1 хв.: спочатку сидячи спиною один до одного, сидячи поруч і дивлячись у вікно, сидячи один навпроти одного не дивлячись в обличчя співрозмовника, дивлячись в очі співрозмовнику.)

Обговорення: В якому положенні спілкуватися було найкомфортніше? Чому?

«ЗІПСОВАНИЙ ТЕЛЕФОН»

Мета вправи: вдосконалення навичок невербальної комунікації; спілкування без допомоги слів; вироблення здатності розуміти партнера на невербальному рівні.

З групи вибирають п'ять чоловік, чотири з них виходять з кімнати. П'ятому дають текст: «У батька було 3 сини. Старший розумний був чолов'яга, середній був ну так собі, молодший син був не в собі». Він повинен без слів показати цей текст четвертому учаснику, той третьому, третій другому і потім першому. Для кращого запам'ятовування перша людина може проговорити текст декілька разів. Потім, починаючи з самого останнього учасника, ви розпитуєте, про що ж був текст цієї історії.

Обговорення того, які засоби оповідач використовував для передачі повідомлення. На що звертав у першу чергу увагу слухач. Наскільки слухач міняв комунікативні засоби, як тільки ставав оповідачем.

«ВТЕЧА З В'ЯЗНИЦІ»

Учасники групи стають у дві шеренги обличчям один до одного. Ведучий пропонує завдання: «Перша шеренга буде грати злочинців, друга — їх спільників, які прийшли до в'язниці, для того щоб влаштувати втечу. Між вами звуконепроникна скляна перегородка. За короткий проміжок часу, відведеного на побачення (5 хвилин), спільники за допомогою жестів і міміки повинні «розповісти» злочинцям, як саме вони будуть рятувати їх із в'язниці (кожен «спільник» рятує одного «злочинця»).

Після закінчення гри «злочинці» розповідають про те, чи правильно вони зрозуміли план втечі.

«ЛЮДИ — ДО ЛЮДЕЙ»

Мета: згуртування команди, подолання напруги її членів.

Перебіг вправи: Після проголошення ведучим фрази «Люди — до людей» учасники розподіляються по парах. Потім гравці виконують всі команди ведучого (типу «Вуха — до плеча», «Права нога — до лівої руки» тощо). Після проголошення фрази «Люди — до людей» гравці повинні знову перерозподілитися по парах. Мета ведучого — знайти собі пару. Той, хто залишився без пари, стає ведучим.

Питання:

- Чи легко було виконувати цю вправу?
- Що було цікавіше — бути ведучим чи працювати в парі?

«ДРУКАРСЬКА МАШИНКА»

Перебіг вправи: Між учасниками розподіляються букви будь-якої фрази або словосполучення (наприклад: «Гарна квітка»). Учасники повинні «надрукувати» цю фразу, плеснувши в долоні при назві своєї букви. У прогалині між словами всі плескають у долоні. Якщо хтось збивається, все починається заново.

«КИЛИМ-ЛІТАК»

Забезпечте невеликий брезент або килимок, на якому достатньо місця, щоб усі учасники семінару могли стати в його межах. Потім повідомте групі, що їхнє завдання полягає в тому, щоб разом перевернути килим або брезент так, щоб ніхто з учасників не зійшов. Якщо (або коли) учасник виходить із гри, команда має розпочати заново.

Використана література:

1. Anna K. Schaffner (2019). 83 Leadership Activities, Building Games, and Exercises. URL: <https://positivepsychology.com/leadership-activities/>
2. Clark, Donald (2015). Leadership Styles Activity. URL: <http://www.nwlink.com/~donclark/leader/styles.html>
3. Cohen, Esther (2017). 31 Team building activities your team will actually love. URL: <https://www.workamajig.com/blog/thrive/team-innovation-jay-melone>
4. Cserti, Robert (2018). 35 Effective leadership activities and games. URL: <https://www.sessionlab.com/blog/leadership-activities/>
5. Deputy (2018). 6 Impactful leadership activities to try at work. URL: <https://cutt.ly/zwR7oCJj>
6. Doyle, A. (2019). Top 10 leadership skills employers look for. URL: <https://www.thebalancecareers.com/top-leadership-skills-2063782>
7. Edsys (2016). 10 Activities for teachers to grow leadership skills in children. URL: <https://www.edsys.in/10-activities-for-teachers-to-grow-leadership-skills-in-children/>
8. Flavin, B. (2018). 8 Leadership Experiences You Didn't Know You Already Have. URL: <https://cutt.ly/BwR7pYvj>
9. Goyette, P.(2016). 3 Leadership activities that improve employee performance at all levels. URL: <https://cutt.ly/wwR7p5IG>
10. Higgins, R. (2018). 5 Fun and Inspirational Leadership Workshop Ideas. URL: <https://www.eventbrite.com.au/blog/leadership-workshop-ideas-ds00>
11. Johnson-Gerard, M. (2017). Situational Leadership Games. URL: <https://bizfluent.com/list-6762581-situational-leadership-games.html>
12. Landau, P. (2018). The 9 best leadership games for skill development. URL: <https://cutt.ly/owR7am2W>
13. Leadership games and activities for middle school students (2023). URL: <https://kidactivities.net/leadership-games-activities-for-middle-school-students/>
14. Stapleton, S. (2018). Leadership activities for High School classrooms. URL: <https://cutt.ly/xwR7siHh>
15. Stepshift (2016). TOP 10 Leadership Training Activities. URL: <https://cutt.ly/VwR7sSQq>
16. The Pennsylvania State University (2012). I can be a leader! Leadership fun for children. Retrieved from <https://cutt.ly/OwR7s0I7>
17. Training Course Material (n.d.). Leadership and management activities. URL: <http://surl.li/1stzu>

Ковальчук Василь Іванович,
Єрмак Тетяна Миколаївна

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ НАВИЧОК В УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Методичний посібник
(видання друге, перероблене)

Дизайн та верстка Катерина Школьна

Підписано до друку 2023 р.
Формат 60×84/8
Папір офсетний №1.
Гарнітура TimesNewRoman
Ум. друк. арк. 17,67

ТОВ «Видавнича група «Шкільний світ»
*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК 5100 від 17.05.2016*

9 786177 644667 >